

туроб тўла

АСАРЛАР

УЧ ЖИЛДИК
УЧИНЧИ ЖИЛД

*Шеърлар, қўшиқлар,
достонлар*

Тошкент
Ғафур Ғулом номидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти
1980

ББК 84Уз.
Т 83

Т $\frac{4702057020-179}{M352(04)-80} 42-80$

ШЕЪРЛАР

Х А Ё Л

Хаёл ҳақиқатнинг аввали, боши,
Хаёлдан туғилур ҳақиқат.
Хаёл ҳақиқатнинг она қуёши,
Хаёл қудратлидир ҳаммадан фақат!

Хаёл парвоз этди аввал оламда,
Ҳатто жаннатни ҳам хаёл кашф этди.
Ҳасорат яратди хаёл одамда,
Ҳақиқат йўлини хаёл касб этди.

Тулпорларни хаёл учирди кўкка,
Еру кўк Семурққа бўлди бир қадам.
Курашди, олишди яккама-якка,
Хаёл ҳужумига тан берди олам.

Хаёл дафтаридан ҳаётга ўтди
Бугун жаннатдаги ҳур-у филмонлар.
Етти қават осмон қаърига етди,
Хаёл юксалтирган олий армонлар!

Хаёл ва идрокка, инсонга таъзим,
Таъзим унинг иштибоҳига!
Ҳақиқат туғилган ҳар онга таъзим,
Таъзим Хаёл деган доҳийга!

Энг дилбар одамни сўрдилар мендан,
Менинг отам, дедим, отам, албатта!
Энг лобар одамни сўрдилар мендан,
Менинг онам, дедим, онам, албатта!

Энг сиймбар ватанни сўрдилар мендан,
Менинг, дедим, менинг — менинг албатта!
Энг зукко замонни сўрдилар мендан,
Менинг, дедим, менинг — менинг албатта!

Емон кирдикоринг, дея сўрдилар,
Гурбат-гурбат, дедим, гурбат, албатта!
Энг дилбар диёринг, дея сўрдилар,
Турбат-Турбат, дедим, Турбат, албатта!

ЗАРРА

Мен офтоб заррасиман,
Еритаман тонг бўлиб.
Енаман заррасимон,
Товланаман ранг бўлиб.

Баҳор бўлиб очиламан,
Дарё бўлиб оқаман.
Осмонга чизиб чаман,
Чақмоқ бўлиб чақаман.

Тунларга нур, кунга сурур,
Ерга ҳузур бераман.
Юракларга фаҳру ғурур,
Далага дур бераман!

Ватан меҳри иссиғида
Қори бўлиб эрийман.
Унинг ўтли қалб чўғида,
Томирида тирикман.

Тўкиламан этагига
Олтин бўлиб беҳисоб.
Айланаман этагига,
Бўлгунича сарҳисоб.

О Н А М

Зил кетаман доим она деса биров,
На хотирамда у, на кўзимда.
Гўё келиб кетди дунёга бирров,
Фақат лабин чўғи қолди юзимда.

Юргандай бўлади шундан нафасимда,
Томир-томиримда бирга уради.
Кузатади мени кўкрак қафасимда,
Ҳар бир қадамимда асраб юради.

Уни дер эканлар севиб Сарапошша,
Саралар ичида сара экан у.
Ҳамон сесканаман биров гап очса,
Бунча ширин экан она дегани.

Нега ерга қиёс этадилар чиндан,
Оёғости ерга, қонга беланган?
Нега кўкка эмас, қуёши билан —
Бошингни силаган, зиё элаган?

Йўқ, у қуёш, қуёш, меҳри оламжаҳон,
Меҳри дарё, бағри кўкдай, кўкдан кенг!
Момо Ҳаво янглиғ у мангу омон,
Ундан, ундан кейин, кейин ерга тенг!

Зил кетаман ҳамон она деса биров,
Ҳамон ёноғимда ёнар ўша чўғ.
Қуёш қўниши-ла олади олов
Гўё ўша дудоғ, ўша бўса чўғ!..

ТАОМИЛ ВА ТАҚОМИЛ

Дейлар тугар, йўқолмас ҳеч нарса
Табиатнинг таомилида.
Яшар мангу агар у ўзгарса
Тирикликнинг тақомилида!
Улсам агар, маъданга айлансам,
Қурол эмас, ясанг пўлат излар.
Ўтиб ётсин елкам узра ўлкам —
Бойлигини ортган поездлар.

БАҲОР

Тог бошига чиққанида қор,
Қушлар толга солганида дор,
Ялласини бошлаганда сой,
Қулча бўлиб оққанида ой,
Тол баргаги қилиб сочини,
Гулчамбарга ўраб бошини,
Лабларида қип-қизил лола,
Шодлик этиб элга ҳавола,
Келинлардай кўрсатиб виқор,
Бизга кириб келади баҳор!

* * *

Билурмисиз булбул тилини?
У куйлармиш она элини!
Она эли эмиш бир бўстон,
Ўзбекистон деган гулистон!
Шу томондан учар эмиш у,
Элдан элга кўчар эмиш у.
Мадҳ этармиш фақат инсонни,
Она эли — Ўзбекистонни!
Дерлар — Ватан жони-таннмиш,
Ўзбекистон гражданимиш!

БАЙЗО

(Сафаралига)

Қўқон.
Булоқбоши сайилгоҳида
Байзо тақдим этди менга бир мезбон.
Икки хислати бор, деди пичоғида,
У итдек вафодор,
Мендек дўст,
Меҳмон!
Бири — шарт кесади тутган еридан,
Юрагига эгри сиғмайди!
Бири — эгри қўли келса ҳам баланд,
Эгилади, аммо синмайди!

О, нақадар гўзалу бироқ,
Оғир экан хислатинг, ўртоқ!

ИНЪОМИНГ

Унинг ҳаётига,
Ҳаёти тотига,
Кўнгли бисотига
 айланди номинг.
Унинг сўроғида,
Қалбу қароғида,
Унинг қулоғида
 ҳар бир каломинг.
Доим кулиб турар,
Ақлинг олиб турар,
Эсга солиб турар
 сени, инъоминг.

АРЗИҲОЛ

Навбаҳор, хушҳаво, наъмалар...
Баҳрибайт айтишар савалар...
Баҳрибайт эмас у, арзиҳол,
Арзиҳол севгидан бир ниҳол...

Наъмасоз чаман бу босганим,
Нуқраи мусаффо масканим!
Мени бу боғларга бошлаган
Масканим, бебаҳо масканим!..

* * *

Дарё водий узра оқади сокин,
Шишадай тиниғу фикрдай теран.
У қавиб ўтади саҳролар чокин,
У ўтган йўлларда қулф урар эрам.

Аммо одамни ҳам дарё дейдилар,
Бағри кенглигидан, чўнглигидан.
Балки хотамликда тенгсизлигидан
Баъзан одамни ҳам дарё дейдилар.

Лекин дарёмикин,
Дарё бўлса бордир...
Шайдо эмасмикин аслида?
Балки Ер ҳажрида мажнунвордир,
Балки у ҳам асли мажнун наслидан...

Чунки одамни ҳам дарё дейдилар...

У Ф Қ

(Шокир Алимовга)

Уфқ кўз ўнгимда,
Ёнимда,
Яқин,
Қўл узатсам етади,
Аммо —
Тикилганим сайин унга бутун
Ўраб олар минг хил муаммо...

Интиламан,
Интилганим сайин
Бор билимим мумдай эрийди.
Сирри асрорига етолмайин
Хаёлида тинкам қурийди.

Минг ранг билан товланади у,
Мисоли бир тубсиз хазина.
Хаёлимда қолмаса мангу
Деб қўрқаман, хазинагина!

МУАШШАХ

Атласдай товланар сен туғилган кун,
Тилак-армонларинг бари намоён.
Лола юзларингда чароғон букун
Атлас, истиқболинг, иқболинг чунон.
Сиҳат-саломат бўл, элга йўлдош бўл,
Асти алам кўрма, ҳаммавақт ёш бўл!

12 август, 1953.

САБОҲАТГА ДЕГАНИМ

Тўғхат

Бугун мени икки ҳолат топди ғафлатда,
Бири — беҳад хурсандлигу бири — ғашли ғам.
Хурсандлик бу — шаксиз сенинг тўйинг, албатта,
Ғам — боболик паспортига муҳрдир, укам.
Ишларинг шу, биз нима ҳам қила оламиз,
Дунё эмас, ёшлик экан берар сепимиз.
Хайриятки, баланси бор, кула оламиз,
Йўқса, ғамда қолар эдик, жуда кўпимиз.
Иброҳимга оғир эмас, бир эмас саккиз,
Обиднинг ҳам, Учқуннинг ҳам ғами унча йўқ.
Фақат даданг билан бизда биттагина қиз,
Шунинг учун шеър орқали бўлаётган «дўқ».
Ўзимиз ҳам камчил эдик курсимизда, рост,
Эрка эди орамизда ойинг ҳам ўзи.
Сен йўқсану даданг баъзан қилар эди «авж»,
Обидга ё менга тушса ойингнинг кўзи.
Шунинг учун шошиб-пишиб уйланиб олди,
Ўзи шундай, орамизда илғор эди у.
Ҳар ишда ҳам тўпимизнинг у эди олди,
Тўпимизнинг гули эди, дилдор эди у.
Орамизда галстукни расм қилган ҳам,
Чарлстонни чанг супуриб бошлаб кийган ҳам,
Орамизда дастлаб сочин жингалак қилган,
Гапга чечан, одамларни гунгалак қилган, —
Сенинг даданг эди, қизим, мана сал кам чол,
Сизлар эса, ўрнимизга кўп соҳибжамол.
Хурсандлигим шунисига, ғамига майли,
Умримиз ҳеч тугамасин, эттиринг давом.
Сиз — бугунги Мажнун билан тенги йўқ Лайли,
Икки калом сўз айтаман, тўлдирингиз жом!
Бизнинг каби боболарнинг айтганлари бор:
Гулни севган севар эмиш тикони билан.
Шундай экан, турмушдаги анчайин озор

Гул тиканин озори деб билинса экан.
Чунки, севги бамисоли йил ўн икки ой,
Унинг ҳам куз, ёзу қиши, гул баҳори бор.
Ҳар фаслига салом беринг, йўқотманг чирой,
Сизга умр берганларга шараф-у, ёр-ёр!

24 сентябрь, 1961 йил.

САБО

Шеърий мактуб

Сабо, бир оз сенга бордир каломим,
Жигарбандимга еткургин саломим.
Қулоғингни кетур, ошифтахолман,
Эгилса эггидек нозик ниҳолман.
Ёшим бир ерга етди, нолигим йўқ,
Сенга сўз қотгилик барнолигим йўқ.
Кучим йўқ энди у Дўрмонни кезсам,
Тўю тортишмачоқда белни серсам.
Ва лекин қолмади армон жаҳонда,
Мени кўрганда қилди гунча ҳанда.
Юзимдан кетмади кулги, табассум,
Менга дуч келмади ҳасрат бирон зум.
На қолди тилла ҳалқа, лаъли болдоқ,
На қолди тиллақош, турли тақинчоқ.
Ипакка, шоҳига тўлди бисотим,
Ҳамма тилда эди бу Турсун отим.
Замонлар Турсуной эрдим — оймқиз,
Мана Турсунбибига келди ойсиз.
Не истак истадим, бўлди муҳайё,
Туғилган эрдим асли бахти дарё.
Ато қилди ўғил, қиз, жўжабир жон,
Келин бир ён, куёв, қайнона бир ён.
Қиз эрдим, қаллиғ эрдим, она бўлдим.
Қариндош бошида парвона бўлдим.
Боринги, мўйсафидман, дарди — ғам йўқ,
Азизман, авлиёман, кўзда нам йўқ.
Мани дард олди бир кун иттифоқо,
Ажаб кошона ичра этдилар жо.
Бошимда бўлди хўп парвона қизлар,
На қизлар, малҳами дугона қизлар.
Ажойиб ҳужра бердиларки мўъжаз.
На мўъжаз, бу жиҳозлар: шоҳи-атлас.
Бир арман қиз мени кўп қилди ҳушвақт,

Мени унга кетирди рўйбару бахт.
Мени бағрига олди завжаи ҳур,
Ажойиб қиз-жувонлар, таъби ўткур.
Сабо, етқирди дўстлар кўкка бошим,
Аламданмас, агар чирт этса ёшим.
Бориб айт, бу — унинг ғамхўрлигинин,
Сўзи, обрўйининг кўп зўрлигинин.
Бу иззат, буки ҳиммат беҳисоб де,
Опанг кўнгли сенга мисли китоб де,
Дегилки, борини айтмоқдин ожиз,
Рутубат тушмагай бахтига ҳаргиз.
Дегил бахти ҳамиша бор бўлсин.
Менинг бахтимга ёр бўлсин.
Дегилки, кўнглига ҳеч тушмагай ғаш,
Дегил, энди саломат бунда опаш.
Сенинг бахтинг дегин юз йил яшармиш,
Агар сен истасанг ундан ошармиш!
Омон бўлсин бошинг, соғ бўл, де унга,
Агар халқ истаса боғ бўл, де унга.
Сени халқ этди эъзоз, унга эг бош,
Ҳамиша бўл унга фарзанд ва йўлдош.
Силабсан халқ бошин, бошинг силар у,
У қудратли, не истасанг қилар у.
Азиз пешонасин ўп аста сийпаб,
Опангнинг бўсағи де бу илиқ лаб.
Қамоли шодлигимни сенга айдим,
Наинки сенга, борлиқ элга ёйдим.

14 январь, 1962 йил.

ТУҒИЛИШ

Борми шафқат, шафқатсизлик ҳеч
Ҳаёт қонунидан ўзга дунёда?
Қимни жуда эрта, қимни жуда кеч
Иўқлар экан — бу қултум бода.
Аммо шоир бу зум — бу нафас
Ҳалок бўлур фидойи каби,
Бу зум шоир ўлими эмас,
Туғилиши бўлур абадий!

Сени кутсам, сени соғинсам,
Юрагимнинг ҳоври босилар,
Биламанки, сенинг дилинг ҳам
Менинг дилим каби жўш урар.

Сен курашда ғолиб келганда,
Тоғдай кўтарилар кўкрагим,
Хатлар хабар олиб келганда,
Севинчлардан ўйнар юрагим.

1943.

* * *

Қаловланиб йиқилди . мағрур,
Азиз тупроқ узра қўйди бош,
Сўнди ҳассос кўзидаги нур,
Кипригида икки қатра ёш,

Босиб тушди энг улуғ танни,
Чангалида муқаддас тупроқ.
Бермас бўлиб она-Ватанни
Қучоқлади яна маҳкамроқ.

Яраланган Ватан томирига
Қуйди иссиқ юрак қонини.
Шу муқаддас ер замирига
Қони билан ёзди шонини.

1945.

ЛОЛАҚИЗҒАЛДОҚ

Ер ҳикояси

Югургилаб чиқдим эшикка
Севинч билан тонг пайғомида,
Хандон уриб бир тўда қизлар
Кулишарди қўшни томида.

Қўйлаклари яшил, зангори,
Сирғалари олтин билан зар.
Қоматлари бирам чиройли,
Нафаслари атри муаттар.

Ўз-ўзимдан сўрайман яккаш:
Ким йўлига чиқдилар булар?
Менинг ёрим келдими жангдан?!
Айтинг, кимдан топдингиз хабар?!

Қизлар жавоб бермади, аммо,
Улар кўнгли боғ-боғ экан.
Қизлар эмас экан томдаги,
Тонгги лолақизғалдоқ экан...

1945.

ДОИРА

Кўхна шарқнинг кўхна сози бор,
Кўхна сознинг хўп овози бор.
Беллашгандай созанда билан;
Тиллашгандай созанда билан
Минг оҳангга солади уни,
Ва сеҳрига олади уни.
У етаклаб юради созни,
Кўкка гулдай сочар овозни.
У овозда қилади парвоз,
Парвозида беради пардоз,—
Қўшиғига, ялла, торига,
Диёрининг ифтїхорига!
Тўй-ҳашамлар боисидир у,
Бегонадир унга ғам, қайғу.
У ҳунарга кирганда чандон,
Уликка ҳам кириб кетар жон!

ОҚ КЕЧА

Жуда сокит эди, сутдек оқ кеча,
Ой шуъласи билан чайилган,
Ой шуъласи бўлиб ёйилган,—
Куй эзади кўнгил оққунча,
Шу куйга ошиқи беқарор бу дил,
Меҳр қўйиб уқдим, оҳ, на соз
Ки, бу шоир қалбидаги соз —
Ишқ сатридан титраб кетгач қил.

1940.

ДАРД

Сени ўйлаб етолмайман ўйларимга,
Ўйим узоқ, нима қилсам?
Завқим тошиб термуламан бўйларингга,
Дардим экан, кейин билсам...

Дарё бўйи сарв раста, кўп ораста,
Ғир-ғир шамол, бирам шинам.
Оқшом қўнар, ошиқлар ҳам кўп вобаста,
Раъногинам, шайдогинам.

Таниш курси сеҳрлайди ошиқларни,
Хуркиб-хуркиб келишади.
Юрак қурғур бунчалар ҳам ошиқарми,
Ҳаё билан кулишади.
Бир садқа жон—минг садқа жон бахт тилашиб,
Ҳар бир тортган оҳларида.
Қушлар дейсиз ўтиришар «қу-қу»лашиб,
Сарвларнинг шохларида.
Дарё бўйи ўтиришар, ухлар шаҳар
Ололмайин кўзларини.
Ўқтин-ўқтин, ўқтин-ўқтин олиб ўтар
Пичирлаган сўзларини.
Олам мени бор этибди сени кўриб
Лол бўлсин деб,
Лол бўлсин деб.
Умр бўйи изларингни кўзга суриб
Ёр бўлсин деб,
Ёр бўлсин деб.
Дарё бўйи дард машқида дилбар ва соз,
Ундан гўзал соҳиблари.
Дард машқидан орастадир ҳам сарфароз
Оқшом висол соҳиллари...

БЕВАФОГА

Хатларингни ўқимадим,
 ҳатто очмадим,
Йиртиб-йиртиб,
Корзинага отиб ташладим.
Тағин ўша ваъда балки,
Ёлғон сўзларинг,
Тағин тушар кўзларимга
Айёр кўзларинг.
Қаролмайман у кўзларга,
 етмайди кучим,
Сени кўриб куйиб,
Тушиб кетади ичим.
Тағин қаттиқ алданаман,
Тағин куяман,
Биласан-ку,
Жонимдан ҳам қаттиқ суяман.
Суйганимдан алданаман,
Куяман такрор,
Қўй, раҳим қил, келма ортиқ,
Қилма умидвор.
Майли,
Ёлғон сўзингда тур,
Уша билан қол.
Уша билан яшай мен ҳам
Мангу лоақал.

МУҲАББАТ УЙИНИ

Кўрганмисиз қоғознинг
Ёниб кул бўлишини?
Мен кўрганман кул эмас,
Ёниб гул бўлишини.
Йўқ, оловмас ёндирган,
Менинг юрагим, билсанг.
Уша қоғозга тушган
Ўтмас, тилагим, билсанг.
Тилагимни била қол,
Бида қолсанг-чи, санам!
Тилагимни лоақал
Қила қолсанг-чи, санам!
Токай этасан ҳалак,
Бунча жабр этмасанг!
Қимсан ўзинг эй, малак,
Малакмисан, ўтмисан?!
Ҳар тонг ёниб ўтасан,
Ҳар кеч кўчалар тўлиб.
Уйим олиб кетасан,
Қоламан ҳайрон бўлиб...
Муҳаббат мулки чаман,
Балки бахт ўйинига!..
Уйнаб ўтади ҳамон,
Зорман бир тўйимига.

РАНГ

(Раҳим Пирмуҳамедовга)

Қанча рангни билади тупроқ,
Қанча гиёҳ, қанча наботот!
Лекин билурмикан, у порлоқ—
Қалб рангини, қалбни мабодо?..
Билганмикин ўзидан ҳам зўр
Тилсимлигин унинг бирон дам?
Бу санъатда Инсондан ўткир
Санъаткорни билурми олам?!

1967.

* * *

(Нозим Ҳикматдан)

Коммунист!
Бир оғиз сўзим бор сенга:
Оддий аъзомисан, секретармисан.
Ҳукумат бошида ва ё занжирбанд,
Барибир солайин сенинг эсингга,
Ҳаётинг, оиланг, ишингда кушод
Улуғ, азиз Ленин бўлсин барҳаёт.

ҚИЗИМГА

I

Дейдиларки, бувинг фазилати
Ҳеч кимсада йўқ экан, қизим.
Тақимига тушган кокили
Бахти каби қаро экан тим.
Мана энди ҳамма маҳлиё,
Кокилингга тўлипти белинг.
Қаро бўлсин, жуда тимқаро,
Бахтинг эмас, фақат кокилинг!
Мен-у, бувинг кўрмаган бахтнинг
Ҳаммасини, ҳаммасини ол!
Шошилмагин ҳаётда, бўтам,
Яшагину орқамизда қол!

II

Лолақизғалдоқсан ҳақиқатан ҳам,
Сенга боққанларнинг кўзи чароғон.
Фарқинг шулки қизим, сени одам,
уни эса туққан биёбон.
Лолақизғалдоқсан ҳақиқатан ҳам,
Ғоят хулқихушсан, ғоят қайғудош.
Менга сендан ўзга йўқдир бир ҳамдам,
Бошқа бирон ой ҳам, бошқа бир қуёш!
Умринг узун бўлсин, бўлсин кўп йироқ,
Менинг лобаргинам, лолақизғалдоқ!

МАИ ҚҰШИҚЛАРИ¹

БИРИНЧИ ҚҰШИҚ

Гул уйғонди май шарафига,
Қанот қоқди боғда капалак.
Ел урилди янги япроққа,
Жуда тоза, шишаранг фалак.
Сочларингни тара бугун сен,
Эрта байрам экан, эй, малак.
Қўркам бўлсин майнинг чиройи,
Байрам бўлсин яна киройи.

ИККИНЧИ ҚҰШИҚ

Хаёл ширин, хаёл кўп ширин,
Эслатади гўзал хотира.
Қачонлардир кузатганинг дўст—
Тўғрисида шивирлар мисра:
Билмам, улар балки шу фурсат
Походдадир, окоплар узра.
Балки байрам муборақлари
Йўл олмишдир дўстлари сари.

УЧИНЧИ ҚҰШИҚ

Йўқ, жонгинам, булбул ҳам қувноқ,
Соғингандир мендек гўзалин.
Гул баргини варақлаб, ундан
Ўқимоқда севги ғазалин.
Ўқимоқда май қўшиғини,
Ўқимоқда сенга, нозанин.
Булбул келиб гулнинг ёнига,
Қуйламоқда майнинг шаънига.

¹ Бу шеър дўстим Мирмуҳсин билан бирга ёзилган.

ТҮРТИНЧИ ҚҰШИҚ

Яна ҳозир қадрдон оқшом,
Меҳмон бўлиб кирди уйимга.
Хижолатман, лампамни ёқсам
Ранжирмикан, дейман ўйимда.
Ўйим қўймас, нур бер, бер, дейди:
Парнас бўлди оқшом куйингга,
Ўй ёриди, қурдик анжуман,
Севинч дилга бўлди таржимон.

БЕШИНЧИ ҚҰШИҚ

Фарба байрам қилар қардошлар,
Пойдор бўлсин озодлик дея.
Янгратишар озодлик маршин,
Буковина, Бессарабия...
Байрам қилар энг биринчи бор.
Ўн олтинчи қардош Латвия.
Салом, Майдан, сизга қардошлар,
Коммунага бўлган йўлдошлар!

ОЛТИНЧИ ҚҰШИҚ

Қанот уриб ўтди бетимга
Май баҳорин дилбар шамоли.
Тушиб кетди баҳор самонинг
Юзидаги булут рўмоли.
Қундуз қуёш, тунда ой билан
Яшнаб кетди кўкнинг жамоли.
Севиклисан, гулгун майимиз,
Баҳор бирла кирган ойимиз!

1941.

МУШОИРАЛАРДА

1947

«ФАРҲОД ГЭС

МУШОИРАСИ» ДАН:

Бугун бир минг тўққиз юзу қирқ етти сана,
Назм билан мактуб ёзмоқ бизда анъана.
Тўрт ярим йил бундан аввал биз бошлаган иш
Мана бугун айтганингдек топди кушойиш.
Тўғон солдик Сирдарёга Фарҳод тоғидан,
Қишанладик маҳкам ушлаб ҳиқилдоғидан.
Асрларнинг орзулари бўлди барқарор,
Айтиб берсак, бунинг ажиб ҳикояси бор:
Ҳикоямиз тагин ўша Сир қирғоғидан,
Бекободдан, юз йилларнинг нарги ёғидан.
Унинг қонли тарихига ким ҳам чидарди,
Фақат сув деб бошланарди, сув деб тугарди.
Чақмоқ бўлиб чақиларди агар сўйласак,
Қалбда оташ ёқиларди агар ўйласак.
Шаҳар десак — шаҳар эмас, қишлоқ десак — кенг,
Афсонаси бир ўлканинг тарихига тенг.
Осиёнинг машҳур «карвон йўли» эди у,
Жазирама одам ютар чўли эди у.
Сир шу чўлнинг ўртасидан ёриб ўтарди,
Бекобод ҳам Сир лабида қақраб ётарди.
Бир замонлар шу биз солган тўғон бошида,
Фарҳод тоғи деб аталган тоғнинг қошида —
Бўлган экан Ширин деган қизнинг ўтови,
Сувпари деб кетган экан унинг мақтови.
Юз ювганда Сирдарёда тонг отар экан,
Соч ювганда Сирдарёда кун ботар экан.
Кўкка боқса — Зухро юлдуз қолар экан лол,
Ҳасад қилар экан унинг қошига ҳилол.
Унга совчи қўйганларнинг йўқ экан сони,
Бир қараса қолмас экан одам армони.
Фарҳод экан бир ошиғи, шунда яшаркан,
Сир бўйида узоқ тунлар суҳбатлашаркан.
Кўп йиллардан бери кўнглин қилолмасдан ов,

Куяр экан ҳижронида туну кун Хисрав.
Айтолмайин кўп замонлар қалбининг сирин,
Ахир бир кун сўз очипти ошуфта Ширин:
Яъни депти: Кўҳиқофга боринг демайман,
Семурғ билан ер бағрини ёринг демайман,
Мен туғилиб шу дунёга келгандан бери,
Одам тилин, балки, одам билгандан бери
Ётоғим ҳам, равоғим ҳам, эшигим ҳам чўл,
Гўдакликдан улрайтирган бешингим ҳам чўл.
Эшитаман, бўлар эмиш чаман, боғу роғ,
Аммо менинг кўрганларим сахро билан тоғ.
Агар севгим билан ёниб мени десангиз,
«Осмонларга кўтарамиз сени» десангиз,
Шу сахрога сув чиқаринг, қилингиз обод,
Мамнун бўлсин Мирзачўл ҳам шўрлик Бекобод.
Шартим шудир, Кўҳиқофга боринг демайман,
Семурғ билан ер бағрини ёринг демайман.
Ким бўлмасин, майли Хисрав, майли Фарҳодми,
Шахзодами, етим-есир, майли бекзодми,
Шу шартимни бажарсину тўй қила берсин,
Тўйга атаб тахтиравон уй қура берсин!

* * *

Иш бошлабди мамлакатнинг нор йигитлари,
Гўзал Ширин висолига зор йигитлари.
Фарҳод ғайрат камарини боғлаб даставвал
Мўғул тоғи этагидан бошлабди канал.
Унинг йўлбарс яғринида тош югурибди,
Ширин кўриб, юзларида ёш югурибди.
Аламзада Хисрав эса, чидолмай ночор
Номардликнинг кулоҳини кийибди, маккор:
Сир лабидан чўл ичига бўйра ёзибди,
Гўё Хисрав элдан бурун сув ўтқазибди.
Пайдо бўлиб қиз ёнида иблис шу замон
Ойли тунда Ширинни кўп қилибди ҳайрон.
Ширин чиқиб боқса чўлга, чўл ярқирармиш,
Сирнинг олис қирғоғида сув шарқирармиш.
Ширин беҳад қувонибди, тугабди рози,
Иблис Хисрав мақсадига бўлибди рози.
Тонг отибди Хисрав билан Ширин кўшқида,
Ой ботибди бамисоли бўрон кўчкида!
Ой ботаркан, тонг отаркан, йўқолибди сув,

Демак, Ширин алданибди, даҳшатли ёҳу...
Бу даҳшатли фожиани эшитиб Фарҳод,
Мўғул тоғи этагида кўтарибди дод!
Ва у кўкка кетмонини улоқтирибди,
Кетмонига ўз бошини қўйиб берибди.

* * *

Кўп ажойиб афсоналар яратилдию,
Бироқ орзу ушалмади, эл кўрмади сув.
Шундан бери Сир бўйида кўп сирлар ўтди,
Ойлар ўтди, йиллар ўтди, асрлар ўтди.
Бир қаноти Бухорони, Зоминни кўрган,
Бир қаноти Булунғурга қараб югурган
Бу бепоён жазирама, азамат чўллар,
Сирдарёнинг ёқасидан ушлаган қўллар
Чаппар уриб қола берди, бўлмади нажот,
Чаппар уриб қола берди шундай Бекобод...

Айтаберсак, Сир бўйида кўп сирлар ўтди,
Ойлар ўтди, йиллар ўтди, асрлар ўтди.

Искандар ҳам қўшин тортиб ўтди бу ердан,
Турк, мўғул ҳам оёғидан йитди бу ерда.
Қон тўкилди, беҳисоб қон, бўлиқ саҳрода,
Чангиб ётди жанг ҳукмидан мисоли пода.
Қим кўринган Бекободни янчди, емирди,
Бор-йўғини ҳеч аёвсиз еди, кемирди.
От чопганда гумбирларди тоғ-у, дараси,
Бу хўрликка чидолмасди одам боласи.

Айта берсак, Сир бўйида кўп сирлар ўтди,
Ойлар ўтди, йиллар ўтди, асрлар ўтди.

Фармон келди оқпошшодан бир куни бирдан,
Мирзачўлга сув чиқаринг деб бахил Сирдан.
Яна келдик Сир бўйига Сирдан сув сўраб,
Чўл фиғони ўрлар эди кўкка сувсираб.
Хўрлигимиз келиб сувга ҳам ўзимизга,
Бурмоқ бўлдик Сирдарёни бошқача изга.
Аммо яхши билар эдик: бизга барибир
Бир қатра ҳам сув тегмасди, бир қарич ҳам ер,
Сув келтириб бўлар эдик ахир, хору зор,

Кўзамизни синдирганлар эди бахтиёр.
Қора чироқ тағларида китоб ўқирдик,
Чарх йигириб, танда қуриб, атлас тўқирдик.
Атлас тўқиб қолар эдик аммо яланғоч,
Буғдой экиб адирларга, яшар эдик оч.
Тақдиримиз золимларнинг қўлида эди,
Иқболимиз Россиянинг йўлида эди.
Чиқдик яна Сир бўйига шундай бўлса ҳам,
Бошимизда ёнғоқ чақди бою муттаҳам.
Хўп ишлатди ҳам ёқадан, ҳам қўлдан ушлаб,
Ош улашди бир қозондан кетмонга ўлчаб,
Қонимизга ташна қилди сув қолиб ахир,
Одам деган ҳамиятни қилди бир пақир,
Синмаган бел, ушалмаган метин қолмади,
Аммо Княз ариғини тезлатолмади.
Нух умрига эга бўлган одам ҳам ҳатто
Бу аҳволда бўғолмасди Сирни мутлақо.
Тўзиб кетди камбағалнинг сўнгги чориғи,
Ярим йўлда қолиб кетди Княз ариғи.

Айтаберсак, Сир бўйида кўп сирлар ўтди,
Ойлар ўтди, йиллар ўтди, асрлар ўтди.

Шоҳ ҳайдади, бек ҳайдади канал қазинг деб,
Оч-яланғоч бўлсангиз ҳам сув ўтқазинг деб.
Лекин «Бухор ариғи» ҳам, «Шоҳ тўғони» ҳам
Сир бўйини эголмади ва топди барҳам.
Эпложмади ҳаммаси ҳам, уни тарк этди,
Сув чиқармоқ мушкул эди ва ташлаб кетди.
Жабр эди чиқарсак ҳам, чиқармасак ҳам,
Лекин юрак ёнар эди, ёнарди олам.
Фақатгина сув сўрардик, сув сўрардик, сув,
Йўқ, сув эмас, сув ўрнига сўрардик қайғу.
Чироқ ёқса ёримасди юрагимизга,
Асов дарё кўнмас эди тилагимизга,
Сув бўлмаса бамисоли олам бизга берк,
Биз томонда одамизод сув билан тирик.
Сув бўлмаса пахта эмас, гиёҳ унмайди,
Сув бўлмаса бу ватанга қуш ҳам қўнмайди.
Сув бўлмаса бу ерларга экканинг бекор,
Сув бўлмаса олтинга тенг тупроқ бунда хор.
Сув бўлмаса фазилят йўқ, файз йўқ бир умр,

Сув бўлмаса йўқолади кулбамизда нур.
Сув бўлмаса Осиёда ҳаёт қурийди,
Сув бўлмаса бунда ҳатто тош ҳам чирийди.
Сув биз учун шундай азиз, шу қадар қиймат,
Чўлимиз кўп, дарё-дарё сув ҳам ғанимат.
Тупроғимиз неъмат тўла ғазнадир бутун,
Сув чиқарсак мева эмас, унади олтин.
Ана шундай тупроқ билан дардлашар экан,
Асоратда, жаҳолатда хор яшар экан,
Ленин деган даҳо бошлаб бизни оташин,
Инқилобнинг бўронидан чақнади яшин!
Чироқ ёнди ана шунда юрагимизга,
Етдик ахир мана энди тилагимизга!
Ана шундай, Сирни бўғмоқ, эскидан орзу,
Ҳар ишга ҳам бўлар экан тошу тарозу.
Бошла дединг, аввал бошлаб Чирчиқни бўғдик,
Шарқ машъали пойтахтни ёритдик чўғдек.
Азиз, суюк партиямиз, сен буюк ҳамдам,
Адолатли Ширинимиз, Фарҳодимиз ҳам.
Фарғонада канал қурдик сенинг исмингда,
Сен бош бўлдинг, қура бердик сенинг измингда.
Ёзёвоннинг, Куйганёрнинг додига етдик,
Учқўрғоннинг чўлларини гулга ғарқ этдик.
Каттақўрғон ҳовузини қуриб Самарқанд
Пахтасини, буғдойини этдик баҳраманд.
Ғоят катта бўлиб кетди бизнинг ишимиз,
Улуғлашдик, улуғ бўлди ҳам хоҳишимиз!
Катта рўзғор бўлиб кетдик ҳам обрў, ғурур,
Шу туфайли керак экан дарё-дарё нур.
Ниятимиз: енгил бўлсин одам меҳнати,
Ширин бўлсин деймиз яна ҳаётнинг тоти.
Истаймизки, ўлкамизга қўнмасин ғубор,
Хизмат қилсин деймиз яна унда неки бор.
Тупроқ олсанг олтин бўлсин деймиз эскидан,
Иқболимиз мангу кулсин деймиз эскидан.
Юртни нурга — неъматларга тўлдирмоқчимиз,
Унга деҳқон, ҳамда ишчи, ҳамда соқчимиз!

1948

«БАҲОР БАЙРАМИ» МУШОИРАСИДАН:

Май ҳаётнинг ўлмас мадҳиясидир,
Эрксевар қалбларда ўчмас аланга.

Май шодлигин билган бахт эгасидир,
Меҳнат доврuginи ёяр оламга.
Колонна ўтади, сафлар бир текис,
Ўзбек ҳам боради рус елкадоши.
Шу куни шодликдан қўкка отилган
Гулдаста сингари байрам қуёши!
Бугун рекорд қўйса текстиль қизи
Не ажаб... эртага алқаса олам.
Ахир куни кеча кекса санъаткор
Олтин икл¹ кийди, не олқишдан кам.
Бутун шодлигию миннатдорлиги
Оппоқ соқолига юмалаб тушди.
Ҳа, у севингандан йиғлади. Ахир —
Улуғ марҳаматга чиндан етишди.
Кўкси очиқ, байрам баҳри — бахти кенг,
Унинг таровати ҳаётимизда.
Урин Боқиевлар қўйган рекорднинг —
Калиди сидқидил саботимизда!
Кремль режаси ҳар бир заррада,
Ҳосил тарозининг тоши ҳам удир.
Олимнинг дастури, ишчининг зеҳни,
Файзу фароғатнинг боши ҳам удир.
Инсон яратиш-ла фикри ёди банд,
Бугдой қирларининг кўринмас чети.
Мана, тоқларини очди Самарқанд,
Қува боғларига уланар кети.
Бугун Биринчи Май, баҳор байрами,
Ватан висолининг намойиши бу!
Май — баҳор, май — севги, май — гул бойлами,
Ёзининг йўлагига қўйилган кўзгу!

1949

**«ЁШЛИК КОЛОННАСИ БОРАЁТИР»
МУШОИРАСИДАН:**

Мирзачўл, эй, бахил, бепоён тупроқ,
Биз келдик, барака хазинангни оч.
Биз келдик, бағринг оч, бахти ярқироқ,
Шўр, тақир бошингга қўйгали гултож.
Улуғ тўй бўлади,

¹ Икл — эски туркий сўз, бу ўринда нишон деган маънода ишлатилапти.

Бутун саҳрога —
Хўп ёйиб ташлайди Сирдарё сепин.
Бу ёқдан Асака, бу ёқдан Водил
Кириб келишади сенга бермай тин.
Ҳа, бутун Фарғона кириб келади,
Фарғона иқлими, Фарғона ҳусни.
Унут бўлиб кетар Мирзачўл эмас,
Гулистон аталур янгича исминг.
Бир вақтлар бу чўлдан учиб ўтолмай
Ҳансираб йиқилган булбулларки бор,
Наманган боғидан чаман ахтариб
Бўйини таратган сумбулларки бор,
Ҳаммаси ошуфта бўлиб келади,
Ҳаммаси келади тараниб, шошиб,
Шунда боғлараро елиб сизу биз
Чарчармиз уларга чаман улашиб.
Боғдан-боққа ўтиб юрар олимлар,
(Мичурин бобонинг эваралари).
Узумзор боғларда «ивирсиб» юрар
Уста Ризаматнинг неваралари.
Оқшом катта боғлар олар оройиш,
Гўзал машиналар қушдай елади.
Қаллиғини бошлаб комсомол йигит
Тараниб кинога кириб келади.
Фақат эртак бўлиб қолур мангуга
«Мирзачўл—эл ютар» деган ҳикоя.
Битта сархонадан бутун қишлоққа
Ўт улашиб юрган бир банги соя.
Надомат тўқайлар ёниб кул бўлур,
Олтин капалаклар тарқатади бўй.
Яйловларга сиғмай «бағ-буғ» бўлиб кетар
Уюр-уюр йилқи, дарё-дарё қўй.
Алқисса, шижоат, матонат лозим,
Ҳали булар фақат-фақат ҳавасдир.
Оз фурсат ҳам ўтар, Мирзачўл сим-сим —
Олтинларга тўлса ажаб эмасдир!

1967

«ТАШАККУРНОМА»

МУШОИРАСИДАН:

Бугун ярим аср инқилоб ёши,
Ярим асрдирки, иқбол қуёши

Нур сочиб элларни этди бахтиёр,
Ярим аср—янги замоннинг боши!
Тантана, тарона, торлар хўп таранг,
Торлар жарангидан осмон холи танг.
Эй, қалами бузрук, эй, қалами соз,
Советлар тўйи деб оламга ур занг!
Куйла эй, Синолар туққан она юрт,
Шарқда қуёш бўлиб балққан она юрт,
Халқлар дўстлигини байроқдай баланд —
Кўтариб, дилга ўт ёққан она юрт!
Эй, Ленин нафаси кетган бахтли халқ,
Тагли-тугли элим, бахтли-тахтли халқ,
Кўнгли пахтасидек оппоқ ва юмшоқ,
Сўзи ўз ишидек доим аҳдли халқ!
Сенга, бахт кўкининг порлоқ қуёши,
Бахтлар ўлкасининг оила боши!
Эй, улуғ Партия, халқлар умидин —
Урнига қўёлган бахтлар наққоши!
Мамнунмиз бахт уйи қурганимиздан,
Сен билан изма-из юрганимиздан!
Беҳад ифтихордан тоғдир кўнглимиз,
Озодлик, ободлик кўрганимиздан!
Эллик йил — меҳрингга тўйиб яшаймиз,
Эллик йил — севилиб, суйиб яшаймиз!
Бағринг, ҳимоянгда омон, фаровон,
Сенга битмас меҳр қўйиб яшаймиз!
Сен билан ўлкамиз этилди эъзоз,
Ҳар ишда сен билан биз этдик парвоз.
Шундоқ эътиборда, парвозда мангу
Инқилобда Ҳамза созлаб берган соз.
У соз созимизга соз берди тоза,
Ўзбеклар бахтини этиб овоза.
Жанубдан Шимолга, Шарқдан Фарбгача
Унинг иқболини таратди тоза!

1970

«ҚУТЛОВ»

МУШОИРАСИДАН:

Пахта — юртимизнинг нон-насибаси,
Тўкин дастурхони, кони ғазнаси.

Фахри, ифтихори, ғурури, шаъни,
Шундан у аталур пахта вагани.
Шундан мақсади ҳам аҳди ўртада,
Шундан ташвиши ҳам бахти ўртада.
Шунга арзигулик ўғил-қизи ҳам,
Битта дастурхонда нони-тузи ҳам.
Шундан баъзан фахр, баъзан хавотир,
Шундан бўлолмаслар бамайлихотир.
Унинг хонадони дала ҳам, дашт ҳам,
Шундан кўнглидаги ташвиш ҳам, ғаш ҳам.
Шу тупроқ, шу диёр унинг бешиги,
Шаҳар ҳам, қишлоқ ҳам ўлан тўшаги.
Шундан унинг тинчи, ризқи-рўзи ҳам,
Иқбол, истиқболи шундан жамулжам.
Сахий еримизда тирик жонки бор,
Пахтакор шаънидан топган эътибор.
Ота-бобо касби-касби калон у,
У тупроқ мағзидан тўқийди инжу.
Унинг ҳисобида кунлар мезони,
Ғўзалар томири, нафаси, жони.
Ҳар бир кўсагининг саноғигача,
Чигитидан тортиб чаноғигача,
Баҳор жала қуйиб келганида ҳам,
Кузак муштум тугиб келганида ҳам.
Ва лекин паст келди бағоят бу йил,
Тантилик қилмади ниҳоят бу йил.
Долзарб кунларга панд берди жуда,
Панд берди пахтанинг айни авжида.
Барвақт уйиб олди қовоғини кун,
Асти очирмади кўзни куну тун.
Барвақт савалади ёмғир бесабр,
Бесабр ёмғирда қанча-қанча сир.
Ернинг танобини тортиб этди танг,
Ғўза бош кўтарди тупроқдан аранг.
Неча бор ғарқ бўлиб, неча тирилди,
Баҳор сурилгандай у ҳам сурилди.
Ҳисобдан адашди чилла ҳам, ёз ҳам,
Тоб ташлаб юборди тўрт фасл соз ҳам.
Барвақт учиб ўтди тентак куркинак,
Қуркинак демакки, пахтада чинак.
Хавф олди, ўлкамиз оёққа турди,
Шаҳар этак уриб далага юрди.
Ёзув пайдо бўлди девор, тахтада:

«Идоралар қулф, ҳамма пахтада!»
Жамоат пахтада, саркор пахтада,
Маҳалком пахтада, дастёр пахтада.
Пахтада ишчи ҳам, қўшчи ҳам чандон,
Пахтада келин ҳам, куёв ҳам бир жон.
«Ҳайт» деган туяга мадад дейдилар,
Далада ҳамма қалб, ҳамма дийдалар.
Қўшиқ ҳам пахтада, ялла ҳам, соз ҳам,
Теримчи йигитни лол этган ноз ҳам.
Пахтада «Лазги» ҳам, «Баҳор» ҳам, тор ҳам,
Кеча чимилдиқдан чиққан дилдор ҳам.
Ягона мақсадга минди фикрлар,
Шундай бўлди фақат фикру зикрлар.
Инсоний жасорат ва сабот енгди,
Ватанини деган эътиқод енгди.

Юзларида ғурур, фахру, ифтихор,
Дарёдан белбоғу тоғдан юки бор!
Офарин ёғилмиш, бошларида тож,
Асти армагай бу бошдан қуёш!
Эътиқод дейдилар бу бурчни бизда,
Октябрдан расм бу — элу тузда.
Фарғона каналин силсиласи бу,
Инсон виждонининг зилзиласи бу.
Ҳашар ҳам атайлар буни баъзида,
Дўстлик, ҳамжиҳатлик унинг мағзида.
У кучга кирганда тоғлар бўлур паст,
Унинг ҳамласидан мардлар бўлур маст.
Шундан енгиллиги деҳқон юкининг,
Шундан пишиқлиги дўстлик ипининг.
Таҳсинлар бу бирлик, бу иттифоққа,
Таҳсинлар иттифоқ туққан тупроққа!

1977

**«ОКтяБРНОМА»
МУШОИРАСИДАН:**

Игирманчи аср, унутилмас тонг,
Унутилмас шонли Октябрь тонги,
Икки жаҳон жанги,
Янги жаҳон бонги,
Инсонлар фикрига кирган янги онг!

Булут, бўғовларни тарқатди,
Қитъаларни бирдан уйғотди,
Қуёш бўлиб боқди оламга
Ва бахту эрк берди одамга.
Ингирманчи аср, унутилмас тонг,
Қитъаларни уйғотган бу бонг.
Биз бўрон кўтардик тупроғимизда,
Асрий юкин ташлаб турди у.
Турган каби тўлқин денгизда,
Инқилобдан дарак эди у.
Уйсизларга уй берди, уй-уй!
Очларга — нон, ишсизларга — иш!
Эрксизларга эрк берди мангу,
Ҳаққа чиқди хаёл, асрий туш!
Инқилоб, дилларга кирдинг қуёшдек,
Асл эрк ва тенглик эшигин очдинг.
Эллар иноқ бўлди кўз билан қошдек,
Мазлум одамларга иқбол улашдинг.
Халқлар дўстлигининг рангин боғида
Ўзбекистонимиз жонажон диёр.
Олтмиш йил умрнинг авжи чоғида
Ой каби тўлиндир, кундек шуъладор.
Юрт маъмур, осойиш, собит истеҳком,
Дўстлар даврасида даҳлсиз сарҳад.
Бироқ, курра нотинч, алағда мудом,
Уни босмагай деб тағин бир офат.
Чили тақдиридан безовта олам,
Ҳамон Ўрта денгиз нотинч, оловда.
Евузлар дастидан хору зор одам,
Инсоннинг қисмати ҳамон таловда.
Оловли йилларнинг фарзандларимиз,
Қитъалар ташвиши аён бизга ҳам.
Эрксевар халқларнинг қисмати сўзсиз
Эрксевар халқларга яқин, муҳтарам.
Юртимиз бахтига минг-минг фидо жон,
У бир монолитдир, машъал бир қоя.
Унга тикилганлар бўлурлар яксон,
Ўтурлар хор бўлиб билониҳоя!
Ҳаммаси ўтади момақалдироқдай,
Дўли ҳам, жаласи, сели ҳам зотан.
Баҳор, баҳор қолур сўнмас ирмоқдай,
Баҳри ҳаёт бўлиб бу кенг дунёда!

Коммунизм асос қўйган дунёнинг
Пойи инсон зеҳни, меҳри-ла пойдор.
Унга таҳдид этган қабих дунёнинг —
Қабих мурдорлиги топмас эътибор!
Бугун фан қўлида қуёш томири,
Қутб манглайда атом юлдузи.
Мағрур атомоход, Қутб амири
Тинчлик куррасига қилади таъзим.
Бугун музейларда кечаги тўплар,
Қарши қуролларнинг машқига балли!
Нур минган хаёллар тутқизмайди бар,
Бугундан эртанги ўйлар жадалли!
Оламда тенги йўқ бахтга эгамиз,
Ленин партиясин мураббийлиги!
Нурдай яшнаб кирсин шонли эртамыз,
Ёр бўлсин ярашиғ фахри, бийлиги.
Токи оламда бор тинчлик қудрати,
Токи замин узра инсон омондир,
Совет солдатининг ўлмас шуҳрати
Абадият учун буюк дostonдир!
Ирмоқлар қўшилиб дарё бўлади,
Дарёлар қўйилиб мавжланар денгиз.
Бирлашган халқларнинг чўнгдир кўлами,
Иродаси буюк, бойлиги тенгсиз.
Дону дун, боғу-роғ, сурув-сурув қўй,
Чўллар сийнасида чексиз хазина.
Жаннат далий-даштлар таратади бўй,
Пахта диёрида минг бир дафина.
Минг бир Толимаржон, минг бир Мирзачўл,
Минг бир Чорвоқ билан минг бир Зарафшон.
Минг бир Газли билан минг бир ҳавза — кўл,
Минг бир Навбаҳору минг бир Гулистон!
Эллар тотувликдан топдилар камол,
Дўстлик трассаси Уролга етди.
Минг бир Мурунтовлар эмаслар хаёл,
Азмимиз доврўғи оламни тутди!
Йигирманчи аср зарварағида
Учмас дастхати бор Совет одамин.
Жасоратин сақлар кўз қароғида,
Тахсин ва таъзимда коинот, замин.

**«ҲОСИЛ ДАСТУРХОНИН ЁЗДИ САРАТОН»
МУШОИРАСИДАН:**

Қуёш забти билан кирди саратон,
 Далий-даштда наъра урди саратон.
 Эй, дала соҳиби, эй, бобо деҳқон,
 Эй, ўз сўз миришкор, эй, марди майдон,
 Эй, қўриқ ерларнинг сор бургутлари,
 Эй, сўлим қизлари, шер йигитлари,
 Дарё етаклаган эй, мард пахтакор,
 Шерга эгар урган чапдаст, шервиқор,
 Саратон қувмоқда далани, қирни,
 Меҳнат кузатмоқда шернаъра эрни!
 Ҳосил тўпламоққа айни фурсат, он,
 Ҳосил дастурхонин ёзди саратон.
 Ўтиб бормоқдадир югурук қадамлар,
 Югурук қадамларда бебаҳо дамлар
 Қуёш ҳунарига киришди, бу соз,
 Нурдан олмоқдадир ғўзалар пардоз.
 Вақтни бой бермаган ютади энди,
 Ғўза битса шунда битади энди
 Беш миллион беш юзу эллик мингли юк,
 Ҳосил ҳисобида албатта буюк.
 Ва лекин буюк юк буюкларга хос,
 Сизнинг шаънингизга этгулик қиёс!
 Сизга ҳамдам бўлиб, бўлиб қайғудош,
 Биз ҳам йўлга чиқдик, чароғбон қуёш!

ЭСКАРТМА:

Ўзбекистоннинг машҳур ва ибратли бир гуруҳ шоирлари томонидан Коммунистик партиямизнинг XVIII съезди шаънига ёзилган шеърӣ хат мана шундай мушоираларимизга асос солган эди. Шундан кейин бир неча мактублар ёзилди. Шуларнинг бир нечасида камина ҳам иштирок этиш бахтига муяссар бўлдилар. Юқорида улардан бир нечасини, яъни ўз нусхамни эътиборингизга ҳавола қилдим. Улар — «Фарҳод ГЭС» мушоираси (Ойбек, Миртемир, Асқад Мухтор, Мирмуҳсин, Рамз Бобожон, Темур Фаттоҳ ва Ҳамид Ғуломлар билан бирга ёзилган), «Баҳор байрами» мушоираси (Рамз Бобожон, Асқад Мухтор билан бирга ёзилган), «Ешлик колоннаси бораётир» мушоираси (Рамз Бобожон, Асқад Мухтор ва Ёнғин Мирзолар билан ёзилган), «Ташаккурнома» мушоираси (Уйғун, Собир Абдулла, Зулфия, Миртемир, Мамарасул Бобоев, Ҳамид Ғулом, Мирмуҳсин, Рамз Бобожон, Шухрат, Жуманиёз Жабборов, Юсуф Шомансурлар билан бирга ёзилган), «Қутлов» мушоираси (Ҳамид Ғулом, Мирмуҳсин ва Рамз Бобожонлар билан бирга ёзилган), «Октябрнома» мушоираси (К. Яшин, Уйғун, Зулфия, Миртемир, Р. Бобожон, Ҳ. Ғулом, Мирмуҳсин, Шукрулло, Э. Воҳидов, Н. Нарзуллаев, А. Орипов, Ҳ. Худойбердиевалар билан бирга ёзилган), «Ҳосил дастурхонин ёзди саратон» мушоираси (Мирмуҳсин, Шухрат, Нормурод Нарзуллаев, Эркин Воҳидов, Барот Бойқобилов, Абдулла Орипов, Омон Матчон, Муҳаммад Али, Ҳалима Худойбердиева, Юсуф Шомансурлар билан бирга ёзилган).

.га

(М. Ю. Лермонтовдан)

Мақтовларга инонма ҳечам,
Нотўғри де ҳақни ҳар қачон.
Рўё деб бил умидни, эркам...
Лекин, менинг ишқимга инон.

Бундай ишққа инонмай бўлмас,
Сир сақлолмас кўзлар ҳам асло.
Алдамоққа қалбинг қодирмас,
Чунки, фариштасан бебаҳо.

* * *

(Расул Гамзатовдан)

Ярим тун, эшигинг қоқади меҳмон,
Тоғликсан, одатинг этгин эҳтиёж.
Ҳушингга келса ҳам, келмаса ҳам мезбон,
Уйқунгни тарк этиб эшигингни оч.

Ярим тун, қалбингни қоқади қўшиқ,
Олам уйқудадир, фақат сен уйғоқ.
Агар шоир эсанг кечкилиги йўқ,
Тур, куйла, оламга куйдан чироқ ёқ!

(Расул Гамзатовдан)

Қирғоққа интилар денгиз тўлқинлари,
Қирғоқ қумларини ўпади.
Иҳотани қаранг, тўлқиндан сал нари
Қумлоқ орасидан ўтади.

Лекин қоидани бузмайди ҳечам,
Денгизи қўйнига қўйилар секин.
О, халқим, ғамингда, шодлигингда ҳам
Сен ўша денгизу мен ўша тўлқин.

ОҚИБАТ

Теран эмиш инсон юраги,
Унга етмоқ кўп йироқ эмиш.
Аммо шоир юрагидаги
Шеър йўли яқинроқ эмиш.

Шу йўл билан тушдим йўлингга,
Илғай олдим ёлқинлигини.
Аммо етолмадим мен унга,
Билолмадим яқинлигини.

Йўл йўқ экан яқину йироқ,
Йўл дегани оқибат экан.
У бўлмаса йўлларни шу чоқ
Босар экан ҳаттоки тикан...

ҲАМИД РАҲИМ ХОТИРАСИГА

(К. Симонова иқтибос)

Соат икки эди. Қўшиқ ёзардим
Ҳамидга ваъдамни ёзардим тошиб,
Етиб борай дея Ҳамидга, шошиб,
Нуқта қўйишим-ла телефон титради,
Бир нарса билгандай ўйим питради,
Соат икки эди, қўшиқ ёзардим...

Ҳамид ҳалок бўлди қуёш нуқтада,
Халқини ардоқлаб, халқ эса уни,
Халқининг ҳақиқий бўлиб мажнуни,
Юрти амалига бўлиб қайғудош,
Гоҳ бўлиб шогирду гоҳо бўлиб бош,
Ҳамид ҳалок бўлди қуёш нуқтада.

Оркестр тўхтади ногихон бирдан,
Дирижёр таёғи қолди ҳавода.
Тўхтади тўрғайдай худди навода,
Худди доирадай авжида тинди,
Айни тўлқинида, мавжида тинди,
Оркестр тўхтади ногихон бирдан!..

Телефон. Телефонга келмайди Ҳамид,
Юмшоқ кресло ҳам мунғайган, бўм-бўш,
Низомий боғи ҳам бамисоли туш,
Оппоқ клавишлар беун, безабон,
Қоғоз-қаламлар ҳам хомуш, нотавон,
Телефон. Телефонга келмайди Ҳамид.

Яхши хотиралар қолди Ҳамиддан,
Энди Ҳамид бормас, Ҳамид бор эди,
Энди Ҳамид ёрмас, Ҳамид ёр эди,
Ҳамид келди эмас, Ҳамид келарди,

Ҳамид билди эмас, Ҳамид биларди,
Яхши хотиралар қолди Ҳамиддан!

Ҳамид яхшиликни яхши кўрарди,
Ҳордиғи чиқарди яхшилик қилиб,
Одамни суярди ўзи йиқилиб,
Урганса бўларди ундан дўстликни,
Қундузхонга ўхшаб меҳмондўзликни,
Ҳамид яхшиликни яхши кўрарди...

Яхши кўрар эди одамни Ҳамид,
Йўқ эди кирмаган хонадони ҳам,
Йўқ эди суймаган жонажони ҳам,
Ҳамид онасини кўргани кетди,
Ҳамид онаси-ла тургани кетди,
Яхши кўрар эди одамни Ҳамид!

Жонгинанг яйрарди қаҳқаҳасидан,
Бағринг тўлар эди қучоғлаганда,
Оҳ, ўт олди қалбим пичоғлагандай!..
Бўзлаб етим қолди қўшиғим маним,
Бўзлаб фарёд солди қўшиғим маним,
Жонгинанг яйрарди қаҳқаҳасидан!

Шеърим тугамади, тугатолмадим,
Унинг умри каби йўли олис эди,
Орзу-умидлари катта, холис эди,
Худди турналардай баланд эди куйи,
Баланд эди куйи, ҳамда орзуйи,
Шеърим тугамади, тугатолмадим...

1977 йил, 8 декабрь.

МУҚОЯСА

... Боғини суриштира.

Халқ мақоли

Нақадар сахий бу эртанги ўрик,
Болаларни қўймас тагидан.
Тутиб олиб нақ этагидан;
Нақадар сахий бу эртанги ўрик!

Аввал баҳор билан қутлаб гуллайди,
Довучча беради узиб тишларини,
Узиб, қамаштириб, олиб хушларини,
Худди сеҳргардай минг бор туллайди...

Пақ-пақ тўкилади, асал-асал дейсиз,
Асали ёради дўрдоқ лабларини,
Ширин томоқларнинг очиб таъбларини,
Худди эртақларда юрган масал дейсиз.

Томларда олтиндек маржон-маржон бўлиб,
Баргак-баргак бўлиб ёйиладилар,
Офтоб нурлари-ла чайиладилар,
Қишга ширин-шакар дастурхон бўлиб.

Туршак суви бўлиб, ширин-шарбат бўлиб
Томир-томирларга беради ором,
Ҳатто мағзигача этади инъом,
Мағзи-мағзигача пурҳикмат бўлиб.

Сахий одамларга ўхшайди улар,
Сахий одамларга, ажабо,
Ҳар карами кўнгилларга жо,
Сахий одамлардай азиз, мўътабар.

Ниҳоят чарчайди, толади у ҳам,
Йиқадилар шунда ерпарчин қилиб,

Танасини қирқиб ва саржин қилиб,
Ёқиб исийдилар сўнгра хотиржам.

Вой демайди ҳатто қирққанларида ҳам,
Ёққанларида ҳам билиб туриб,
Сесканмайдилар ҳам шундай қилиб туриб,
Нонини еб туриб йиққанларида ҳам.

Нақадар ҳотамтой эртанги ўрик...

ТОШБАҚА

Ҳар кун жангга чиққан

Ҳаётга ҳақли

Gëte

Донишманд дейдилар тошбақани,
Боши борлигидан эмас албатта.
Вазмин босишидан балки минтақани,
Сув босганида ҳам оламни ҳатто.
Донишманд дейдилар.
Балки,
Иш бошида
Бўлганидан доим ишбоши.
Кулфат тушганида юрти бошига
Омон қолганидан унинг йўқ боши...
Жала қуйганда ҳам,
Дўл урганда ҳам,
Сел олиб дунёни, оққанда ҳам тош,
Остин-устин бўлиб кетса ҳам олам,
Чиқиб кетса ҳамки изидан қуёш,
Уша йўқ бошини ичига олиб,
Ҳаммадан овлоқда йўқолиб,
/Оламга не бўлди деб қулоқ солиб/
Жала тиниши-ла,
Дўл тиниши-ла
Аста, қўрқа-писа бош кўтаради.
Бўрон тиниб-тинчиб, қуш қўниши-ла
Гўё биз бунда деб ним йўталади.
Ҳеч кимдан қўрқмайди,
Зийрак ва баттол,
Кичиклар олдида катта, беҳаё.
Катталар олдида жинғарча, фаол,
Чўлилон авраган қушдай бенаво.

Ҳеч кимдан қўрқмайди,
Теварагида —
Меров ва анойи,

Даққи ва лақма.
Ўзича юради шохмас, баргида,
Ўзича ҳаммаси-ҳаммаси аҳмоқ.
Қайга тайинланса шўри ўша ернинг,
Супуриб-сидириб ташлайди.
Ишни ўзидан зўр одамларнинг —
Тагига сув қуйишдан бошлайди.
Унга фарқсиз мутлоқ эл-юрт манфаати,
Унинг насибаси бутун бўлса бас.
Ўзгалар ишига йўқ ҳеч тоқати,
У ўз бахти билан, тахти билан маст.
Ҳаммадан ҳам унинг маслаги йўқ,
Бемаслак, беватан аслида.
Унга қолса — пуч ёнғоқ ҳам тўқ,
Сотилмас нарса йўқ наздида.
Юмшоқ ва айланма креслоси доим
Гирчиллаб туради, касофат.
Сени тинглагандай,
Худди бўрсиқ, жунжиб,
Тўнғиб ўтиради бетоқат.
Сени эшитмайди,
Битта гапингни ҳам,
Бу вақт аллақайда юради.
Хуфя дастурхонда,
Ичиб, учиб бу дам
Аллакимлар билан ишрат суради.
Ўлдирилган симоб бамисоли кўзи,
Маънисиз илжайиб қўяди.
Агарда истаса куппа-кундузи
Эрмакка пичоқсиз сўяди.
Қўрқмайди!..
Ва лекин қўрқади
Тушда ҳам ўнгининг васвасасидан.
Қўрқади,
Албатта қўрқади
Ўтирган ўрнининг талвасасидан.
Ҳеч кимни суймайди, суймаган,
Суймайди ким бўлса боши бор.
Имони, жони ҳеч куймаган,
Куйган у, ким бўлса тождор.
Такаббур, бахил бир лўттибоз,
Қоски бир нобакор у валат!
Дилозор,

Қўрс,
Дағал беқиёс,
Киприк ҳам қоқмайди,
У — ғалат.
Ғалат,
Жуда ғалат, дарахтга тушган —
Қуртдай кемиради уни бошидан.
Қўрқади, не аҳвол билан етишган,
Уни ушлаб турган креслосидан.
Донишманд дейдилар тошбақани,
Боши борлигидан эмас албатта...

ТУРТЛИҚЛАР

БАТАН

Бахтиёрдир бунда ҳар инсон,
Ватанини этолса хурсанд!
Шудир унинг асл муроди,
Шу туфайли жаннат бу водий!

ОНА

Она фарзандларин бахти билан шод,
Зотан, бахти билан бордир одамзод.
Фароғатда экан фарзандлар боғи,
Ватан, она бағри мангудир обод.

МАРДЛИК

Мардлик она юртнинг қилич, қалқони,
Она юрагининг амри фармони.
Бургутдек қўнган он мардлар қўксига,
Зангини ювади ёвузлар қони.

ОРОМ

Ҳаёт гўзал нафас олмаганида
Ором бўлармиди жони танида.
Бу — энди муборак ватанинг бўйи,
Қиличларга юмуш қолмаганидан!

БАЙРОҚ

Ғалаба байроғи бугун бошингда,
Тинчлигинг қўрғайди ичу тошингда.
У энди обида қонли жангларда —
Тўкилган қонингга, қонли ёшингга.

БАХТ

Бахт нима, бўзбола, бир боқ ортингга
Буни ким келтирган азали сенга?
Текинга келмаган, азиз жигарим,
Қўшиқдай ёд бўлса яхши, қалбингда!

ДЕҲҚОН

Ота-бобо касби — касби калон у,
У тупроқ мағзидан тўқийди инжу.
Юзларида сурур, фахру ифтихор,
Дарёдан белбоғи, тоғдан юки бор!

(Усмон Носирга)

Томдан юмалаб ўтди момақалдироқ,
Яшин ярақлади, дарз кетди осмон.
Эй, азиз Ватаним, бахти ярқироқ,
Кўксингда туғилди яна бир Усмон!

ФАХР

Чотқол мўйлаб бураб туради мағрур,
Ойни салла қилиб, булутни белбоғ.
Шунданми дейман гоҳ мендаги ғурур,
Шунданми иродам тошу кўксим тоғ!

* * *

Қор эғибди дарахт бошини,
Қор эғибди, холос, жонгинам.
Ҳеч кўрмагин инсон ёшини,
Эгилганин, синганини ҳам!

ЎҒЛИМГА

Ўғлим, миянг оқ қоғоз ҳали,
Оқ қоғозни қоралаш осон.
Унга қора сиёҳ тарқалиб —
Кетишидан асрагин омон.

ДЕНГИЗДА

(Нозимга)

— Дада, совуқ сув бети,
Тушмайман, қуёш қани?
— Денгиз тагига кетди,
Унга олов ёққани.

ДОН-КИХОТ

Кўкда шамол бақиртириб
Қалтакларди олақарғани
Бирдан пайдо бўлди қирчангида
Ламанчлик Дон-Кихот,
Шамол тегирмони!

СЕВГИ-ЎҚМАС

Севги ўқмас, лекин яралайди,
Битмас қилиб яралайди у.
Инсонни инсондан саралайди,
Инсон қилиб саралайди у.

СЕВГИ

Қаримоқлик севгига ётдир,
Йўқдир унинг баҳори, кузи.
Гўзалликда худди ҳаётдир,
Мангуликда қуёшнинг ўзи!

ЮРАК

Юрак, биласанми, нега умрбод
Сени кўкрагимда олиб юраман?
Сен билан яхшини яхшироқ кушод,
Ёмонни беҳато ёмон кўраман!

КЎНГИЛ

Мен билан куясан, эй кўнгил,
Бир қалин дўст каби кўксимда.

Мен борки, бир умр, амин бўл,
Ўлим ҳам, тиним ҳам йўқ сенга!

Т О Қ А Т

Тоқатим тугади, жабрингни бас қил,—
Деб қичқирди севги тутқуни.
У тугайди, деди ёр беҳазил,
Муҳаббатинг тугаган куни.

Ё М О Н Б Ё Л С А Э Р К А Н . . .

Яхшига баҳо йўқ, сўз ҳам йўқ демак,
Яхши бу — яхшидир шоирга қолса.
Яна қандай тавсиф ва таъбир керак,
Ёмон бўлса экан топила қолса.

М А Х Д У Д

У ёмон кўради ёмонни, аммо
Яхшини ҳам яхши кўрмайди.
Яхши ҳам, ёмон ҳам ўлади ҳатто,
Угина, угина ўлмайди.

М У А М М О

Икки нарса билмайди таъбир,
Ҳали лолдир инсон сўзлиги:
Бирини — дўстнинг душманлигидир,
Бирини — душманингнинг дўстлиги.

* * *

Ҳар бир гулнинг,
Ҳар бир гунчанинг—
Ўз жамоли, атир иси бор.
Аммо булбул—
Қизил гулини—
Тарк этмас ҳеч, айрилмас зинҳор.

1939.

ОЙБЕККА

1

Унинг қисматига қиламан ҳавас,
Арзийди умрини айласанг орзу.
Дейдилар, шоирга кетгандир нафас,
Ахир, ўлганларни тирилтирган у.

2

Бегона куй чалдирма, қисмат,
Куй бер менга куйига пайваст.
У-ку, менсиз қолса ҳеч гапмас,
Мени усиз қолдирма, қисмат.

3

Ватан қалам берди, катта муҳаббат,
Юкламади унга оз ишни.
Ҳаммасини берди ва фақат
Ўргатмади ёмон ёзишни.

* * *

Донолар баҳрибайт деган эканлар
Қўриб бир-биридан гўзал қизларни.
Ҳусни авахта қилган эканлар,
Ҳай-ҳай, паранжига ўраб сизларни.

* * *

Ташлаб кетганингда куймаганим рост,
Узингни этмагин қуёшга қиёс.
Куймадим, зарра ҳам куймадим, бироқ,
Кўп куйдим сатқан умримга, холос.

ОРЗУ

Тила тилагингни, қароғим, деди,
Камоли эҳтиром билан Орзу.
Битта қўшиқ бўлиб қололсам эди,
Дедим, халқим тилида мангу.

«РОҲАТ»

«Роҳат» янграганда — янграганда соз,
Қизларни ўйиндан тутолмасинг рост.
«Роҳат» чертмалари юрак торидан,
Юракнинг талқини ихтиёридан
Солланиб келганда раққоса ногоҳ,
Эриб кетсанг агар, ундамас гуноҳ...

ЧИРМАНДА ВА РАҚҚОСА

Сеҳр бор чирманданинг так-такида,
Юраклар созланади бак-бакидан!
Даврага тушганида бизнинг қизлар,
Йигитлар қалби кетар чок-чокидан!

НАЙ

Най наво қилганда булбул олур тин,
Булбул навосини най қилур якун.
Улар тиллашганда диллар олур жон,
Қалбларга мисоли махфий таржимон.

БАРНО

Қизлар, қизлар, қилиғингиз қил ёради,
Тилингизнинг шакари тил ёради.
Бахтингизга бахтини қўшиб олинг,
Барно йигит ноласи дил ёради.

ҲУСНИМ ҲАҚИДА

Ҳўб гўзал юртинг бор, аммо сен...
Дея кулганларни кўрганман.
Оҳ, нечук билмайлар, ахир уни мен
Севимли юртимга берганман!

ФАРДЛАР

* * *

Навой даҳоси мушарраф боғда
Инсоний фазилат мангу ардоғда.

* * *

Тотувмиз, бу асли давримизга хос,
Бу асли Навой, Жомийдан мерос.

* * *

Икки халқ даҳоси Ҳамза ва Айний,
Айний ўзбекларга Ҳамза баайни!

* * *

Мақом талқинида рақслар суҳбати,
Ўзбек санъатининг асрий иффати!

* * *

Ўзбек-қозоқ фарқига етолмайсан ҳеч қачон,
Тил ҳам йўқолиб кетар «томиров» деган замон!

ҚҰШИҚЛАР

ЎЗБЕКИСТОНИМ

Боғим бор — баҳорим бор,
Хур, обод наҳорим бор.
Бағри кенг, улуғ халқим,
Халқим — ифтихорим бор!
Эли юрт ватан аро
Иzzат-эътиборим бор!

Бошимда қуёш порлоқ, хўп дилбар замоним бор,
Қардошлар билан обод, гул Ўзбекистоним бор!

Бахтлиман, гўзал бахтим,
Етганман муродимга.
Бахш этдим бутун борим
Шу жаннати водимга,
Севги сози ёр мангу
Бу зўр эътиқодимга.

Бошимда қуёш порлоқ, хўп дилбар замоним бор,
Қардошлар билан обод, гул Ўзбекистоним бор!

ТОШКЕНТ ЖАМОЛИ

«Тошкент zilzilasi» кинофильмидан

Тўлар Тошкент жамоли
Шарқнинг эртақларидай.
Барг ёзади мисоли
Баҳор куртақларидай.

Уй тузади у дуркун
Янги келин мисоли.
Тўлишади кундан-кун
Унинг кўрки — жамоли.

Суҳбатингга интизор
Синашта кўчалари.
Куйлар мисоли дутор
Нимпарда кечалари.

Дилбар оромгоҳлари
Тўшалади пойингга.
Юлдузми нигоҳлари,
Қўнар қоши ёйингга.

У шу зайл дилрабо,
У шу қадар меҳрибон.
Кел, азизим, марҳабо,
Оғушига бўл меҳмон.

Боқ, кўзингдан ўргилай,
Ғамзали боғларига.
Етаклаб олиб кирай
Илиқ қучоқларига.

Тўлар Тошкент жамоли
Шарқнинг эртақларидай.
Барг ёзади мисоли
Баҳор куртақларидай...

САМАРҚАНД, САМАРҚАНД, САМАРҚАНД

Чаманда мисоли жонона,
Кўрк ёйиб ётади бир ватан,
Шарқдаги гўзал бу кошона
Самарқанд, Самарқанд, Самарқанд!

Самарқанд чаманда нилуфар,
Кўркидан ёнади Зарафшон.
Кўк ўпар уни ё у ўпар,
У олам тўқиган бир армон —
Самарқанд, Самарқанд, Самарқанд.

Қошинлар товланар кўзгуда,
Кўринг бу ажиб замзамани.
Лаблари мисоли кулгуда —
Регистон ва Ленин чамани,
Самарқанд, Самарқанд, Самарқанд.

Асрлар эртаги бу ранглар,
Бахтини куйлайди чамамда.
Алишер ғазали жаранглар
Ғафурлар етилган чаманда,
Самарқанд, Самарқанд, Самарқанд.

КОММУНИСТ ҲАҚИДА УЧ ҚЎШИҚ

I

Бир умр ёқалаб ўтди бахт,
Ёқалаб ўтгандай дарёлар.
Сендандир бугунги ҳаловат,
Сендандир битгани ҳулёлар.
Коммунист, 4,5
Номингдан мунаввар
Уфқлар,
Уфқлар тонг мисол.
Коммунист,
Номингдан муқаррар
Орзулар топгани чин висол.
Сен менинг имоним — ўгурган,
Мустаҳкам меҳрдан, ишқдан ҳам.
Сен менинг қонимсан югурган,
Қалъадек,
Қалъадек мустаҳкам!

II

Сен борсан бақамти, тўғон солганда ҳам,
Қўтарганимда ҳам чангдан бошимни.
Юрак қалъасини ёв олганда ҳам,
Аритган ҳам сенсан кўздан ёшимни.
Сувсизлик,
Қурғоқлик,
Қатқалоқ,
Гармсел олганда ҳалқумдан ёмон,
Сен борсан мен билан бамисоли тоғ,
Сен борсан мен билан ёнма-ён!
Мирзачўл қалбига қўл солганда ҳам,
Сталинградда беомон!
Қаршига мардона йўл солганда ҳам
Сен турдинг мен билан ёнма-ён!

III

Қаҳратон олади забтига
Дағдаға солади биёбон.
Коммунист,
Офтоб кафтида
Мен билан ҳамиша ёнма-ён!

Юрагинг юрагим қатида,
Ҳар ерда, ҳар ишда жонажон!
Ҳаётим ҳаётинг тотида,
Жонинг ҳам жонимга ёнма-ён.

Замонлар ўтади, замонлар,
Сен билан омондир бу замон.
Қашф этиб янги қаҳқашонлар,
Ўтаман сен билан ёнма-ён!

БИР ПИЁЛА МАЙ

Бир пиёла худди лола-лола май, порлоқ,
Шул ажойиб даврон учун ол, кўтар, ўртоқ!
Ҳаётимиз мангу бўлсин тонг каби оппоқ,
Бир пиёла,

Бир пиёла,

Бир пиёла май,

Ҳеч бўлурми шу давронда ўйнамай-кулмай?!
Юртимизнинг фароғатли йўли учун ол,
Халқимизнинг саломатли йўли учун ол,
Саломатли, саодатли йўли учун ол,
Бир пиёла,

Бир пиёла,

Бир пиёла май,

Ҳеч бўлурми шу давронда ўйнамай-кулмай?!
Май эмас бу, лим-лим тўла меҳрим сен учун,
Юрагимга ишқ-муҳаббат экдим сен учун,
Ҳаёлингда ўйим, фикру зикрим сен учун,
Бир пиёла,

Бир пиёла,

Бир пиёла май,

Ҳеч бўлурми шу давронда ўйнамай-кулмай!
Бир пиёла худди лола-лола май, порлоқ!

ЯНГИЕР ЯЛЛАСИ

Дарёларнинг ул юзида уйларингизо,
Оқаришиб кўринади бўйларингизо.
Янги ерда янги чаман яратган қизлар,
Янграмоқда янги, равон куйларингизо!
 Дарёларнинг ул юзида чексиз биёбон,
 Сиз кўтарган янги ерлар бўлмоқда бўстон!
Қуёш билан кенг водийга тушар йўлингиз,
Чўлларга жон киритмоқда сизнинг қўлингиз.
Меҳр билан муҳаббатга мунча ҳам бойсиз.
Ботир қизлар, кун деса — кун, ой деса — ойсиз.
 Сизлар билан қулф урмоқда ёшлик ҳам баҳор,
 Меҳнат билан қозондингиз элда эътибор.
Ватан сизни ардоқлади, севди, қўллади,
Шону шараф, қаҳрамонлик йўлга йўллади!
Баҳор ва гул диёрида ҳорманг, бор бўлинг,
Партиямиз паноҳида бахтиёр бўлинг!
 Комбайнлар гурилласин, гулласин бўстон,
 Қўлингизда чексиз чўллар бўлсин гулистон!

1955.

МАЖНУНТОЛ

Бош ювай деб Мажнунтол бир кун
Чиққан эмиш булоқ бўйига.
Ўзин кўриб булоқда дуркун,
Кетолмайин қопти уйига.
Шундан бери бунда туну кун
Ўтирармиш ёйиб сочини.
Ўзи бўлиб ўзига мафтун,
Ололмасмиш сувдан бошини...

ЮЛДУЗЛАР

Юлдузлар, о, юлдузлар,
Нега бунча йироқсиз?
Юлдузлар, о, юлдузлар,
Бунча ўйинқароқсиз?!
Ҳар кеч бир нашъа билан
Ким учун ёқиласиз?
Минг хил карашма билан
Кимга имо қиласиз?
Нимасиз, юлдузмисиз,
Ё ишқ ўтган измисиз?
Ёки фироқда ёнган
Мен излаган қизмисиз?
Ҳар кун осмон бетига
Олов бўлиб тошасиз.
Юрагимнинг қатига
Олов бўлиб тушасиз!
Денгиз бўлиб тўлганар
Чиққан соҳилларингиз.
Кўкни мавжига олар,
Олтин кокилларингиз!
Олтин кокил қизмисиз,
Ё чиндан юлдузмисиз?
Юрагимда ўт олган
Ўша севги сизмисиз?
Сиздай гўзал тилагим,
Сиз каби бўлсин порлоқ!
Сиздай ёруғ юрагим,
Сиз каби ўйинқароқ,
О, юлдузлар, юлдузлар!

ТАБАССУМ

Толеимиз таронаси тилимда,
Тилимдамас, бахт бойлаган дилимда.
Бахтим қўшиқ бўлиб парвоз этади
Бахти кулган, аҳди кулган элимда.

Кулги тўла боғлар менинг чаманим,
Кўнгилларни боғлар менинг чаманим...
Шодлигини сочиб сепи мисоли,
Кўнгилларни чоғлар менинг чаманим.

Ҳар бутада, ҳар бутада табассум,
Ешлик тўла ҳар бўсада табассум.
Шодлигини шодлик билан ўраган
Ҳар бир оқшом, ҳар эртада табассум.

ОЛТИН БАЛДОҚ

Кун ёйилди далага,
Шабнам ювди ғўзани.
Бир ажиб ашулага
Тегишар куз хазони.

Жаранглайди бамисол
Худди жонон пиёла.
Титраб қолади ниҳол
Унга оғиб хаёли.

Худди қўшиқ мисоли
Очилади ғўзалар.
Мисоли ёр висоли
Запти билан кўз олар.

Сеп ёйилмиш боғларга,
Ҳаммаёқ оппоқ-оппоқ.
Мисоли қулоқларда
Зар балдоқ, олтин балдоқ...

Зарғалдоқ — олтин балдоқ...

БИРИНЧИ ВАЪДА

Қоптогим қолди боғда,
Ёр кузатган қирғоқда.
Бунча ҳам ширин экан
Ая, биринчи ваъда?!

Ая, ая, аяжон,
Бахт топдим оламжаҳон.
Эшигингни оча қол,
Чиқиб кетмасидан жон.

Оч аяжон, оча қол,
Тез бағрингга ола қол.
Бағрингинг иссиғида
Юрагимга қулоқ сол.

Дупур-дупур от келди,
Асти дема ёт келди.
Очгил ая, оча қол,
Болагинанг шод келди.

Бизни олқади боғлар,
Чапак чалди япроқлар.
Ҳасад билан югурди
Изимиздан ирмоқлар.

Қўрдим йигит норини,
Олди эътиборимни.
Олди ўша, аяжон,
Инон-ихтиёримни.

ГАЗЛИ КЎҲЛИКЛАРИ

«Сенинг изларинг» кинофильмидан

Баргдай қўнади оқшом
Сахро киприкларига.
Навбат беради ором
Газли кўҳликларига.

Бунча ҳам таранмасанг,
Давра қолди интизор.
Кипригингга қўнган чанг
Шунча бердими озор?!

У чиқди қошлар таранг,
Қулоқларда зар балдоқ.
Тирноқлари лола ранг,
Лабларида қизғалдоқ.

Чўлни чўлга улаган
Пайвандчи қиз, кел, дилбанд,
Энди қўшиқ тилаган
Юракларни эт пайванд!

ФЕСТИВАЛЬ ВАЛЬСИ

Дўстлар, нақадар юртимиз обод,
Шодлик тўла бу тотли ҳаёт!
Чал эй, яна созанда баланд,
Ейсин қўшиғинг бунда қанот!

Куйланг яна, куйланг яна шўх,
Шўх яллага тўлсин бу замон,
Халқ бахти, азиз партия мангу —
Мангу яшасин, бўлсин омон!

Боғларда, адирларда қўшиқ,
Ҳосил тўла қирларда қўшиқ,
Бўстонида байроғи баланд
Водий, дала, элларда қўшиқ!

Кел даврага эй, кўзлари хуммор,
Шодликка бу олам яна тор!
Бир меҳру назокат ила рақс эт,
Эй, санъати дилларга мадор!

Эл доруломон, севги, замон ҳур,
Ўйнанг яна, куйланг ярашур!
Ёшлик куйи — бу ялла-ю, гулёр
Парвозлари кўклардан ошур!

ЛОЛАЗОР ДИЁР

«Шарқ машъали» кантатасидан

Қулф уради бахтиёр диёр,
Шараф билан шонга ёр диёр.
Ўзбекистон тонгдай беғубор,
Баҳор каби лолазор диёр.

Сенга ҳавас қилади олам,
Қучоғингда халқлар бахти жам.
Сенинг гўзал водийларингда
Дарё бўлиб оқади одам!

Сенда шифо топади кўнгил,
Дала-даштни қоплаб ётар гул.
Кеча-кундуз бўстонларингда
Муҳаббатдан куйлайди булбул.

Қадрдонлар сафида шодсан,
Улар билан мангу озодсан,
Москванинг, қардош элларнинг—
Паноҳида шодсан, ободсан!

Боғларга — боғ, ўрмонга — ўрмон,
Бўстонларга қўшилди бўстон,
Элларга — эл, дарёга — дарё
Қўшилди-ю, чўллар топди жон!
Ўзбекистон тонгги беғубор,
Баҳор каби лолазор диёр.

САВОЛИМ

Савол бердим булбулга,
Бунча ошиқсан гулга?
Шунданми, булбул, рангинг—
Ухшаб кетипти кулга?

Кул бўлиб ёндинг бунча,
Золим эканми шунча?
Наҳот чидамас сабринг
Гулғунча очилгунча?

Оҳ, бунча куйламасанг,
Оҳ, бунча ўйламасанг!
Ошиқлигингни элга
Намунча сўйламасанг!?

Бахтинг экан ораста,
Ишқ келипти вобаста.
Ишқинг вобаста этган
Қайси қоши пайваста?

Нега жим қолдинг, жоним?
Ё келдимиз малолим?
Оҳ, ўзимга эдимиз
Сенга берган саволим?..

САБО

Сабо, бир дам тегма ширин хаёлимга,
Жавоб топай кўнглимдаги саволимга,
Туйғуларим туғёнидан беҳабарсан,
Тегма бир дам гўзал руҳи-равонимга.

Қимдир беҳос юрагимга тегиб ўтди,
Юрагимнинг торларини эгиб ўтди.

Ташна юрак ирмоқлардай тошса дейман,
Ирмоқлардай бир-бирига шошса дейман.
Тўлқин-тўлқин қучоғига югуради,
Улар шундай бўғовлардан ошса дейман.

Қимдир беҳос юрагимга тегиб ўтди,
Юрагимнинг торларини эгиб ўтди...

Сабо, бир дам тегма ширин хаёлимга...

ГУЛИ ЛОЛА

«Мафтунингман» кинофильмидан

Дўппи тикдим, ипаклари тиллодан,
Ипаклари деманг, зари тиллодан.
Жило берсам гулларига,
Кўзинг олур, безаклари тиллодан.

Кўзинг оташига олма уни, Лола,
Куйинг оташига олма уни, Лола.
Дили жони билан нола қилур, нола,
Дили жонинг ила куйла, гўзал Лола.

Гули-лола...

Гули-лола...

Дили пора йигит, ёра йигит,
Куйла, дилим сенда.

Яна куйла баланд, оромижон,
Ёзса дилим зора.

Гули-лола,

Гули-лола...

Дўппи тикдим, ипаклари тиллодан,
Ипаклари деманг, зари тиллодан!..

ҚАЙДА У

«Мафтунингман» кинофильмидан

Тонгинг ели олиб келди сойингга,
Гуллар иси гуркираган жойингга.
Юзим чайдим чиройингга, ойингга.
Гўзал Тошкент, қулоқ сол меҳмонингга:
Ишқимизни йўргакладинг, шод этдинг,
Лекин уни қайга-қайга беркитдинг?

Қандай саҳий, қандай илиқ бағринг бор,
Севгинг билан бамисоли лолазор.
Сенинг билан ошиқлар ҳам бахтиёр,
Гўзал Тошкент, қулоғингга гапим бор:
Ишқимизни йўргакладинг, шод этдинг,
Лекин уни қайга-қайга беркитдинг?..

САРТАРОШ ҚЎШИҒИ

«Мафтунингман» кинофильмидан

Каминанинг номлари мулло Али,
Қўллари гул, ишлари тилло Али.
Юртнинг тўйи томошо, байрами,
Хизматида, эҳ, баракалло Али!
Номим Али, касби рўзим сартарош!
Жони таним санъат, ўзим сартарош!

Ҳусн элининг устаси, рассомиман,
Расми русум тоифасин кониман.
Қир деса бас, кексани ёш, ёшни гул—
Гул била тенг қилгучи эл жониман.
Номим Али, касби рўзим сартарош,
Жони дилим санъат, ўзим сартарош!

Рашкига, ҳижронига ҳам бор даво,
Дардига, дармонига ҳам бор даво.
Каминанинг хосияти шундаким,
Кексалик армонига ҳам бор даво.
Номим Али, касби рўзим сартарош,
Жони таним санъат, ўзим сартарош!

Каминанинг номлари мулло Али...

ЕР ЙЎЛАГИ

Дук-дук этди эшик бирдан,
Дукиллади йўлаги.
Эшикмасди дукиллаган,
Унинг жажжи юраги.

Мана тагин уриб кетди
Унинг жажжи юраги.
Тагин кимни қабул этди
Тинчимагур йўлаги?

Нега бунча кечикмаса,
Кечикмаса совчилар?
Нега бунча ичикмаса
Кипригида томчилар?

Оҳ, муҳаббат шунча зўрми,
Шунча зўрми йўлаги?
Оҳ, муҳаббат шунча кўрми,
Ёки унинг юраги?

Маҳбубанинг толеига
Келар беҳад ҳавасим.
Унинг қалби боғлигига
Келар беҳад ҳавасим.

Булбулларни куйлатади
Унинг бахтиёрлиги.
Оҳ, тунларни уйғотади
Юрагининг торлиги.
Ёр ёнади ёр кўйида,
Ёр кўйида интизор.

Ёр ўйида, ёр ўйида,
Ёр ўйида интизор.

Оҳ, интизор, келмас ҳамон,
Ланг очиқдир йўлаги.
Дукилламас эшик томон,
Дукиллайди юраги...

САМАРҚАНД

Шоирлар назмида
Порлаган Самарқанд!
Чироқлар базмига
Чорлаган Самарқанд!

Самарқанд, Самарқанд,
Юлдузлар маскани,
Ошиқлар достони —
Самарқанд, Самарқанд!

Сенгадир ҳамиша
Юрагим таҳсини!
Меҳрингда кўраман
Юрагим нақшини.

Самарқанд, Самарқанд,
Зарафшон марвари,
Шаҳарлар сарвари —
Самарқанд, Самарқанд!

ОҲАНГАРОН ЛАПАРИ

— Тоғдан келаман — тоғдан, Оҳангарон,
Йўлларимда маъдан, Оҳангарон,
Аста мўралаб қарар йўлларимда
Шўҳ қизларинг боғдан, Оҳангарон.

— Ҳа, нима бўпти боқса, кончи йигит,
Юрагингни ёқса, кончи йигит?
Меҳмон бўлгин, кондан қайтганингда,
Қайсиси сенга ёқса, кончи йигит.

— Кўп куйдириб бунда мўралама,
Қора экан бу деб қоралама.
Ҳай-ҳай, нозик сўйлаб, қақаноғим,
Бундай бағрим ёмон оралама?!

— Қора деганларнинг ўзи қора,
Қора кўзингда бир қийиқ қара?!
Чарчагансан, дам ол, сув қуяйин,
Тароғимни олиб сочинг тара.

— Қуллуқ, Оҳангарон дилдорига!
Қуллуқ, Оҳангарон шунқорига!

ТАСАДДУҒИНГМАН

Мадҳингни айтдим боди сабога,
Боди сабодан кетди самога.
Садоқатингдан серфайз бу боғлар,
Минг бир тасаддуқ сен дилрабога!

Олам мунаввар сен бор самодан,
Сен бор самодан, сен дилрабодан!

Бир қуш мисоли ўргатмадингми,
Қалбимни бехос тўлғатмадингми?!
Ой ботдими ё тўлғаб мабодо,
Қалб уфқи узра сен ботмадингми?

Олам мунаввар сен бор самодан,
Сен бор самодан, сен дилрабодан!

Ёғдуга тўлди ишқ ошёни,
Юлдуздан чарақлаб тун осмони.
Шулки муродим — куйлай умрбод,
Сен катта бўлган бу Осиёни!

Олам мунаввар сен бор самодан,
Сен бор самодан, сен дилрабодан!

ҚАРШИ ҚАҚАНОҚЛАРИ

Чўл чаманми, ё номи,
Юдлуз тўла самоми?
Само чамани ичра
Қарши қизлари жоми?

Нозли-нозли боғлари,
Оловдек қучоқлари.
Ё шўхлик қилдимикин
Қарши қақаноқлари?

Дала қулф урмиш тоза,
Сиздан олиб андоза.
Сиз гуллатган дашт номи
Элга бўлди овоза.

Ёр бағри кенг, ёр келса,
Ёр келса — шунқор келса!
Шавкатига, ажабмас
Водий бағри тор келса.

Қулоқ тут ёр ромига,
Куйлар гул айёмида.
Шаънига лапар боғлаб
Қадаҳ тут гул жомида.

Гул барги қадаҳмикин,
Ёр қўшиғи оҳмикин?
Сизларга зор бўлганлар —
Ноласи гуноҳмикин.

Чўл қувлаган қизларжон,
Терлари маржон-маржон.
Сизга етолмаганлар —
Қалбида армон-армон...

КОНСЕРВАТОРИЯ ГИМНИ

Куй билан отади тонгимиз,
Қўшиқлар чархида дилрабо.
Улғаяр фикримиз, онгимиз,
Бир сафо, бир сабо, бир садо!
 Қўшиқ, куй қулф урар бу боғда,
 Иқтидор қайнаган булоғда.

Бу боғда гулларнинг гулсуми,
Санъат ва саодат мактаби.
Сеҳргар устозлар тилсими,
Ашрафий боғининг матлаби.
 Қўшиқ, куй қулф урар бу боғда,
 Иқтидор қайнаган булоғда.

Ардоғли-ардоғли бир қаср,
Бошида иқболи чамбарак.
Мавж урар, мавж урар муттасил
Гўё бир чашмаи муборак!
 Қўшиқ, куй қулф урар бу боғда,
 Иқтидор қайнаган булоғда.

ЭСЛАЙСАНМИ?

Романс

Эслайсанми ўша кечмиш кунларни,
Кетар бўлдим, оқ йўл тилаб қолдинг сен?
Сув бўйида булоқ-булоқ ёш билан
Рўмол силкиб, рўмол силкиб қолдинг сен.

Узоқ кетдим, бахт келтирай деб сенга,
Оҳанрабо муҳаббатинг бор учун.
Ўтга кирдим, сувда юрдим, қон кечдим
Ватан учун, Ватан суйган ёр учун!

Тонг ёриди, тонг ёриди оқариб,
Зафар билан бирга келдим тўйингга.
Ғалабанинг қўшиғини-куйини
Бошлаб келдим иқбол тўла уйингга!

МАСХАРАБОЗ ҚҰШИҒИ

«Дорбозлар» кинофильмидан

Ҳайда жониворим, ҳайда,
Майда туёғим, майда.
Мазгилга етмагунча
Жонингга тиним қайда.

Ҳайда жониворим ҳайда,
Майда туёғим, майда.

Бошингни ерга солма,
Сўзимни оғир олма.
Етай-етай деганда
Тағин юмалаб қолма.
Қадамингни тезлат, ҳей,
Тезлатақол, жонивор!
Кўриниб қолди қишлоқ,
Йўлимизга интизор.

Ҳайда жониворим, ҳайда,
Майда туёғим, ҳайда.

Катта-кичик қоринлар
Роса бўлди ноғора.
Бизни кутаётганмиш
Тандир тўла зоғора.
Дорбоз келади, дорбоз,
Қишлоққа солиб овоз!
Қишлоқни кулдиргани
Келади масхарабоз!

Ҳайда жониворим, ҳайда,
Майда туёғим, майда.

Т О Н Г

(Тўғихон Қулбековага)

Майин тонг отмоқда қиз кулгисидай,
Қолхоз водисида тонг оқаради.
Қуёш тиғ уради алвон тусидай,
Оловдай қип-қизил товланар қирлар,
Қирларни қоплайди колхозчи қизлар,
Ишбошидир чевар Тўғихон!
Водийда шарафли меҳнат боради,
Биз томонда шундай тонг оқаради!

Қўшиқ айланади бутун водийда,
Қаҳрамон звено пахта теради,
Қўнгил мавжланади, ёнади дийда,
Қатта йўлда тўлиб боради карвон,
Бутун водий пахта, бамисоли кон,
Ишбошидир чевар Тўғихон!
Водийда шарафли меҳнат боради,
Фарғонада шундай тонг оқаради!

СУВ ОҚАДИ ГУЛДУР-ГУЛДУР... /

«Иккинчи баҳор» кинофильмидан

Сув оқади гулдур-гулдур,
Ҳаётимиз гулдир!
Қонди ташна боғларимиз,
Сувларимиз мўлдир.

Пахтамининг мўллигимми?
Мўллиги ҳам шундан.
Ишимининг зўрлигимми?
Зўрлиги ҳам шундан!

Совхозимиз донги кетди,
Меҳнатимиз шундай!
Ҳосил эмас, иқбол битди,
Меҳнатимиз шундай!

Сувимининг тиниқлиги
Дилимизникидир!
Сўзимининг илиқлиги
Элимизникидир!

Сувдай сероб салом бўлсин
Пойтахтимизга!
Совет юрти омон бўлсин
Бахтимизга!

ТУҒЁН

«Виждон амри билан» кинофильмидан

О, чўнг юрак, уч, лочин эй!
Бўронларни қуч, лочин эй!
Қояларни мўлжалга ол,
Чангалингни тўлқинга сол!
Тўш уриб уч дарёларга,
Чарх уриб туш дарёларга!

Дарё-дарё, дарёмисан!
Қалбингга боқ дарё бўлсанг!
Нечун ахир ўкирмайсан,
Дарё бўлиб бўкирмайсан,
Қалб қаҳ-қаҳа отганида,
Ор қуёшдай ботканида?!

Тўфон кўтар, тўфон-тўфон,
Тўфонингдан турсин туғён.

Инсон, ахир, инсон турди,
Инсон эмас, виждон турди.
Тошмайсанми долға-долға
Долға,
долға,
долға,
долға.

ҚУЁШМАН

«Икки дил достони» кинофильмидан

Қиличми қинидан суғурди,
Бошимда ўйнатиб маломат.
Қалбимнинг қаърига тиф урди,
Тиф урди ишқ деган жароҳат.

Ҳиссимда оловдай тиф дами,
Қим ёнса менигдай ёнади.
Шу қалбга шунча ғам сиғдими,
Шунча ўт наҳот бор танада?

Дуч келдим мен бўрон йўлига,
Мен ҳаёт йўлига туташман.
Ўчмайман, шам эмас йўлингда,
Қуёшман, қуёшман, қуёшман!

АНДИЖОНГА БОРАЙ ДЕДИМ, БОРОЛМАДИМ

Андижон борай дедим, боролмадим,
Кўзида нимаси бор, қаролмадим.
Шунча ҳам бўлурмикан кўнгил деган,
Кўнглини олай дедим, ололмадим.

Андижон борай дедим, борсаммикан,
Борганлар аввалидек сарсонмикан.
Шунчалар тошданмикан кўнгиллари,
У тошга бошим уриб ёрсаммикан...

Андижон боғларида юргим келур,
У ёрни ўқтин-ўқтин кўргим келур.
Наҳотки шунча бўлса кўргилигим,
Лоақал тушларига киргим келур.

Наҳотки бахт қушини тутиб бўлмас,
Қуймайин ёр васлига етиб бўлмас?
Шунчалар оғирмидир ёр кўчаси,
Наҳотки бемашаққат ўтиб бўлмас.

Андижон йўлларида қолди кўзим,
Ёр кутиб ёр йўлида толди кўзим.
Кўрганим қай балою қай кун экан,
Бошимга бу балони солди кўзим.

ЙЎЛДАМАН

(Ботир Зокировка)

Йўлдамиз доимо,
Йўлдадир хизматим.
Ватаним, қойима,
Бу менинг қисматим.

Дейдилар, бунча ҳам,
Бунча ҳам ёнмасанг?
Ёнмасми бу олам,
Мен агар ёнмасам?!

Мен ёнган оловдан
Домналар олови!
Мен тутган яловдан
Эътиқод ялови!

Йўлдаман-йўлдаман,
Йўлдадир офтоб.
Сен билан эл омон,
Тилаги беҳисоб!

Тилаги тилимда,
Қуйимда умрбод.
Ҳамиша дилимда
Иқболи эрур ёд.

Йўлдаман-йўлдаман,
Йўлдадир офтоб.
Йўлдадир бегумон
Қуйларим беҳисоб...

МАҲБУБГА

Оҳу қарашинг бирла фироқ этма,
Лутфу караминг бизга йироқ этма.

Бир томчи ёшинг тушса эритгай у,
Тош бўлса-да қалбинг, уни тоғ этма.

Уйнатма дилим, сиғмас унга шўхлик,
Оғритма уни, ишқни яроғ этма.

Тиғ урма унга, у ерда ўзингсан,
Мен сатқайсар, ўзни одоғ этма.

Бу хоки туроб армони сенинг-ла,
Бедард алам қони-ла доғ этма.

* * *

Бас қил, мени наmunча ҳам ортмоғладинг эй, дил,
Не бўпти агар қолса сабил бу тана бедил?!

У кетди олиб бори-ла йўғингни, фаразким,
Қолмишдинг оёқ остида кўзгу каби чил-чил.

Масъуд эди боғингда у бир дафъа кўринса,
Энг яхши қўшиқ мисли у ўчмасди бутун йил.

Боғинг уза рафтор ила ўтганда хиромон,
Кўп маст эди унмоқ ила райҳон била жамбил.

Бас, кимда айб ғамзада тош бўлсанг агар-чи,
Шу тошни эритмоқ ила бандмиш зада булбул.

ЛА ПАР

«Гулбаҳор» кинофильмидан

Тол баргаги сочингда
Тўлган ёшингда.
Иқболига муяссар
Ёринг қошингда.

Нақорат

Севган ёрим ёнимда,
Севги ёшимда.
Сеҳринг борми кўзингда,
Қалам қошингда?..
— Боғларга йўл сол аста
Куйлаб шикаста,
Анвойи лолалар ҳам
Қолсин ҳавасда.

Нақорат

Гул уздим даста-даста,
Сенга ҳавасда.
Дилим билан шу гулга
Меҳрим пайваста.

Нақорат

Севган ёрим ёнимда,
Севги ёшимда.
Сеҳринг борми кўзингда,
Қалам қошингда?

О Ш Ё Н

Ким билур, дунёга, ёр, сен келмасанг келмасмидим,
Бу саодат рамзини сен билмасанг билмасмидим.

Бу гўзал қисмат тасодиғ топди бахтимни расо,
Бу тасодиғ боғида сен бўлмасанг бўлмасмидим.

Қушмиди, ҳасдек олиб кетди мени ишқ боғига,
Боғаро кўнгул уйига кирмасанг кирмасмидим.

Ошён қурдик ўшал ҳасдан ўшал қушдек гўзал,
Бу ҳаёт ошёнини сен қурмасанг қурмасмидим.

Сидқи содиқлик нишони дейдилар бу ошён,
Баҳридил бу ошённи кўрмасанг кўрмасмидим.

Кўрдиму кўнглимда ўсдинг мисли йўқ шеърий ниҳол,
Шеърият девонида сен қолмасанг қолмасмидим.

Сен билан қолди Туроб номим, ҳушинг олдимми ё,
Шунчалар ақлу ҳушим сен олмасанг олмасмидим.

Шеърият девонида сен қолмасанг қолмасмидим.

ПАТРУЛЛАР

(Совет милициясининг жасур ходимлари Эргаш Зиёдов билан Виктор Жердочкинлар хотирасини шарафлайман.)

Тонг балқиди мисоли гул,
Уйғонади катта шаҳар.
Уйга қайтар икки патрул,
Икки ўртоқ эрта саҳар.

Эргаш бири — хушрўй, тийрак,
Йигитларнинг жони тани.
Виктор бири — дилбар, зийрак,
Йигитларнинг паҳлавони!

Қайтишадн икки патрул,
Икки ўртоқ, шаҳар омон.
Мард ўтади адл, дадил,
Номард ўтар ҳовучлаб жон.

Қатта шаҳар — азим дарё,
Тўлқинларга тўла уммон.
Мард ўтади боқиб ҳар ён,
Номард ўтар ҳовучлаб жон.

Ўқ узилди чорраҳада,
Ўққа учди икки йигит.
Икки патрул бир даҳадан,
Бири — лочин, бири бургут!

Эргаш бири — хушрўй, тийрак,
Йигитларнинг жони тани.
Виктор бири — дилбар, зийрак,
Йигитларнинг паҳлавони!
Ўқ узилди,
Ўқ узилди,
Ўқ узилди сенга, менга!

Дил эзилди, дил эзилди,
Рахна тушди тинчлигинга.

Ҳалок бўлди икки ўғлон,
Сенинг,
Менинг фароғатим.
Ҳалок бўлди икки тарлон,
Сенинг,
Менинг жароҳатим!

Ҳалок бўлди икки тарлон,
Қўли ёвуз ёқасида!
Икки тарлон, марди майдон,
Мардликлар чорраҳасида!

Чорраҳада йиқилдилар,
Йиқитдилар номардни ҳам!
Тонгда ҳалок бўлди улар,
Ҳаёт сари қўйиб қадам!

Тонг балқади мисоли гул,
Уйғонади катта шаҳар.
Уйга қайтар икки патрул,
Икки ўртоқ, эрта саҳар!..

О В О З И М

Кенг, бепоеён водийларни бўйлаб учар овозим,
Эркин, озод, шодиеёна куйлар куйлайди созим!
Меҳнат қилиб доврўқ солдим, яна юксак парвозим,
Бахтим гуллар орасида, айтинг яна не лозим?
Менинг фароғатим каби борми роҳат дунёда,
Тинчлик кабутари тўлиб ўйнар, қаранг ҳавода!

Узоқларда-узоқларда, денгизларнинг ортида,
Евуз ният кезиб юрар денгизларнинг остида!
Куйланг дўстлар, унга қарши қўшиқларнинг авжида,
Ев нияти қарор топмас эрксеварлар юртида!

Чунки, менинг бахтим каби бахт йўқ букун дунёда,
Тинчлик кабутари тўлиб учиб юрар ҳавода!

ТОШКЕНТ

«Шарқ машъали» кантатасидан

Дарё каби шўх ва уйғоқ,
Обод, чаман, бепоён боғ,
Худди лола ёпинган тоғ,
Шарқда порлоқ, озод маёқ,
Тошкентим, жон пойтахтим,
Эй, гуллаган шонли шаҳрим!
Қайда бўлсам, кўнглим санда,
Меҳринг яшар жону танда.
Шоду хуррам кулгу ханда,
Сен гуллаган бу Ватанда.
Тошкентим, жон пойтахтим,
Эй, гуллаган шонли шаҳрим!
Сен доимо фаҳримизсан,
Баҳор тўла баҳримизсан,
Мавжи кўркам наҳримизсан,
Пахтакор ҳур шаҳримизсан,
Тошкентим, жон пойтахтим,
Эй, гуллаган шонли шаҳрим!

ШУНЧАМИ

Қиши дили нозиклиги қилчамн,
Дил дегани очилмаган ғунчамн?
Наҳот шунча пойламаса йўлимни,
Бир калима саломимга шунчамн?

Кечаю кун изларимда юради,
Қайга боқсам у шу ерда туради.
Кўча-кўйдан ўтишга ҳам бўлдим зор,
Ўтгунимча минг марта оҳ уради.

Салом бердим саломига, шу холос,
Аммо қўшиқ ўтди бирдан дилнавоз.
Кўзим тушди кўзларига ноғиҳон,
Юрагимни титратди у, бу ҳам рост.

Атлас эди устимдаги кўйлагим,
Бирдан келиб кетди ёниб куйлагим.
Ёниб кетди юраккинам, опажон,
Ҳатто келди унинг билан ўйнагим.

Қиши дили нозиклиги қилчамн,
Дил дегани очилмаган ғунчамн?
Наҳот шунча пойламаса йўлимни,
Бир калима саломимга шунчамн?..

«МОМО ЕР» ҚҰШИҚЛАРИ

НОЛА:

— Момо ер, онаизор,
Ассалому алайкум!
Эй, туққан она диёр,
Ассалому алайкум!
Она юраги пора
Дарду алам тиғидан.
Уйғондингми, бечора,
Бағрининг иссиғидан?!
Ҳасратига қулоқ сол,
Ҳасратига бўлгил эш.
Она ер, онаизор,
Кўнгил тугунини еч...

СУВОНҚУЛ:

Тоғ юмалаб тош келади,
Даряси тутош келади.
Тўлган ойдек тонгни олиб,
Бизнинг қаламқош келади.
Олатовга жиға бўлиб
Қирғизи қуёш келади.
Қамашиб кўз жамолига,
Қанча кўзга ёш келади.
Ёш келади, ёш келади,
Менга юракдош келади.
Термилтириб йўлларига,
Бизнинг бағритош келади!

ТЎЛҒОНОЙ:

Тўрғай, тўрғай, бўзтўрғай,
Бўзламасанг на бўлғай?
Кўнглимизни ошкора
Сўзламасанг на бўлғай?!

СУВОНҚУЛ:

Куйла, куйла, бўзтўрғай,
Дилларни тўлғай-тўлғай!
Севгимизни баралла
Элга, далаларга ёй!

ТЎЛҒОНОЙ:

О, бўзтўрғай, бўзтўрғай,
Сен куйлама, мен куйлай!
Мунча типирламасанг
Ошиқлар юрагидай!

СУВОНҚУЛ:

О, бўзтўрғай, суйганим,
Шуми юрак куйгани?
Жой тополмай қолибсан
Юрагингни қўйгани.

БАРОБАР:

Куйла, куйла, ҳушовоз,
Куйлаб юрагингни ёз.
Бахтимизни ардоғлаб,
Яна баланд қил парвоз!

АЛИМАН:

Алиманинг сўлиб қолса,
Сўлиб, ғариб бўлиб қолса,
Ғариб бўлиб, ўлиб қолса
майлими?
Шодлигини олиб кетсанг,
Ғам-ғуссага солиб кетсанг,
Хаёлида қолиб кетсанг
майлими?
Майлими, айт?
Айтинг, Она!
Кул бўлмайми ёна-ёна,
Қандай ғам бор менга яна,
Жоним Она?..

АЛИМАН:

Эй, ёшлигим, бебошлигим,
Елғиз шалоламидинг?
Шалоладек, менга эмас,
Чўлга ҳаволамидинг?
Ташна қолдирдинг, етмадинг
Битта симиришга ҳам.
Шалоладан тўлиқмаган
Битта пиёламидинг?
Мен сени бир чаман дея
Тўлиб кирган эдим-а,
Оҳ, жонгинам, умри қисқа
Қирдаги лоламидинг?
Умрим қўшиғи деб сени
Қўнглимга туккан эдим,
Ҳали уни пора-пора
Эткучи ноламидинг?
Торим дея чертиб-чертиб
Қўнглимга солган эдим,
Оҳ, ёшлигим, сен тор эмас,
Узуқ бир толамидинг?!

АЛИМАН:

Ёмғир, ёмғир, ёғалоқ,
Ёғалоқ ялангоёқ!
Шаталоқ отиб қирда,
Рисқ билан насиба ёғ!
Ёр келар сарвоз-сарвоз,
Ёр, кўкингга бер пардоз!
Қутлуғ йўлларига ёз
Қамалакдан поёндоз!
Ёғ-ёғ яна, қаттиқроқ,
Қайнагин булоқ-булоқ!
Утлаб кетма йироққа,
Яшнасин дала, ўтлоқ.
Осмон ойнасини юв,
Эй, ёмғир қиз, ойсулув!
Қуёш сочин тарасин,
Оламга ёғсин инжу.
Далаларни чўмилтир,
Шодлик, шўхликка тўлди.

Сен ташлаган сомон йўл
Омон йўл, омон йўлдир.

АЛИМАН:

Қосим, кўнглим ғуборини ювдим ёшим билан,
Ўзинг бериб кетган тошдек тош бардошим билан.
Тошдан қаттиқ экан ғаминг, оҳ, дош беролмадим,
Ёндим унинг оташида ичу тошим билан.
Муҳаббатинг юрагимда оташга айланди,
Ёнмоқдаман энди ўзим ўз оташим билан!
Чиққан эдим, қолдим йўлингда термулиб узоқ,
Ўпай дея изингни, ёр, келин бошим билан...

ДОСТОНЛАР

СУЮК МОМО

ЯНГИ ЭПОС

Онларнинг оёғи остидадир
Равзан жаннату ризвон боғи.
Равза боғи висолни истар эсанг
Бўл оннинг оёғин тупроғи.

Алишер Навоий

УЗР УРНИДА

Ҳурматли баҳмаллик ҳамсуҳбатларим!

Қўлингиздаги асар сизнинг ҳамқишлоғингиз, фахрли Чучук момо Бозорбой қизларини шарафлайди, унинг Сиз ҳикоя қилиб берган 14 сафдошининг ёш совет тузумини мустаҳкамлашдаги фидойчиликларини дoston қилади. Бу фидойилардан етти киши ўша йиллари ҳалок бўлдилар. Чучук момо эса, муродни мақсадига етиб, 96 ёшда вафот этдилар. Қабрлари бошига қизил юлдуздан обида ўрнатиб, «бу ерда 1924 йили босмачиларга қарши курашда мардлик, матонат ва қаҳрамонлик кўрсатган Норчучук Бозорбоева дафн этилган» деб ёзиб қўйдингиз. Бу муҳтарама ва табаррук Момонинг ишларини ўзларидан эшитиш шарафига муяссар бўлолмадик. Лекин у даҳшатли йиллар тўфонидан омон чиққан сиз сафдошлари ва гувоҳлар ҳикояси халқ дostonлари услубига мойил бу дoston дўмбираси торларини пишитдилар, соzладилар. Муаллиф Чучук момонинг тирик қолган сиз етти замондоши ҳикояларингизга деярли қалам уриб ўтирмади. Айтиб берганларингизни етти бобга бўлиб, воқеаларга тизгин берди. Бироқ асар бадий бўлгани туфайли бир оз ўзгартиришсиз ҳам бўлмади. Улар жуда ҳам оз. Момомизнинг муборақ номлари, халқнинг бениҳоя суюкли момолари бўлганликларидан, Суюк момо деб олинди. Бунинг учун муаллиф узр ва кечирим сўрайди. Ва муаллифга, бир оддий қалам соҳибига кўргазган бениҳоя чуқур илтифотларингиз, ёрдамларингиз, самимий, ажойиб ҳикояларингиз, ҳазил-мутойиба гапларингиз, қолаверса, ҳаммуаллифлигингиз ва ниҳоят, тонг-отар меҳмоннавозлигингиз учун оламжаҳон ташаккур.

Сизга — Ўсманнинг муҳтарам оқсоқоли, ўша оғир йилларнинг ва партиямизнинг заҳматкаши Неъматулла бобо Қаршибоев, Сизга — Мўғолнинг қувноқ мўйсафиди, забардаст заҳматкаши Умар ота Жайноқов, Сизга — пар-

тиямизнинг илк гвардиячиларидан бири, Қорақишлоқ-
нинг тинчимас бузруквори, кекса маслаҳатгўйи Ашурали
бобо Бегимов, Сизларга — Жиззах уездида янги жамия-
тимизнинг илк изларини солган, партияга, комсомолга эш
ва халққа дармон бўла олган, бугунги марҳум Абду-
саттор бобо Мирзакаримов, Тилов бобо Яхшибоев, Аб-
дурахмон бува Шомирзаев, Шодмонқул бува Маматка-
римов, мингдан-минг таъзим ва ташаккур!

Сиз, бу ҳикояни адабиётимизнинг буюк соҳиби Фо-
зил бахши бошлаган, аммо ерига етказолмай вафот
этганини айтган эдингиз. Муаллиф асарни Фозил бах-
ши тўхтаб қолган, дўмбираси қўлидан тушган ўша
ердан бошлади. Тағин бир бор таъзим билан:

Муаллиф

БИРИНЧИ СЎЗ БОШИ

О Н А Е Р

Мен сенинг бир мажнунтолингман,
Томирим томиринг қатида,
Гапирсанг — тилингда болингман,
Куйласанг — куйларинг татида.

Сув бердинг, сарғайиб сўлмадим,
Асрадинг ҳар бори балодан.
Севгида аламнок бўлмадим,
Бўлмадим мен бахти қародан,

Ўстирдинг авайлаб, эркалаб,
Эркалаб болалик дилимни,
Сен мени туширмай елкадан
Кўргаздинг каттакон йўлимни.

Йўлимда чеки йўқ истиқбол,
Истиқбол тутади қўлимдан.
Бахтимга мажнундай бўлиб лол
Ўтаман кўргазган йўлингдан!

Бўй чўзар сен тутган дарахтлар,
Бўй чўзар — ўспирин, ёш-яланг.
Кўраман,
Манглайи ярақлар
Ёш-яланг, ўтади бошяланг!
Худди Биз, Инқилоб йиллари,
Қисмати Сен билан йўғуриқ.
Шуъладор уларнинг йўллари,
Отлари, тулпори — югурик.
Кетади буюрган йўлингга.
Ўтади ҳудуддан-ҳудудга.
Сув элтар у қақроқ чўлингга,
Човут ҳам солади булутга.

У чўллар кезади вишкада,
Домналар қуради кўк ўпиб,
Мисоли осмон кўшқида
Қуёшдан ширмойи нон ёпиб.
Аямас у Сендан жонини,
Хоҳ стун, хоҳи қил остона,
Сенингсиз билмайди онини,
Сенингсиз бешукуҳ достонни.
Эсингда Инқилоб, аланга,
Ларзавор йўлларинг талъати.
Эсингда фашизм даҳшати,
Бутун бир шаҳарлар ялангга —
Айланиб кетгани эсингда.
Тизингга бош қўйди қанчалар.
Нимани эслатай, о, сенга,
Эсласанг дил тагин янчилар...
Адирлар,
Яланглар у адирлар...
Тошлар-чи?..
Тошбағир тошлари!..
Қабрлар... қабрлар... қабрлар
Гулларга кўмилган бошлари!..
Мажруҳлик кўрмагин, дедилар,
Мутелик тушмагай қайталаб.
Қон ёшга тўлмагай дийдалар,
Кўкрагинг танкларда ҳайдалиб.
Устингда кулмагай таассуф,
Нағаллар эзмагай танингни.
Қарғалар қилмагай таажжуб,
Кўриб кўп саргашта онингни.
Дейдилар, омон бўл, омон бўл,
Шамгинлик кўрмагай юзгинанг.
Сўқирлик кўрмагай кўзгинанг,
Омон бўл, дейдилар, омон бўл!
Ҳаловат — ёстиғинг ҳамиша,
Қалбимни Сен учун ўқлагум.
Эй, менинг меҳриёб, андиша —
Чашмаи муаззам кўкрагим!
Аямас Сен учун одамлар
Яккаю ягона жонини!
Бу нима?
О, гурс-гурс одимлар,
Топингиз, не,

Бунинг номини?!
Топингиз, топингиз номини!

ИККИНЧИ СЎЗ БОШИ

ДЎМБИРА

Катта дoston чақиради сафарга,
Битмоқчиман омон бўлса мол-жоним.
Кунни улаб тунга, тунни саҳарга,
Жиззах дашти бу сафарги мўлжалим.

Жиззах дашти, кароматлар ўлкаси
Авазхонлар, Барчинойлар бешиги,
Йиллар юкин эламаган елкаси,
Паҳлавонлар, қарчиғайлар бешиги.

Тилла қайнар тупроғининг мағзида,
Обихаёт югуради бетиним.
Фақат қўшиқ қушларининг оғзида,
Фақат баҳор гуркирайди кўп шиним.

Тоғларининг этаклари тўла гул,
Муртларини қиров босган қоялар.
Қучиб ётар ўлкасини, қурмағур,
Полвон тоғлар — мармар зинапоялар.

Жиззах дашти: кўҳна карвон бекати,
Писталитоғ тизмалари йўлимда.
Гўрўғлининг Фирот номли кўк отин —
Тизгинини тутдим мен ҳам қўлимга.

Аваз бўлиб, ота, ўғил, хос бўлиб,
Савашда ҳам Гўрўғлига мос бўлиб,
Учар қушнинг нақ кўзини пойлаган
Мерганмисан-мерган бўлиб, рост бўлиб,

Йўлим тушди йигирманчи йилларга,
Йигирманчи ўтли, оғир йўлларга!
Йўлим тушди йигирманчи йиллари
Бахтга чанқоқ, эркака чанқоқ чўлларга!

Барчиноймас излаганим бу сафар,
Маликаи айёр ҳаммас Аваздек.

Излаганим ундан ортиқ, сийму-зар,
Етиб бўлмас гўё ҳою ҳавасдек!
У, Сангзорнинг соҳибжамол малаги,
Толчивиқдай, лекин тили ромчининг.
Йигирманчи йиллар жони ҳалаги,
Бамисоли чавандознинг қамчини.

Суюк момо, Буюк момо дейдилар,
Овоз берар ҳар ўнгирдан, дарадан.
Уни деса гуллаб кетар дийдалар.
Овоз келар ҳар тоғ, ҳар бир даладан.

Тоғлар: момо, дейди уни чорласанг,
Ардоқлайди уни Бахмал қизлари.
Унинг шаъни билан Сангзор ранг-баранг,
Гулбулоқда ялангоёқ излари...

Қорақишлоқ хўрсинади эсласанг,
Кўз ўнгида ўтдай ёниб фаола,
Даҳшат солиб долға-долға қанча жанг,
Қайталайди қанча қирғин заволи...

Жиззах дашти чақиради сафарга,
Суюк момо дафтарини оч дейди,
Ташна, дейди, ҳикоянгга оч дейди,
Йўллагандай фарзандини зафарга.

Чув деганда қалпоғин қий қўндирган,
Йўқ, деганда йўқ еридан йўндирган,
Қаромати қўшиқ бўлиб, куй бўлиб,
Одамохун кўнгилларни тўлдирган —

Дўмбирага чуқур таъзим кетирдим,
Уни олиб куйламоққа ўтирдим...

УЧИНЧИ СЎЗ БОШИ

ТАЪЗИМ

Дўмбираминг икки ўткир қулоғи бор,
Менинг каби, сенинг каби, унинг каби.
Қулоғида икки тори улоғи бор.
Менинг каби, сенинг каби, унинг каби.
Жуманбулбул бармоғида пишган бу тор,

Пўлкан бахши нафасидан олган нафас.
Фозил Йўлдош нафасидан олиб оҳор,
Бола бахши илҳомига қилган ҳавас —
Дўмбира бу, тонглар отган куйларидан,
Алпомишлар, Гўрўғлилар жанги билан,
Саранг бўлган Барчинойлар ўйларидан,
Жангу жадал даврларнинг чанги билан.

Дўмбира бу — Қорақишлоқ бор-йўғидан
Айрилса ҳам куйчисидан айрилмаган.
Хўжаназар¹ учганда ҳам ёв ўқидан
Эгасидек синмаган у, қайрилмаган.

Раҳимбулбул билан бирга эл бошида
Кўзғолонга байроқ бўлиб борган бу соз.
Сарлавҳадек дастёр турган юрт қошида,
Босмачилар ўтакасин ёрган бу соз!

Дўмбира бу — Октябрга овоз берган,
Октябрни элдан аввал эъзоз этиб.
Уни куйлаб қўшиғига парвоз берган,
Қўшиғига чексиз кўкни қоғоз этиб.

Булунғурга бордим унинг орқасидан,
Фозил бахши дўмбираси қайда, дея.
Танлаб уни дўмбиралар ўртасидан,
Қўлга олдим қитиғ патинг қайда, дея.

Дўмбира бу — не куйларни куйламаган,
Не бойларнинг бели синган пардасида.
Не-не овул, не қирларни бўйламаган,
Не ёмонлар ёнган ҳар бир зардасидан!

Не-не мағрур сулувларнинг сири бунда,
Бу торлардан ўтган не-не қаламқошлар.
Мадҳ этилган қанча халқлар эри бунда,
Қанча-қанча хўрланганлар, бағри тошлар...

¹ 1916 йили халқ кўзғолонининг куйчиси бўлиб, чор ҳукумати-
нинг жазо отряди ўқидан йиқилган бахши.

Мен шу торни, дўмбирани излаб келдим,
Чала қолган «Бўзбола» ни гезлаб келдим,
Бўзбола деб атар эди қизболани,
Қизболани, дарҳақиқат бўзболани.

Асли Суюк момо эди, Буюк момо,
Қиличдайн қайсар, буюк Суюк момо!
Фозил Йўлдош лабларида ёниб қолган,
Сўнгги сўзин, сўнгги созин олиб қолган —

Нафасини топай,
Достон этсин давом,
У тўхтаган каломига улай калом.
Аждодлардай аввал ғазал одат азал,
Таъзим бўлсин Жуманбулбул ҳимматига.

Фозил бахши ҳурматига айтиб ғазал,
Тизгин берай бу достоннинг ҳиддатига.

ҒАЗАЛ

Ҳеч якка билма ўзни кўнглингда гар Ватандир,
Зеро Ватан ҳамиша жонингга мисли тандир.

Ибратда бахши Фозил вафода ошиқона,
Ватанни кўрди хоҳиш жаннатмакон Сусам бил.

Қаҳатчиликда хоҳи хўрликда ҳам жабрда
Тап тортмади у асло ғам-ғуссадир, аламдир.

Йиқилса ҳамки олам пинакда боши бефарқ,
Одатда кўрнамакка у ҳам биру, бу ҳам бир.

Йўқ, туғма бўлгай асли элёр ила жафокаш,
Бўлмайдиги асти ростгўй кўз ёш билан муғомбир.

Дерларки айрилур ким — қашқирга ем бўлибмиш,
Ёнлаб ўтар эмиш ёй ким асли эл биландир.

Севгингни собит айла ҳар жангу ҳар синовда,
Тарих ахири битгай ким яхши, ким ёмондир.

САТТОР БОБО

Икки дўнан,
Бир оқсоқол,
Бир адиб
Қорақишлоқ йўлида.
Кун чошгоҳда,
Йўртиб борар чув, ҳа, деб,
Ўтлоқ ўнгу сўлида...
Саттор бобо...
Зуваласи пишиқ чол,
У Инқилоб вориси.
Елкасидан тушган бўлса ҳам қурол,
Инқилоб сувориси!
Хаёл уни етаклайди баъзида
Ёшлик сўқмоқларига...
Фалокатлар,
 ҳалокатлар оғзида —
Кўрган чақмоқларига...
Кўз ўнгида совуқ...
 ТОҒМА-ТОҒ ОШИБ,
Ўқларга панд бергани,
Бўғизлашиб, жарларда жон талашиб,
Ит кунини кўргани...
Тик туришар шунда бир-бир қабрдан
Унинг қуролдошлари,
Кўрадилар юртларини, қадрдон,
Кўкка етиб бошлари!..
Энтикади Саттор бобо оҳиста,
Ташлаб дўнан жировин.
Назаримда ўртоқларини истаб,
Кўрар эди яловин...
Назаримда маҳтал эди ҳозир ҳам
Чу, дейишга дўнани.
Кекса қалби эмас эди хотиржам,
Битмагандек дегани.
Қарғаларнинг суҳбатида қулоғи,
Тавба, улар қайтади.
Аммо унинг дўстларининг қўноғи,
Оҳ, ҳувиллаб ётади.
Майли, дейди, шукр қилиб, одамнинг —
Қарға бўлмаганига,
Минг йил яшаб олосини оламнинг,—

Қарғаб ўлмаганига,
Одам бўлиб ўлганимга шукрона,—
Дейди, қисқа бўлса ҳам.
Юрти оташига бўлиб парвона,
Майли, куйиб ўлса ҳам.
Қайтарми ҳеч, дейди тагин ўтганлар,
Қайтса-қайтар пайтидир!
— Улар ахир, юртни барпо этганлар,
Ёдласангиз қайтади!
— Эртақда ҳам йўқ уларнинг ишлари,
— Ёдласангиз қайтади!
— Улар билан тўла менинг тушларим,
— Ёдласангиз қайтади!

Икки отда юқорилаб борамиз,
Бахмал кўкатларида.
Бир қадамдек тоғлар билан орамиз
Бахмал этакларида...

Саттор бобо кўнгли — катта, кенг яйлов,
Тоғ бўлмаса агарда!
Миқти келган, буғдойи ранг, хушмўйлов,
Лочин дейсиз эгарда..
Қанча бўлди, ёдимда йўқ, отдамиз,
Сангзор водийларида.
Гоҳи даштда, гоҳида жаннатдамиз,
Қолиб жодуларида!
Саттор бобо етагида мақсадим,
Инқилобнинг аввали.
Ҳам бугуни,
 ҳам кечаси,
 ҳам қадим —
Курашларнинг залвари!
— Бу йўлларда гоҳи шундай кезаман,—
Давом этади Бобо:
Дуч келади отдан учган у замон,
Суюм тилмоч, ажабо!..
Сергак эди, аммо Суюм сельсовет,
Пистирмадан отдилар.
Ёвлар билан кўп келарди бетма-бет,
Эҳ, тагнга етдилар...

Дуч келади Саримсоқов — ячейка,
Партячейка котибн.
Салим батрак...

(яхши биларди ЧК).

Халқнинг етук нотиги.
Уни ушлаб катта йўлнинг устида,
Улдирдилар бўғизлаб.
Шудгор қилиб ташладилар устидан,
Аламзада ёвузлар!
Хаёлимда йўл устида тургандай
Жасур қизил командир —
Шодибоев...
Боғ оралаб юргандай
Ёндирилган самандар.
Карим мироб,

Туя тортар мироби

Сув бошида омондай,
Отилганда, ёвга қилган жавоби
Қулоғимда қўлондай!..
Саттор бобо ҳикояси мисоли
Водийни сел қиларди.
Қишлоқлари, ўтлоқлари висоли
Ошифта гуркирарди.
Қорақишлоқ лалмикори нақди жон,
Жонингга жон қуярди,
Лабларингни ширасидан шивирғон
Очирмайин қуярди.
Ойқор тоғи

сарвқомат тоғлар — тоғ,

Сал бўй чўзсанг Самарқандни кўргудек.
Гўзал Ўснат — этаклари жўшбулоқ,
Тупроқлари кўзларингга сургудек.
Унда Мўғол,
Қорақишлоқ алҳазар,
Бағри қумри куйларидан садпора.
Бунда Навда,
Унда Бахмал, Элназар —
Тоғлар аро тушган ажаб сайёра!..
Саттор бобо ҳикояси билан маст,
Фароғатда бешикаст.
Бир йилга тенг бу ерларда ҳар нафас,
Ё қаҳқаҳа бир қафас!..

Навдабулоқ бўйида,
Бамисоли ногоҳ ўйин бузилди
Саттор бобо ўйида.
Тизгин тортди қир бошида ниҳоят,
Тўхтанг, деди менга ҳам.
Қишлоқ бўйлаб келар эди тумонат,
Беллар эгик,
Бошлар ҳам.
Тумонатда лопилларди бир тобут,
Ўтиб елкама-елка.
Наҳот удир бемаҳал бўлган нобуд?
Кўнглимдан ўтди кўлка...
— Ўша, — деди Саттор бобо, —
Бу ўша, —
Ёш тирқираб кўзидан. —
Оҳ, бувуш-а, Суюкбувуш, бувуш-а,
Чиқолмади сўзидан...
Қорақишлоқ қора кийиб йиғлади
Момом, дея бошида.
Бутун Бахмал мусибатда инграрди
Ўртаб ичу тошида.
Тобут борар,
Бахмал билан ёпибди,
Қизил бахмал,
Яловдай.
Момо шунча,
шунча фарзанд топибди,
Ҳар бири бир оловдай.
Отдан тушиб тумонатга югурдим,
Елка тутдим тобутга.
Садоқатга топинганларни кўрдим,
Елка тутдим тобутга.
Саттор бобо елка тутди мункиллаб,
Елкасида зил Момо.
Кузатарди маҳаллалар мўлтиллаб,
Момосини бу замон.
Оҳ, елкалар бор эди-ку суярга,
Халқи қандай суярди,
Билганида йиқилишин,
У ерга —
Пахта тўшаб қўярди!
Момосини кузатарди қишлоқлар,
Кўзи ёшу, кўкси тоғ.

Бермас эди бамисоли қучоқлаб,
Момосини сўлу соғ.
Суюк момо сафдошлари ҳассакаш,
Боришарди бошида.
Беллар боғлиқ, юракларда юз минг ғаш,
Қўзлар жиққа ёш эди.
Қабул қилди оғушига она-Ер
Юртнинг буюк тоғини.
Тўрт кам юз деб ерга қўйди уни эл
Қўтарилди сағана.
Аза тутди унга ҳар бир хонадон,
Қора кийди ҳар бир уй.
Момо чиқди гўё ҳар бир хонадан,
Шундай туйди ҳар бир уй!
Савол тутди хаёлларни ногихон,
Саттор бобо эди лол.
Навдабулоқ чироқ ёқди нотавон,
Саттор бобо эди лол...
Қабристонда нутқи бўлди оташин,
Қаттиқ йиғлаб гапирди:
— Чақмоқ эди,— деди,— йўқ-йўқ,
у яшин.

Унга яшин топинди!
Инқилобнинг лочинийди Ўсмагда,
Ёв пичоғи ўтмаган!
Жангда унинг йўлларини тўсмоққа
Ёв қулочи етмаган!

Навдабулоқ чироқ ёқди бизга ҳам,
Гавжум эди чорпоя.
Суюк бувиш сафдошлари бўлди жам,
Давом этди ҳикоя...

ОҚСОҚОЛЛАР

Бир кун Неру ташриф этди Самарқандга,
Жавоҳарлаъл Неру —
буюк мутафаккир.
Қуллуқ қилиб бу маъвони яратганга,
Деди: «Умрим қисматига минг ташаккур».
Кавуш тутдилар унга ҳурмат тахлитида
Гўрамирда.

Ялангоёқ эди Неру.

«Мен ечганман Самарқанднинг даҳлизиди —
Аэропортда» дея аста илжайди у.

Самарқандга оёқ ечиб кирди Неру,
Гўрамирга эмас, фақат Самарқандга.

Ҳа,

Муқаддас Инсон кашфи солиб ғулу,

Қилган эди уни лолу пароканда!..

Қадам қўйиб бу тупроққа бугун, ногоҳ

Гувоҳ бўлиб Суюк инсон мотамига,

Ташриф этган тумонатга солиб нигоҳ,

Ўгирилдим ўша ҳикмат ёрдамига.

Муқаддасга қиёс қилдим

Зиёратгоҳ,

Омонликка бош қўйганлар тупроғини.

Суюк момо зиёрати ва бу даргоҳ,

Қаҳрамонлик тўла Она қишлоғини!

Шукуҳ билан юрса арзир бу водийда,

Тавозеда,

Булдуруқдек ҳайратомуз.

Фарзандларин эслатади ҳар бир дийда,

Ҳар бир бута,

Ҳар бир гиёҳ,

ҳар тоши туз,

Навдабулоқ булоғи ҳам, шарқираган,

Унинг гўзал, нодир танга балиқлари.

Тонгги шудринг бамисоли ярқираган

Жилға-жилға,

Тароғ-тароғ ариқлари...

Келар эдик.

Суюк момо чорлаб эди,

Интиқ эдик унинг дилкаш суҳбатига.

Кечагина даричаси порлар эди,

Таассуфлар умрларнинг суръатига...

Суҳбатимиз остонада қолди сабил,

Ордона дер буни асли эскичаси.

Навдабулоқ, меҳмонларни айла қабул,

Тухфа қилгин қишлоғинингнинг бир кечасин.

Гавжум эди Навдабулоқ-Навдабулоқ,

Бутун Ўсмаат бунда эди мотамзада.

Бир чойнак чой баҳонаю осдик қулоқ,

Суюк момо эди мавзу ҳар лаҳжада.

— Қорасовуқ эди у кун, хотиримда,—
Деб бошладн ҳикоясин Умар ота.
У Қўйтошда ёвни қилган нимта-нимта,
Тоғи тошни ғалвир қилиб ота-ота..

Саттор бобо таништирди бир чеккадан:
— Неъмат анов... Қаршибоев, чўққисоқол,
Девкор йигит эди жуда, у ЧК дан,
Жангда унга етолмасди ҳатто шамол!..

Сўзлаётган нуроний чол — Умар Жайноқ,
Дилкаш одам, хуштабиат, ҳозиржавоб.
Сигмас ўзи ғайратига, қалби қайноқ,
Қишлоғига бино қўйган олижаноб.

Анов Ашир, Аширали... қариб қолди.
Дурбини бор дердик унинг милтиғида,
Назаримда саксонларни уриб қолди,
Жанг нуқси бор қаншарининг тиртиғида.

Анов эса, Абдураҳмон Шомирзаев,
Дала-дашт йўқ бу томонда у кирмаган.
Маматкарим мановиси,
Бир оз майиб,
Ёв йўқ унинг чангалида бўқирмаган!

Тилов бува Яхшибоев.
Тегирмонга —
Тушганда ҳам бутун чиққан,
Чаптаст одам.
Қовоғида қиличи бор,
Тикилганда —
Тешиб ўтган, дейлар, ҳатто деворни ҳам!
Мана сенга,
Сенча айтсак, бу кунингни —
Худди қушдай солиб берган қўйнингга ҳам
Азаматлар!..
Бари сочин-тўкинингни —
«Ҳатлаб берган» азаматлар,
Кўп муҳтарам!..

— Қорасовуқ эди у кун, эсимда бор,—
Давом этди Умар ота, мағиз чайнаб.—

Суюк бувиш гапиргани қўрқмай зинҳор,
Қулоқларга қирғин солиб,
Ёниб, қайнаб!..
Эсингдами, самоварчи Пўрим ямоқ,
Бахмалданам келишарди чойини деб,
Овозаси кетган шунда Навдабулоқ,
Келишарди Навдабулоқ жойини деб.
Оқ оқшомдан тун оққунча худди улоқ,
Улоқ эди Пўрим ямоқ, Навда — кўпкар.
Гувулларди одамлардан Навдабулоқ,
Чойнак ташиб Пўрим ямоқ тўпдан-тўпга.
«Кўкчой» дерди биров,
Биров дерди: «памил»,
«Ошни тезлат», дерди биров,
Биров: «яхна!»
Яхна эса, хумда эди,
Хуми савил
Саратонда ётар эди худди яхлаб.
Чўкиб ётган нор туяни эслатарди,
Пўрим ямоқ шошиб қолди.
Шунда бир ёш —
Барзангидек йигит бориб даст кўтарди.
Олиб келиб тўпга қўйди аста, ювош.
Бирдан тинди шов-шув билан шовқин-сурон,
Бўшаб кетди полвонларнинг белбоғлари!
Мамат полвон,— деди кимдир, у навқирон,
Баъзиларнинг қуриб қолди томоқлари...
Уша хумдай қимирлаган эди қишлоқ,
Камбағалнинг қалқигани эди ўша!
Бепаранжи чиққанида Суюк хушвақт,
Эркинликнинг балқигани эди ўша!..

Саттөр бобо жим тинглайди дўстларини,
Булар умр сўқмоғидан ниҳоялар...
Энди шундай овутишар ўзларини,
Айтиб-айтиб тонг оттирар ҳикоялар...
Агар бугун бўлганида, у дарвоқе,
Афсонавий жанглар,
Нима бўлар эди?
Бу ялангтўш кўксларда ҳам, худо ҳақи,
Орденларга жой топилмай қолар эди.
Фрунзедек саркардани кўрган булар,
Жангга кирган, жон талашган кўп ёнма-ён.

Суратлари эртақларга эртақ улар,
Токчаларда,
Деворларда кўрган замон.
Бугун улар Навдабулоқ ворислари,
Бу кунларнинг толен бор хизматида.
Турса арзир ҳузурида ёшу қари,
Бу табаррук кишиларнинг иззатига.
Бугун мана, қўлларида олма ҳасса,
Сандиқларда занглаб ётар берданкалар.
Кумуш ойнак кўзларида,
Газет ёзса
Кўринади дунё юзи, ё алҳазар!
Суюк момо бу ҳангома бозорига
Энди келур, келур бўлса, эртакнамо.
Не деб бўлур, дўстим, кўнгил озорига,
Бошин олди хаёлидан Саттор бобо...

УМАР ОТА ҲИКОЯСИ

I

Жиззах дашти бўйлаб кетган бир адир бор,
Пахталисой, дейишди, янглишмасам.
Машоқ териб ўғли билан онанзор
Бир чашмага дуч келади озурда ғам.
Жазирама.
Дашт офтоб кўрасида,
Сув бўйига қўнади у ташна қушдай.
Бир ҳовуч сув тутар экан боласига,
Бир синоат юз беради худди тушдай.
Бир ҳовуч сув ичкунича бола пақир,
Она илдиз отиб кетган сув бўйида.
Ғўза бўлиб қолган дейлар она тақир,
Ғўза бўлиб, ўтирганча шу кўйида.
Фақат шуни дей олибди:
Болам, югур,
Кетмонга чоп,
Қуёшга чоп,
Шамолга чоп!
Бола йиғлаб югурибди ўнгур-ўнгур,
Ўнгур-ўнгур чаппар уриб, еб минг азоб!
Қуёшга ҳам ёлворибди, шамолга ҳам,
Кетмонга ҳам борибди у қилиб фарёд.
Келишибди етағида улар шу дам,

Лекин она кўринмабди бунда, ҳайҳот!
Кўз илғамас гўза эмиш, олам гўза,
Гўза яшнаб ётибдимиш уфққача.
Шохларида бамисоли олтин кўза,
Тупроқлари хамир гўё тўпиққача.
Шовуллармиш ҳосилдан Пахталисой,
Югурармиш онасини излаб ўғлон,
Ҳар гўзага интилармиш, «шу ҳойнаҳой
Онам» дея эртаю кеч шундан буён.
Шу чўпчакни эсларманми,
Тавба, ҳадеб —
Келаверар хаёлимга Суюк Момо.
Яхши одам, табнатар, оламга зеб,
Оламга зеб эди Момо буюкнамо...

ТҮРТИНЧИ ҲҲ

Дастурхонда икки ўртоқ,
Қора чироқ, чоққина жой,
Уч-тўрт мағиз ва олма чой,
Дастурхонда икки ўртоқ.

Дастурхонда икки ўртоқ.
Бири — Турсун,
Бири — Топил,
Бири — раис,
Бири — вакил,
Дастурхонда икки ўртоқ,
Бири — қишлоқ оқсоқоли,
Бири — юртнинг марказидан.
Бири — ишлар бунда холи,
Бири — юртнинг дардкашидан.

Улғайишган тепкилашиб,
Икки қишлоқ қарчиғайи.
Ўроқ ўриб, гўжа ташиб,
Гоҳ йиқилиб, гоҳи тойиб!

Дастурхонда икки ўртоқ.
Қор бўралар ташқарида,
Икки хаёл бошларида,
Дастурхонда икки ўртоқ.
— Сен келмасанг бўлар эди—,
Деди ахир Турсун туриб,

Тиззасига қаттиқ уриб,—
Сен келмасанг бўлар эди!..
Тўртинчисан!..
Тўртинчи деб
Аямайди сени қишлоқ.
Тағин битта ўткинчи деб
Дилимизга солади доғ.
Ҳар муюлиш бу ерда кўз,
Ҳар деворнинг қулоғи динг.
Одам эмас булар, ҳўкиз,
Ҳўкизмижоз одамларинг!
Ҳар бурчакда турар улар,
Босиб келар-босиб келар.
Тушимда ҳам босмачилар,
Босмачилар-босмачилар...

Тушимда ҳам ўша баттол,
Уша Кенжа — ўша понсот!
Уша разил қора соқол,
Уша малъун, ўша жаллод!

Менга, дўстим, тутма осон,
Бунда тун-кун ажал дайди.
Ёвлар билан талашиб жон
Ўқим тамом бўлмасайди...

— Кўрганмисан Кенжасини?—
Гап ташлади Топил тўсат,—
Қирқиш керак панжасини,
Қачонгача юрар ўлат!
Ўзи қайдан, қай уруғдан?
Кўрган бордир, кўрган бирон.
Даюс қандай жипириғдан,
Элга бунча солар қирон?!

Нега ўзин сир тутади,
Ҳатто билмас йигитлари.
Номи элни ҳуркитади,
Қайдан ўзи у занғари?!

— Анвар пошшо амир билан
Беглик ёрлиқ берган эмиш.
Уни фақат сидқи ватан —

Ноиблари кўрган эмиш.
— Сидқи ватан — сидқи ватан!.. —
Қойиб кетди Топил тошиб.—
Ватанлари қайда экан?!
— Борсанг агар тоғлар ошиб,
Кўрсатади,— дея кулди
Мағиз чайнаб айёр раис.
Уртоғини энди билди:
Ёнар экан икки юлдуз
Қулганида кўзларида,
Хотирлатди болалигин.
Ҳали ҳам бор сўзларида
Унинг ичи қоралиги...

Уйладию ижирғанди
Ўз ўйидан дўсти ҳаққи.
Билар эди уни қандай,
Ўзи даққи-ўзи даққи!

— Қўйтошдамиш қароргоҳи —
Хаёлини бузди раис.—
Тушар эмиш гоҳи-гоҳи
Маишатга, топилса қиз...
— Топилса қиз?..—
Такрорлади
Сўнгги сўзин вакил аста.
Кўзларида ўт порлади,
Тағин жўшди у бирпасда...
— У, дейдилар, ҳар қишлоққа
Қиз солиғи солар эмиш!
Олиб кетиб уни тоққа...
Сўнг жонини олар эмиш.
— Бу ҳақиқат,
Андишасиз
Амирдан ҳам ўтиб кетди.
Қанча-қанча бокира қиз
Ўз еридан йитиб кетди,
— Қорақишлоқ берди қанча?—
Аччиғидан ёнар эди.
Илож топса, фақат Қенжа —
Қони билан қонар эди!—
Эркак борми бунда ўзи,

Қани абжир Қорақишлоқ?
 Оқпошшога ўтган сўзи,
 Темир тадбир Қорақишлоқ?
 ЧҚданми, Ревкомданми,
 Келганини сотиб турса,
 Большевикни — сенми, менми,
 Битта-битта отиб турса!..
 Кўршерматнинг ҳолини танг —
 Қилиб, элдан-элга қувган,
 Эргашларни оловли жанг —
 Ўғирида бошин туйган,
 Иброҳимбек,
 Унинг лак-лак —
 Лашкарини тугатган халқ,
 Анвар пошшо каби аблаҳ
 Амирларни қулатган халқ
 Наҳот энди Кенжа деган
 Бир суллоҳга ён беради?
 Наҳот қишлоқ ақлин еган,
 Ёв олдида жон беради?
 Эрта митинг чақирамиз!
 — Мавридимас!
 — Нечун энди?
 Айни вақти, гапирамиз,
 У мардликлар қайга сўнди?
 Гаплашамиз элдан тортиб
 Элатгача, жамоат жам!
 — Маҳкама-ку янги тартиб,
 Чиқмай қўйди масжидга ҳам.—
 Деди раис тагин оғир.—
 Қани ваъданг — аскарларинг?
 Юзим шувит, елкам яғир,
 Елғиз ташлаб қўйдинг баринг.
 — Ҳар кўчанинг охири бор,
 Ҳар эшикнинг қулфи, дейлар.
 Охирига борди алҳол,—
 Деди Топил,— энди улар.
 Қулф тушди эшикка ҳам,
 Улим топди шундай улар.
 Шум оёқлар топиб барҳам,
 Асоратда шундай ўлар.
 Қизилларнинг темир қўли
 Унинг жирканч ёқасида.

Хотиржам бўл, ўнгу сўлинг
Чақнар оти тақасидан.
— Қишлоқ лекин мулла қуруқ,—
Деди раис,— бермади дам.
Қолдирмади отгани ўқ,
Бир хурмача осгани ҳам.
Ямлаб кетди газандалар
Урани ҳам, омборни ҳам.
Бўлмагандир ҳеч бир маҳал
Бундай қабиҳ ва муттаҳам.
Қишлоқ ҳамон ваҳимада,
Боши гаранг, қулоғи кар,
Моли жони пода-пода
Пароканда ва сарбасар.

Тунашади тоғу тошда
Булдуруқдай олазарак.
Эртага не тагин бошда,
Қишлоқ ҳалак,
Эл-юрт ҳалак.
Кундузи ҳам эшикларга
Тамба қўйиб ўтиришар.
Тараф йўқдир тўсиқларга,
Тавба, бунча қутуришар!
Йиртиқ-ямоқ кийиб юрар
Ойдек-ойдек қизларимиз.
Қоракуя суриб юрар
Кўрмасин деб юзларимиз.
Мактаб ёнди кунни кеча,
Тоққа чиқиб кетди у ҳам.
Ҳолдан тойди кўча-кўча,
Қоча-қоча чекиб алам.
Ўқитувчи ҳушёр жуда,
Уни ўбдан севишади.
Болалари уни шундан
Қор қоплони дейишади.
Ёйдек таранг асабимиз,
Қишлоқ худди қўр тагида,
Қулаётган ўр тагида,
Ёйдек таранг асабимиз!
Қўйтош ҳозир ёпиқ,
қуюқ —
Булутларнинг орасида.

Қўқламгача унга йўл йўқ,
Қароргоҳи қор остида...

Дастурхонда икки ўртоқ,
бири — раис,
бири — вакил.

Она бўлиб Қорақишлоқ
Улғайтирди мард ва аҳил.
Бирин бўрон олиб кетди,
Ўлимлардан ўтди омон,
Бирин бунда қолиб кетди,
Гирдобига олди замон.

Дастурхонда икки ўртоқ,
Ташқарида гупиллар қор.
Липиллайди қорачироқ,
Липиллайди босиб моғор.

Тун мудрайди ташқарида,
Ошхонада Суюк момо.
Суюк момо тез қариди,
Лақаб олиб Буюк момо.

У шод эди,
Лек ғамзада,
Фарзандининг келганидан,
Теграсида пода-пода
Босмачилар юрганидан.

У шод эди,
Азамати —
Юрт ичида юрганидан!
Оз бўлса ҳам, рутубати
Бир оз нари турганидан.

Замон оғир,
Замон ёмон,
Замон қаттиқ зилзилада.
Кошки қолса ўғли омон —
Бўрилардан, гулгулада.

Турсун абжир, яхши раис,
Жуфт тўқлидек ўсди улар.
Улғайдилар дўст, изма-из,
Қорақишлоқ яхши билар.

Мана тун ҳам оғди, ҳамон

Тугамайди суҳбатлари.
Ош дам еди аллақачон,
Ланж тортади турган сари...

Етар, деди, тун ҳам ярим,
Оловини тортди тамом.
Басдир энди суҳбатлари,
Аввал таом, баъдаз калом...

Она кирди, қўлида ош,
Гап узилди қизиғида.
— Кўрдингми ош, кўтарма бош,
Таом азиз иссиғида.

Бир чеккага чўкди ўзи,
Гўшт тўғрашга тушди ўғил.
Унда она икки кўзи,
Она қалбин билсайди ул...
«Озиб қопти...»
Уйлади у,
Тиззасида икки қўли.
Кўзларига ёш келди дув,
Ёш келди дув дарё бўлиб...
«Ўтиб кетди йигит ёши...»
Ёш келди боз кўзига.
«Қандай чидар экан боши
Қайлиғининг қайғусига...
У ҳам кетди солиб фарёд,
Оҳ, жувонмарг шармандалар!
Қиз қолмади, қандай иснод,
Оҳ, лаънати зормандалар!..
Фақат қолди менинг қизим,
Сенинг синглинг, болагинам...»
Уйлар,
Ёши ювар юзин,
Тимдаларди қалбин алам.
Хушхўр бўпти ошинг,— деди
Сипо ўғил онасига.
Бу оналик меҳри эди
Соғинтирган боласига.
— Болам, деди, Турсунинг ҳақ,
Якка отнинг чанги чиқмас.

Қўрқиб қолди жуда ҳам халқ,
Тоғни фақат алам йиқмас.
Аламга ҳам мадад керак,
Мадад керак оламжаҳон.
Қутурган ит, болам, бўлак,
Осонгина бермайди жон.
Сўнг жим қолди бир оғона,
Тағин инди кўзига нам.
— Касофатнинг,— деди яна,—
Ҳеч қолмади уяти ҳам.
Бахмални ҳам олиб кетди...
Аънамади аввал ўғил.
Она ҳайрон такрор этди...
Гўё бошин янчи ўғир.
Узоқ қотиб қолди бехос.
Қўрқиб кетди она ундан.
Дами қайтган каби рўй-рост —
Ижирғанди ишграб бирдан!..
Бахмал... ёлғиз ҳаловати,
Муҳаббатни эди, наҳот —
Муҳаббатнинг талафоти —
Билан бўлса умид барбод?..
Йўқотди у мадорини,
Кўз ўнгини босди тутун.
Синамаган ишқ орини,
Борми ўзи бағри бутун?!
Наҳот шундай оғир бўлса
Севги юки?
Энди билди.
Шундай кулар ёвуз кулса,
Ғазабидан:
Бахмал...
Унинг тили эди,
Қалимага келмай қолди.
Бахмал...
Унинг дили эди,
Бирдан дили урмай қолди.
Бахмал...
Кўрар кўзи эди,
Зулмат чўкди кўзларига.
Бахмал...
Ширин сўзи эди,
Заҳар томди сўзларига.

Бахмал...

Унинг ўйи эди,
Адо бўлди ўйлари ҳам.

Бахмал...

Унинг куйи эди,
Адо бўлди куйлари ҳам...

Бахмал...

Унинг каъбасийди,
Ут қўйдилар каъбасига.

Бахмал...

Унинг маъвосийди,
Ут қўйдилар маъвосига!

Бахмал...

Бахмал...

Бахмал...

Бахмал

Олиб кетди хаёлини...

Наҳот йўқдир бирон амал,

Сезди қисмат заволлини:

— Наҳот уни сақлолмадинг?..—

Муте боқди Турсун томон.

Турсун ўзин оқлолмади,

Аммо ўзин сезди ёмон...

— Жоним болам, аламзада,—

Деди она,— бир сен эмас.

Ёлғиз Раис пода-пода —

Евга қандай келарди бас!

Мана бугун солиқ келса,

Қиз йўқ, болам,

Қиз қолмади.

Мана Турсун айтсин, билса,

Қиз боладан из қолмади.

Ҳаммасини олиб кетди —

Кенжа,

Шувут юзларимиз.

Тоғу тошда қолиб кетди

Оппоқ-оппоқ қизларимиз.

— Эрта бизнинг навбатимиз,—

деди раис,— энди етар!

Қачонгача у бетамиз

битта-битта олиб кетар?!

— Уни кўрдим Тошнинг ёлғиз
Қизин олиб кетганида.
Тиғдан ўткир, яшиндан тез
Уйин хароб этганида.
Кўз ўнгимда шўрли Опош
Оёғига йиқилгани.
Оҳ, жувонмарг қилма, у ёш,—
Дея етти букилгани.
Қудуқдайди қизи шўрлик,
Кўрсанг эди азобини.
Эл кўрмаган бундай хўрлик,
Бундай ёвуз ғазабини.
Юлиб олди гўдагини.
Қарамади оҳларига.
Боғланг, деди, боғланг уни
Эгиб, терак шохларига.
Ё гўдаги, ёки қизи!..
Қўйворасиз йўқ, дер экан.
Оҳ! Дод солди Бахмал ўзи
«Мана мен» дер ер тагидан!..
— Бечора қиз!..
Сен-чи, Турсун,
Келмадимми сенга тўқнаш?
— У баттолнинг юзи қурсин,
Мен йўғимда келар яккаш.
— Мард қиз эди,— деди Топил,—
Мард қиз эди Бахмал азал!
Лекин наҳот бунча ғофил —
Бўлмасангиз!
Оҳ, бемаҳал!..
— Биз келмадик ҳеч юзма-юз,
Тинчитмади бизни бироқ,
Талаб кетди бор-йўғимиз,
Гадо қилиб хотинталоқ!

Қийналади раис ёмон,
Тополмайин Топил ўйин.
«Боши қаттиқ, боши омон!»—
Дейди, қачон тугар ўйин...
Раис ўйчан, тўниб, чарчоқ
Унга аста солади кўз.
Қиш кечаси ҳаддан ироқ,
Тағин секин қотади сўз:

— Нима десанг-дегин, аммо,
Кенжа бизнинг орамизда!
Даюс худди шарпанамо
Доим бизнинг қорамизда.
— Ҳа, у ўзи бизда эмиш,
Юрар эмиш бир чеккада.
Қилар эмиш оддий юмуш,
Ё Ревкомда, ё ЧҚда.
У сиздаги сохта Кенжа,
У бир бўри боласидан.
Разведкамиз куни кеча
Хабар қилди орасидан.
Ҳафтада бир бўлар эмиш,
Ютар эмиш сирли сўқмоқ.
Уни фақат билар эмиш
Бир ўзию бир қароргоҳ.
Жума куни Очилдовнинг
Бахмалдамиш маъракаси.
Тугатамиз шунда ёвнинг —
Учирмасдан баракасин!
Анигини билмоқ керак,
Келадими Кенжа ўзи?
Ва тез хабар қилмоқ керак,
Сен ва менда ЧҚ кўзи.
Махфий, муҳим вазифа шу!
Сен борасан!
— Мен бораман?
— Шундай,
ЧҚ буйруғи бу,
Раис бўлиб мен қоламан.
— Сен қоласан?— сўрди бирдан.
— Одам кетган,— деди Топил,
— Одам кетган?!
Бундай сирдан
Нега раис қолди ғофил?..
Шошиб қолди:
— Қанча улар?
Етадими назарингда?
— Назаримда анча улар,
Етиб ортар назаримда.
Аммо Кенжа тирик керак,
Четда номи бошқачароқ.
— Бошқачароқ?..

— Шундай дарак!
 Эртаги кўп унинг проқ.
 Турсун буни кутмаганди,
 Ер зил кетди оёғида.
 Бунга ақли етмаганди,
 Қон уюлди қовоғида:
 — Демак, Кенжа...
 Кенжа, дегин...
 Кенжа ЧК нишонида.
 Отланади Турсун бугун,
 Не бор бўлса — пешанадан!..
 Олам кўзи олазарак,
 Ким экан у?..
 Майли, кўрсин.
 Демак, тутиб бериш керак
 Ўз-ўзини мулла Турсун?..
 Бу кўп мушкул фавқулодда,
 Осонликча бермайди жон.
 Ургин урсанг фақат отда,
 Сен саргардон. мен саргардон!
Хаёлини узди Топил:
 — Бунча ўйга ботиб кетдинг?
 — Йўқ-йўқ, жигар, гапир-гапир,
 Хаёлотнинг даргоҳи кенг...
 Хаёл олди, тўғри, бир оз,
 Уни ушлаш анча оғир.
Олам теран, олам саёз,
 Қай юзада у тошбағир...
 — Сен биласан уни фақат!
 — Мен биламан?
 Қизиқ ҳукм!
 — Сен билмаган йўл борми, айт,
 Бунда, тагин билади ким?
 Шер йўлини билади шер,
 Эр йўлини эр, дейдилар,
 Юрагингни бер, дейдилар.
 Юрагини берганга эл,
 Бу таклифни мен киритдим,
 Ким билади мендек сени?
 Катта ишонч бўлди, дўстим,
 Қизартириб қўйма мени.
 — Чакки қибсан,— деди Турсун,—
 чакки қибсан...— қайтарди у.—

Майли, ЧК билиб қўйсин..
— Ҳа, ўртоқжон,
 бир сол ғулув!
Қишлоғимиз ёриб кетсин,
Эркин олсин нафасини.
Сен бош бўрон олиб кетсин
Бу даҳшатли қафасини!..

Дастурхонда икки ўртоқ,
Икки қўчқор,
Икки қийиқ.
Суюк момо солиб қулоқ,
Чой қуярди иссиқ-иссиқ.

От кишнади аллақайда,
Турсун турди апил-тапил.
«Худо ўзи яллақайди» —
Деди момо гўё кафил...

Топил чиқди орқасидан,
Тун қўйнига кирди Турсун.
Она девор орқасида
«Ўзи берсин, — деди, — тўзим».

— Тўзим берсин?..
Кимга, ойи?
Қоронғидан келди овоз.
— Босмачига, болам.
— Зое!
— Зое кетур, — деди у боз.
Келди чироқ шуъласига,
Ё шуълами келди шу он?
Ашулами қилди фиғон?
Бунга хаёл сиғмасиди!..
Жилва эди,
 Жилва тамиз;
Киприклари юзларида,
Нур талашиб кўзларида,
Турар эди ораста қиз.

— Жилва, — деди Топил оғир,
Жазавада экан илон,

Етар қазноқ,
қудуқ,
оғил,
Кетмак керак зудлик билан!
— Зудлик ила кетмак керак?..
— Тўғри болам,
етди соат.

Кетмак керак,
бундан бўлак —
Чоранг ҳам йўқ,
сенга навбат.

Кўрсатмасин юзини ҳам,
Юзини ҳам, ўзини ҳам!
От кишнади қишлоқ қучиб,
«Турсун қайтди» деди Топил.
Қийиндию апил-тапил,
Чиқиб кетди қушдай учиб.

Ошхонада эди момо,
Ҳатто «шошма» деёлмади.
Жилва эса, шошиб ҳатто
Қавушни ҳам киёлмади.

Бу — Кенжанинг оти,— деди
Суюк момо,— худди ўзи.
Тўхтамишнинг оти эди,
Парвардигор, бергил тўзим.
Шунинг ўзи эди ҳали — кишнаган ҳам,
Қайтди тағин.
Қутурмоқда борган сари
Тўнғиз қўпкур бу муттаҳам!
Бирдан милтиқ варанглади,
Тоғдан қайтди аксу садо.
Она бехос аланглади,
«Наҳот мени урди худо?»
Очиқ қолди ошхонаси,
Очиқ-сочиқ қолди қозон.
Тун қўйнида юрт онаси
Югуради ўғли томон.

У қайдадир, қайси жарга
Юмалатиб кетди уни?
Югуради ботиб терга,
Наҳот унинг битди кунн?..

«Наҳот мени урди худо...»
Отилади қирдаги тош.
Ҳар кўчага бериб нидо,
Ҳар гўшага уради бош.

Наҳот мени урди худо,
Наҳот мени урди худо?..
Чиққанида энди қуёш,
Қуёшимдан қилса жудо?..

Наҳот мени урди худо...
Наҳо мени урди худо...»
Дарахтларга уради бош
Дарахтлардан чиқмас садо...

Қишлоқ бўйлаб югуради,
«Ўғлимни бер,
Ҳолимга боқ!..»
Мисоли чарх йигиради,
Мум тишлаган Қорақишлоқ.
«Ўғлимни бер
Ўғлимни бер!..»
Тунга қилар минг илтижо.
Олиб кетиб изғирин ел,
Қайтармасди бирон нидо...
Қорақишлоқ кўрарди туш
Инграб ёвлар тақасидан.
Топишдилар тонгда беҳуш
Навдабулоқ ёқасида...

Жилва кўзи булоқ-булоқ,
Қучоғида беҳуш момо.
Бахт дегани бунча ироқ,
Бунча ироқ у раҳнамо?..

Она кўзин очди базўр
Тўшагида ниҳояти.
Одам шундай бўларми хўр,
Борми хўрлик ниҳояси?!

«Қани аканг?
Қани ўғил?..»
Она кўзи олазарақ.

Қишлоғи лол Жилва тугул,
Топилмади ундан дарак.
Турсун келди саргаштаҳол,
«Ҳеч қайда йўқ»— деди, чўкди.
«Тайинладим унга алҳол»,
Аллакимни тағин сўкди,
Сўнгра сўкди ўз-ўзини,
Нега кетдим, дея, баттол.
Шу он сезди қиз кўзини
Теппасида қийғирмисол.
«Шундамидинг, қарчиғайим?»—
Деган каби боқди унга.
«Бўлсанг ҳамки кўкнинг ойн,
Навбат, жоним, энди сенга!..»

Топил тирик, деди туриб,
Топшириқни этай адо.
Амин бўлинг, Топил тирик,
Сиз туққансиз уни, момо!..

Уқдай чиқиб кетди Турсун,
Бу жумбоқдан ҳорди замон.
Ҳорди момо, ташвиш қурсин,
Бу жумбоқдан ҳорди ёмон!..

* * *

Улуғ Горький демишлар:

— Оналаримизни шарафлаймиз, волидаи муҳтарамаларимизни, битмас-туганмас ҳаёт манбаини!

..Оқсоқ Темур мағлуб халқлар суякларидан миноралар қурди. Уғли Жаҳонгир учун ўч оларди у.

...Бир кун, Султон Боязидни тиз чўктирган бу фотиҳ қулоғига аёл қичқирғи урилди, мағрур бургут қичқирғи! У ялангоёқ, қуёш қизиғида ранги ўчиб кетган лахтак-рўдапода, қоп-қора сочлари ёйиқ, ёқавайрон, кўкракларини яшириб турарди. Юзлари каҳрабо, кўзлари эса, амирона, қатъий, Соҳибқиронга қаратилган, қоп-қора қўллари титрамасди.

— Султон Боязидни сен енгдингми?— сўради она.

— Мен, мен енгдим,— деди шошиб у, кўзлари чақчайиб.

— Қулоқ сол,— деди она,— ниманки қилган бўлсанг — қилгандирсан. Лекин сен одамсан, мен эсам — Онаман! Сен ўлим дастёрисан, мен эсам — ҳаёт дастёри! Менинг ўғлим бор эди, ундан чиройли бола бўлмади дунёда!

— Менинг Жаҳонгирим сингари! — ингради соҳибқирон.

— Сен уни биласан, қайтиб бер!

— Эй, ожиза! Бу ерларга қандай қилиб келолдинг, денгиз ва дарёлар, тоғ ва ўрмонлар оша? Қандай қилиб ўта олдинг йиртқич ҳайвонлардан, йиртқичлар-йиртқичи одамлардан.

— Севикли кишининг йўлига чиққанингда ҳамма нарса, ҳатто шамол ҳам йўл беради, билмайсанми бунни, соҳибқирон? Денгизлар, дарёлар, тоғлар дединг. Мен уларни ҳис қилмадим... Ҳа, кобонлар, айиқ ва силовсинлар, ҳамиша боши ерда солиғлиқ даҳшатли қўтослар учрадилар йўлимда. Баландликлардан мени қоплонлар кузатишди, худди сенинг кўзларинг сингари оч кўзлари билан! Аммо-лекин менинг Она эканлигимни билиб, хўрсиниб йироқлашдилар...

— Ҳақ гапни айтдинг, ожиза! — деди Темур. — Биламан, улар бир-бирларини одамлардан кучлироқ севадилар!

— Ҳамманинг ҳам онаси бор, хоқон, — давом этди она, — ҳатто сени ҳам, эсингда бўлса, она туққан! Худодан кечмоғинг мумкин, аммо Онангдан кечолмайсан! Бер менинг ўғлимни!

Амир Темур рукуга кетди, узоқ жим қолди ва ниҳоят ҳаммага қараб деди:

— Мен тангри қули Темурман! Дилимга солганини дейман: менинг ҳузуримда Она турибди. У, қалбим қоронғилигига кирди ва чироқ ёқди унга, жунбишга келтирди уни! У мен билан юзма-юз, яккама-якка, тенг сўзлашди! Мен унинг тенгсиз қудратига имон келтирдим! Уч юз сарбоз ҳозироқ йўлга чиқсин, бу аёлнинг ўғлини топиб келтирсинлар! У шу ерда кутади. Мен ҳам! Шундайми, Она?

— Шундай, Соҳибқирон!

Она юзларида ёйилиб ётган қоп-қора сочларини олиб, орқасига ташлади ва жилмайди.

Шунда даҳшатли хоқон ўрнидан турди ва она истиқболига келиб таъзим қилди!

НЕЪМАТУЛЛО БОБО ҲИКОЯСИ

II

Доромиди, ёки Искандармиди...
 Искандар... Искандар эди ўшанда,
 Бостириб келарди, олам тормиди,
 Шимириб келарди жаннат кушанда.
 Шу ердан ўтарди Шарқнинг ипак йўли,
 Ҳамма босқинчининг қонли йўли ҳам.
 Доро ҳам шу йўлда топганди ўлим,
 Ҳа-ҳа, Қутайба ҳам, ҳамма шумқадам!
 Бу ердан ўтолмас эди ёв осон,
 Самарқанд сайқали рўйи заминга.
 Алплар чиқишарди тўсиб беомон,
 Олам айланарди қонли чаманга.
 Қунлардан бир куни... Искандар эди...
 Алпларни майдонга кузатди Мўғол.
 Жанглар суронидан олам кар эди,
 Паҳлавон азмига лол эди дажжол!
 Осмон чақмоқ чақди унинг қиличидан,
 Ғазабидан эса, зилзила турди.
 Дейдилар, ҳар битта ҳамла қилишида
 Ёвни бир тош-бир тош нарига сурди.
 Спитомин, дейди, уни биров,
 Биров — Широқ,
 Биров — Аваз дейди,
 Биров — Рустам.
 Онаизор билан ота — қиблагоҳ
 Ҳамон йўл устида, кўзларида нам.
 Ҳозир ҳам кутишар Мўғолда, ўша —
 Ойқор этагида, ҳамон интизор.
 Қўша-қўша боғу бўстон, қўша-қўша,
 Дарё бўлиб энди бири, бири — Чинор!
 Чинор бова, дейди, Мўғол энди уни,
 Савлат тўкиб турар бутун водийга.
 Она эса дарё, унинг тўлқини —
 Кўзни қамаштирар олиб жодуга.
 Кўкламдан кузгача чоли оёғида
 Шовқин солар эмиш ўғлини сўраб.
 Ўғлини кутармиш кўнгил боғида,
 Гуллар кўкартириб, ювиб-тараб.

Чаман тўшар эмиш ҳар баҳор, ҳар ёз,
 Унинг йўлларига далалар тўлиб.
 Бир ёни Бахмалдан Усмагача соз —
 Боғлар яратармиш боғбон бўлиб.
 Кутармиш бол боғлаб ҳар битта шохга,
 Ҳар бир бош узумга шакар тўлдириб.
 Полизлар тўлдириб фарсаҳ-фарсаҳга,
 Тупроғига зару гавҳар тўлдириб.
 Уғлини кутармиш югуриб-елиб,
 Ойқор тоғларидан Зарафшонгача.
 Шафтоли шохида эгилиб,
 Полизда дум бериб тонггача.
 Дур бўлиб безармиш даштини беқиёс.
 Тандирдан узлиб нон бўлиб,
 Гоҳида роз бўлиб эртақларга хос
 Ёзилармиш очил-дастурхон бўлиб.
 Қиличин кўрармиш,
 Чақнаб, ярқираб
 Тиф урганда қуёш, шом урганда ой.
 Уни кўрар эмиш, момақалди роқ
 Осмон кўксига урганида ёй!
 Уғлини кўрармиш,
 Ойқор бошидан —
 Шошиб югурармиш чолига.
 Юр, чиқайлик, дея қистаб шу дам
 Паҳлавони истиқболига.
 Чиқар эмиш улар, кўришармиш
 Дулдул минган алпларни сонсиз.
 Ҳаммаси-ҳаммаси ўғлига ўхшармиш,
 Ҳаммаси майдонда армонсиз!..
 Улимни билмасди Бахмал, дердилар.
 Ёшини билмасдан яшарди.
 Мингга киришарди, дейдилар улар.
 Баъзилар, ундан ҳам ошарди.
 Чинор мингдан ошди, Сангзор ҳам,
 Бободехқон улар даламизга.
 Доно Чинор бова ҳали бардам,
 Сангзор момо тетик дарамизда.
 Чексиз, адил йўллар (ўғиллари кетган),
 Фароғатда экан кўп маъмур,
 Шукур-шукур, депти, уни маъмур этган —
 Улуғ қисматиға бош тутиб мағрур,
 Узоқ умр бердинг,— депти, бузруквор,—

Асти кулфат кўрма энди наслинга,
Сендан ёлғизгина истагимиз бор,
Жудо қилма жаннат васлингдан?!
Умри боқийликни тилапти Сангзор,
Умри боқийликни, бобо Чинор,
Умри боқийликни берибдимиш
Тақводор қисмати улуғвор!..
Жуда рози эди қисматидан момо,
Теран билар эди шуур тагини.
Яхши кўрар эди ғоят дилрабо,
Мўғолликларининг шу эртагини...

ЧОРРАҲА

От чопганда гумбурлайди Қорақишлоқ,
Қорақишлоқ йўлларида Ойнабулоқ.
Ойнабулоқ ўтганларни қилар сўроқ:
Қани менинг Суюк момом,
буюк момом?..

От чопганда гумбурлайди еру само,
Еру само оғушида аксу садо,
Аксу садо ўқтин-ўқтин қилар нидо:
Қани менинг Суюк момом,
буюк момом?

От чопганда гумбурлайди дала-даштлар,
Дала-даштлар оёғида чақир тошлар,
Чақир тошлар илтижоси дилни ғашлар:
Қани менинг Суюк момом,
буюк момом?..

Қани, унинг азамати, бўз ўғлоғи,
Бўз ўғлонлар бўз ўғлони ва армони,
Гўрўғлиси, Алпомиши, Рустамхони?
Ахтаради Суюк момо,

буюк момо...

Ов кўрдими, қарчиғайдай учди-кетди,
Тунда чақмоқ чаққандайин ўчди-кетди,
Бир тоғ эди, зилзиладан кўчди-кетди,
Ахтаради Суюк момо,

буюк момо...

Топил, дейди, Топилгина топилмайди,
Мард майдонда бўлса агар, чопилмайди,
Она илҳақ, дарвозаси ёпилмайди,

Чақиради Суюк момо!

буюк момо!

Ўғлон, она, узоқда: кўп узоқдадир,
Узоқда у, узоқ ёвуз тузоқдадир.
Оёқ-қўли боғлиқ, ёмон фироқдадир,
Сабр айлагин Суюк момо,

буюк момо!

Авраб қўйди уни Кенжа одамлари,
Ёвузларнинг қичаб келган қадамлари,
Еткуликдир ҳали унинг чидамлари,
Сабр айлагин Суюк момо,

буюк момо!

Сабр таги раҳмон дерлар,
Айла бардош,
Бошинг тошдан,
Наҳот сабринг бўлмаса тош?
Ичингга ют ҳалқумингга келганда ёш,
Қодир эсанг, Суюк момо,

буюк момо!

Момо ўғли, мана, Ойқор яқинида,
Кенжа-қанғи йигитлари тақимида,
Қўлга тушди қайси иблис чақимида,
Жар қиялаб учиб борар уч увалат.

Ойқор тоғин ортда қўйиб ўрлаб борар,
Ҳайё-ҳу деб қамчи босиб зўрлаб борар,
Аргумоқлар олатасир терлаб борар,
Учиб борар, кўчиб борар уч увалат...

Мана ўғлинг, Жумҳурият азамати,
Ўнгарилган дўнан деган ёвқур отда,
Ўраб-чандиб боғланипти оқ наमतда,
Қичаб борар Кенжа-қанғи навкарлари.

Қора сўқмоқ деган йўлда қичаб борар,
Қора сўқмоқ — Қўйтош йўли, ғоят хатар.
Бу ерлардан қишда фақат қашқир ўтар,
Ўрлаб борар Кенжа-қанғи навкарлари.

Уч шумоёқ ўрлаб борар худди тимсоҳ,
Учов қисмат қарғишига қолган гумроҳ,
Учов гумроҳ, ҳар фарсахда бўлиб огоҳ,
Суриб борар ўрлаб Қашқир бекатига.

Тонгга яқин овоз берди Музтегирмон,
Еру кўк муз, бамисоли музли ўрмон,
Ости жарлик жаҳаннамий охирзамон,
Кириб борар зўрлаб Қашқир бекатига.

Музтегирмон, дейди бунини йўловчилар,
Қишда яқин келолмайди кўп овчилар,
Бу ерларнинг сирин фақат қашқир билар,
Кириб борар Кенжа-қанғи қашқирлари.

Уч газанда, катта ўлжа оқ наमतда,
Лочин оёқ ва қиз белли дулдул отда.
Тагин қанча ўлжа билан катта-катта,
Кириб борар Кенжа-қанғи қашқирлари.

Муз бағридан ҳатлаб чиқар катта дарё,
Бамисоли портлаб чиқар катта дарё,
Гаранг қилиб додлаб чиқар катта дарё,
Пайдо қилиб қўлтиғида ҳайбатли ғор.

Даҳшатли ғор бамисоли сирли сандиқ,
Сирли сандиқ қўлтиғида қанча қанжиқ,
Қанча қанжиқ юракларга солиб санчиқ,
Қанча-қанча одамларни қилар абгор.

Шу ғор йўли қароргоҳга, бошқа йўл йўқ,
Қашқир ўтар фақат ёки отилган ўқ,
Шу сабабдан Кенжа-қанғи юраги тўқ,
Қароргоҳи ҳамда Қашқир бекатидан.

Бир бурда ер «маҳри» дадир, ушлаб турар,
У муаллақ, бир қояни тишлаб турар,
Ҳаётлари қил устида ишлаб турар,
Йиқмоқ бўлар эл-юртини йўқ отида!

Йўл тугади, тушов тушди отларга ҳам,
Бундан нари йўл йўқ дулдул зотларга ҳам,
Хавф ҳам йўқ, энди олса бўлади дам,—
Деганида «очинг» деган хитоб келди.

Уч газанда оқ наमतни ерга олди,
Энди бир оз тонг отишин кутиш қолди.
Топил тарлон оқ наमतда ҳолдан толди,
«Ечинг» деган овоз тагин шитоб келди:

— Мен Шўроман, Шўро билан сўзинг бўлса,
Шўрони ҳам кўриб қўйгин кўзинг бўлса,
Сўзлашувга имонинг ҳам юзинг бўлса,
Еч намати, ётмай, бир оз сўзлашайлик.

Шум дегани малла чопон тетик тортди,
Ечинг, деди, ечинг майли, ярим-ёрти —
Гаплашайлик Шўро бўлса, кўп сўз қотди,
Сув ғоридан ўтмай бир оз сўзлашайлик.

Сўровини ўз ўрнига етказдилар,
Оқ намати ёзиб, унга ўтказдилар,
Гулхан ёқиб, сўздан дастурхон ёздилар,
Гап қизиди катта гулхан оловида.

Лекин унинг кўзларини очирмади,
Қишанбанди қўлини ҳам ечирмади,
Ундан ёвуз кўзларини қочирмади,
Сўз ўтини ёнди гулхан қаловида.

— Қани гапир, қулоқларим сенда, жўра,—
Деди Топил,— саволларинг бўлса, сўра,
Киминг туллак,
Киминг лақма,
Киминг тўра,
Нима учун биринг тулки, биринг бўри?

Гапларингга қулоқ солиб келдим йўлда,
Биринг тоғда,
Биринг боғда,
Биринг чўлда.
Хаёлларинг бўтқа бутун, ўлда-жўлда,
Одаммисан,
Юрагингнинг борми қўри?!

Ҳолингиз танг,
Тоғ бошида қопқондасиз,
Отилмоққа тайёр тошу сопқондасиз,
На ердасиз,
На туздасиз,
Осмондасиз,
Сўнги бозор-бозорингиз, сўнги мозор!

— Оғзингни юм!—

Даҳшат солди малла чопон,—
Аталама манглаймни, жаҳлим ёмон,
Аталангни чиқараман бир ўқ билан,
Қимга мозор бу машварат, кимга бозор!
—Қўлим боғлиқ,
Хезланмайди мард бандига,
Тан беради танти душман ҳақ тантига,
Ҳақ сўзни де, ёки тан бер ҳақсан, дея,
Ўқ сеники, улгурасан, қўлим боғлиқ.

Буйруқ эмас, сўроқ бердим, фақат сўроқ,
Буйруқ деган расмиятга вақт эртароқ,
Эсингни йиғ,
Уйлаб қара,
Уйла, чироқ,
Уйлашга ҳам қўрқасанми, бахти доғлиқ?!

Улаксадек малъунларга бўлиб йўлдош,
Қизилларнинг сиқувига беролмай дош,
Қочиб-қочиб, ахир тугаб, бўлиб одош,
Гужанакдек ўтирибсиз тоғ бошида.

Бу қароргоҳ сизга энди — бир жаҳаннам!
Бир ҳамлалик қолди фақат ҳолингиз ҳам.
Ахир, кимсиз, ўзингизга қаранг бир дам,
Зўр ҳикмат бор қисматларнинг ўхшашида!

ЧОН нишони сизда эмас, хунхорларда,
Сизни йўлдан адаштирган мурдорларда!
Не кўргулик сиз-биз чеккан озорларда?!
ЧОН қирганда кимни қирар, сизнимасми?

ЧОН сизларни авайлайди, уларнимас,
Қонхўр улар, улар бизни сўраса бас.
Яхши қачон ёмонликни қилган ҳавас?!
Ахир улар кимни сўрар, бизнимасми?!
Малла чопон сукут қилди,
Бошқаси ҳам,
Гулхан олди сўз навбатин, урарди дам,
Ўтирарди Топил тарлон хотири жам.
Даҳшат ҳоким тун қўйнида кутиб жавоб.

— Камбағалга суянади Ленин,
Шўро,—

Давом этди Топил оғир,
Гувлар дарё,
Сўзларини маъқулларди дарё гўё,
Варақларди хаёлини этиб китоб.—
Демак, бизга суянади яловида,
Бахтингизни ёқлаб жанглар оловида!
Сиз бўлсангиз бадномларнинг жиловида,
Ёқмоқдасиз ҳар кун ўша бахтингизни!

Малла чопон рукудайди ўйлаб хиёл,
Савол берди аста унга,—
— Айт-чи ҳалол,
Қайдан бизни камбағал деб қилдинг хаёл,
Қандай билдинг аъмолимиз, аҳдимизни?
— Матал борки, кўрга кун ҳам, тун ҳам
қора,
Қамбағалнинг ичи сара, тили яра,
Бойнинг эса, ичи яра, тили сара.
Қимлигингни билдим, жўра, тилларингдан.

Одам билан одам баҳри ёзилади,
Ҳақ гап ўзи игна билан қазилади,
Ип ингичка томонидан узилади,
Қимлигингни билдим, жўра, дилларингдан!

Узилмасин десанг ипинг, кўпга қара,
Игна билан ҳақ қазиган тўпга қара.
Одам эсанг тўққа эмас, йўққа қара,
Йўқни бор қил, алалхусус, оламга боқ!

Одам бўлиб туғилмайди одам асли,
Одам бўлур ақли билан одам насли,
Одам дея аталурлар шундан расми,
Одам деган одамларга бўлгил ўртоқ!

Чорраҳа бор киши умри сўқмоғида,
Қолмай десанг мангу қисмат тўқмоғида,
Танлай билгин уни идрок чақмоғида,
Адашмайин, тун қўйнида қолмай сарсон!

Мен йўлимни танлаганман чорраҳада,
Сенга ўхшаб қолмай шундай тор раҳада,
Қочқин бўлиб тоғу, тошда пода-пода,
Саросима бозорида бўлмай арзон!

Бу йўл Ватан сенинг, деди,
сенинг, қарол!
Уни сақлаш бурчинг, дея тутди қурол,
Ер сеники, деди ҳалол, қайтариб ол,—
Зўравондан,
қўрқма, деди, долғасидан!

Юрт у юртки,
У ҳимоя қилганники,
Уни жоним, шаъним дея билганники,
Бўлмас у ҳеч ундан қочиб юрганники —
Ироқларда, унинг шонли қалъасидан!

— Шошма,— деди барзангиси луқма ташлаб,
Зимдан кулиб айёрона, бошин қашлаб,—
Мақсадга кел, не қиласан дилни ғашлаб,
Умид қилма,
Қочолмаган зўрлари ҳам!

Ҳаммасини йўлдан олдик,
Аммо, «шерик».
Нечун унга керак бўлиб қолдинг тирик,
Билолмадим, балки сенинг ишинг йирик,
Бу ишларнинг бўлур жари, ўрлари ҳам.

Кўп гап сўқдинг камбағалнинг чориғидан,
Сен ҳам, мана, ўша бадбахт уруғидан.
Лекин айт-чи,
Нега унинг йўриғидан —
Ўзга йўриғ тутдинг ўзинг, уни десанг?

Топил тарлон тинглаб сабр қилиб турди,
Бўлмай сўзин, босмачини гапиртирди,
Сўнгра яра юрагига аста кирди,
Деди:— Яхши қулоқ бергил билмоқ эсанг.

Ўзинг жавоб қилдинг ҳамма саволингга,
Кўп зарурман ўша тирик тавонингга,
Олмоқ истар зўрлаб сенинг томонингга
Мени —
Қизил командирни, ўрдасига.

Ўзга йўриғ, дединг ҳали менинг йўлим,
Менинг эмас, ўзга йўриғ сенинг йўлинг,

Йўлинг йироқ иқболингга, қисқа қўлинг,
Қисматинг ҳам қисқа қўллар ўртасида.

Ана шулар ўзга қилган йўлимизни,
Ана шулар қисқа қилган қўлимизни,
Қўлимизни,
Йўлимизни,
Тилимизни,
Қисмат дея, тақдир дея, такбир дея!

Бутун умр ножинсларга хизматдамиз,
Қул ва қарол хоҳ кичигу хоҳ каттамиз,
Мана шундай бир умрга ғурбатдамиз,
Масжид ва ё молхонада тақдир дея!

Биримизни биримизга ўғирлатиб,
Биримизни биримизга бўғизлатиб,
Бирни душман, бирни эса хонн атаб,
Отадилар,
Осадилар тантанавор!

Мен большевик,
Сен босмачи,
Ўртада чоҳ,
Орқамизда, қаршимизда туққан даргоҳ!
— Тақдиримиз шундай эса, нима гуноҳ?
— Тағин тақдир йўлимизни этар инкор!

Тугатамиз тақдир деган афсонани,
Жабҳасида кўп йиғлатган сени, мани,
Болалар ҳам кўрмас энди рухсорини,
Ўт қўй сўнгги-сўнгги тақдир қамолига!

Бундан буён эгилмайди одам энди,
Эркин нафас олди, жўра, олам энди.
Изғириндай сарсон қолур алам энди,
Юзингни бур янги ҳаёт амалига!

Ер сеники,
Сув сеники,
Бунга инон,
Ишламаган тишламайди бундан буён!

— Шундай дерди бувим шўрлик бўлиб бирён,
Тонг оттириб айтган ҳар бир эртагида...

— Эртақ эмас бувинг айтган, орзу эди,
Бувинг бирён бўлиб ютган оғу эди,
У — орзулар, у — умидлар тоғи эди,
Ушалдилар бугун ҳаёт куртагида!..

Жимлик чўкди. Ўт олганди энди жумбоқ,
Ҳа, ўт кетди ўйларига энди зўроқ,
Ямамоққа тушди Топил, қуроқ-қуроқ —
Юракларни, ҳақ сўзларнинг игнасида:

— Тингласангиз, сизга битта ҳикоям бор,
Икки қарол тўғрисида, кўп бадкирдор.
Гоҳи кулгинг қистатади беихтиёр,
Титроқ туриб ногоҳ киши сийнасида...

Буни бизга айтиб берди доно Йўлдош оқсоқол,
Икки бойнинг икки лақма хизматкори бор экан.
Мазаҳ қилиб бойнинг бири қаролини, кўп баттол,
Сир бор, депги айёрона...

Дунё бадкирдор экан.

Бугун, депти, Лайлатулқадр ўтадиган бир айём,
Икки қамчи мен ушлайман,
Иккисини эса, сен.

Улар олтин бўлиб қолса, шарти шулки, эй,
фулом,

Бири менга, бири сенга,
У олади иккисин.

— Нима учун иккисини?!—

Қаҳри келиб дафъатан

Жаҳолатдан кўм-кўк моғор босиб кетмиш

юзини.—

Мендан ортиқ оладиган бўлса агар у ростдан,
Бир кўзимни ўйиб олинг, унинг икки кўзини!..

Гулхан ёнар,

гулхан ёнар,

ловилларди ўт олиб,

Тун қўйнида.

Атрофини тағин босди сукунат.

Гулхан эмас, юраклари ёнар эди ўртаниб,

Ўт оларди балки юрак, балки эски хусумат!

—Қачонгача кўр бўласиз,— деди Топил ниҳоят,

Бошни қашлаш керак бир оз, ерга қўйиб дўппини.
Қисматимиз заҳми билан ёзилган бу ривоят
Уйлатиши керак, ахир, камбағалнинг тўпини!..

Гулхан ёнар, аста аёз келолмайди,
Не сир бунда, аёз воқиф бўлолмайди.
Тоғлар ҳайдаб, билгин, дейди, билолмайди,
Келтиради ироқлардан тонгни ҳайдаб.
Тонг отади.

Туман чалган тоғ бошини,
Гулхан ўтди,
Суҳбат деган сирдошни—
Сирли йўлга отлангирди,
Қурдошини—

Тагин ўша оқ наMATга ўраб-чирмаб...
Малла чопон юрагига дарз кетди,
Билдирмади, аммо ёмон қарс кетди,
Дарё гўё ўзанидан терс кетди,
Назар солди навкарларга ер тагидан.
Эсингизда бўлса агар Навдабулоқ—
Чойхонаси, хум кўтарган «қизиталоқ»,
Ўша энди малла чопон.
Гўёки тоғ—
Силжиб кетди ер тагида эр тагидан!

* * *

Улуғ Горький демишлар:

— Оналаримизни шарафлаймиз, волидаи муҳтара-
маларимизни, битмас-тугамас ҳаёт манбаини!

Улуғ Ҳамза куйламиш:
Келди очилур чоғинг,
Ўзлингинг намоён қил,
Парчалаб кишанларни
Ҳар томон паришон қил!
Мактаб анжуман борғил,
Унда фикр очиб, гоҳи
Илму фан тиғи бирлан
Жаҳл бағрини қон қил!
Сояларда сарғайган
Юзларинг қилиб гулгун,
Сен ҳам аҳли донишлар
Базминни гулстон қил.

Оналик ҳуқуқингни
Ҳурмат этмаганларнинг
Юзларин қаро айлаб,
Феълидин пушаймон қил!
Ой юзинг қаро чиммат
Зулмидин қутултирғил,
Чиқ қаронғи турмушдин,
Нур ичинда жавлон қил!
Сен қачон маорифнинг
Дарғаҳига йўл топсанг,
Нурларин олиб кўзга
Сурмай сулаймон қил!

ТИЛОВ БУВА ҲИКОЯСИ

III

Уснат деган бўлар эди,
Дейлар, бунда бир замон,
Уснат деган бир азамат,
Улдабурро ўспирин.
Афсоналар тўқишади
Уни этиб қаҳрамон,
Севишганлар фақат унга
Очар экан ўз сирин.
Ойқор тоғи этагидан
Очган экан катта ер,
Йўл очипти кунчиқардан
Кунботарга қаратиб,
Бир бўйини толзор қипти,
Бир бўйини теракзор.
Катта дарё ўтказипти,
Қояларни қулатиб.
Олма, ўрик олиб кепти
Фарғонадан,
Тошкентдан,
Шивирғони олиб кепти
Самарқанддан боғ-боғ,
Нок-нашвати Бухородан,
Анжир, анор Бешкентдан,
Олмурутлар ранг олипти
Қир бўйида, вақти чоғ!
Ажаб қишлоқ касб этипти
Ороланиб келиндай,

Янги уйлар—раста-раста,
Раста-раста хиёбон.
Дарё эса, шовқин солиб
Тўда-тўда қулундай,
Боғ оралаб юрар эмиш
Ўтиб қиру қиёдан.
Гулисафсар, шукуфалар,
Савсан расм бўлипти,
Достон бўпти тилларда у
Гулиҳамишабахор,
Қишин-ёзин далалари
Гуллар билан тўлипти,
Сайроқ қушлар мадҳи билан
Бахти экан пойдор.
Шундай қилиб Ўснат номин
Узоқларга кетибди,
Алқамаган дову, дарахт,
Ўт-ўлан ҳам қолмапти.
Ахир бу гап Қурғоқ деган
Рақибига етипти,
Келиб уни кўриптию,
Асти чидай олмапти.
Ғаши келиб, кеча-кундуз
Ишга сопти сеҳрини,
Зукколарин боши қопти
Қитобларнинг устида.
Ишга сопти ҳамма ғайир,
Ғаши билан зеҳнини,
Қуюнларга хабар қипти,
Ўснат эрнинг қасдида.
Қирқ кун чилла ўтирибди
Қуръа ташлаб жинларга,
Мунофиқлар терисидан
Ғийбатини тўқипти,
Дажжолларни чақирипти,
Пора бериб тунларга,
Ғаламислик, аламзада
Такбирини ўқипти.
Ахир тадбир дегани ҳам
Топилипти ниҳоят,
Бир кечада жарга буриб
Юборипти дарёни.
Бирдан ҳаёт узилпти,

Юз берипти жиноят,
Йўқолипти юртнинг гўё
Ёмби тўла ҳамёни!
Тўзиб қопти қишлоқ бирдан,
Кўчалари ҳувиллаб,
Қуриб, қақраб ариқлари,
Кўприклари гезариб,
Қувраб қолган боғларида
Совуқ шамол увиллаб,
Пароканда овуллари
Бу даҳшатдан бўзариб.
Қуюн тўзон кўтарипти
Қувроқ қишлоқ бошида,
Боғи роғу хиёбонлар
Гармселда қовжираб,
Ўсмаат дарди илғаланиб
Ҳар бир дарахт ёшида,
Ҳар бир пайкал ўзанида,
Ҳар жилғада довдираб...
Ташналикка дош берипти,
Дош берипти камдан-кам,
Уни ташлаб кетишипти
Гала-гала қушлар ҳам!
Қурғоқ билан Ўсмаат жанги
Меъёридан ўтипти,
Ёвуз кучлар қўлларида
Югурипти тегирмон,
Улар қилич тортган ерлар
Чок-чокидан кетипти,
Қоялар ҳам қарамапти
Бунга имон ўгирмай.
Лекин асти ололмапти
Ўзанига дарёни,
Дараларда ўрмалапти
Қурғоқнинг қаҳқаҳаси.
Майли, депти, Қурғоқларнинг
Бўлса ҳамки минг жони,
Қовураман, депти Ўсмаат,
Ўчгунича нафаси!
Бир Мажнунтол бўлар экан,
Хомуш, дарё бўйида,
Асли экан сув париси,
Ошиқ экан Ўсмаатга.

Ўснат экан, фақат Ўснат
Унинг ёлғиз ўйида,
Қарор қилган экан шундан
Шу қирғоқда ўсмакка.
Изларидан юрар экан
Аста чиқиб тунлари,
Хомуш-хомуш боқар экан
Муштоқона йўлига.
Ва тол бўлиб ўтар экан
Сув бўйида кунлари,
Шундай қилиб, тушган экан
Муҳаббатнинг қўлига.
Кириб борар экан гоҳо
Ётоғига оҳиста,
Гоҳи тонглар отдираркан
Юзларига термилиб.
Шундай умри ўтар экан
Бу қишлоққа бахт истаб,
Шер билганда у ўзини,
Бу ўзини эр билиб.
Чидолмапти севгилисин
Хаёлига, дардига!
Ўртоқларин чақирипти
Бир кечаси дарёдан.
Даво бўлинг, қизлар, депти,
Бу қишлоқнинг гардига,
Ўтиб кетманг ёлғиз, беиз,
бемашаққат, дунёдан.
Ўснат бедор ётоғида,
Тишда экан кўзлари,
Ой шуъласи ёғар экан
Ўлаётган қишлоққа,
Ногоҳ недур ярқирапти,
Тоғ томонда бўзариб,
Шовуллаган овоз бирдан
Турғизипти оёққа.
Тонг оқариб келар экан,
«Бу қандайин кори ҳол?»
Не кўз билан кўрсин Ўснат,
Сув оқарди шарқираб.
Тўғрисида турар эди
Эски таниш—Мажнунтол,
Таниди у!

Таниди у хаёллари ярқираб.
Булоқ!
Булоқ қайнар эди
Мажнунтоллар пойида,
Бош кўтарар,
Бош кўтарар эди тағин навдалар.
Ўсмаг ҳайрон,
Чанги чиқиб
Қурғаб қолган сойида
Бош кўтарар,
Бош кўтарар эди тағин навдалар.
Қушлар қайтиб келишарди,
Боғлар яна ораста,
Боғлар яна хушрўй, зариф,
Йўллар яна кўп обод!
Қурғоқ дажжол жазавада,
Гоҳи кўкда, гоҳ пастда,
Аламидан ўкирипти
Дараларга солиб дод!
Шундан бери дод келармиш
Ўқтин-ўқтин дарёдан,
Шундан бери Ўсмаг эмиш,
Ўсмаг эмиш бу қишлоқ.
Шундан бери—севгисини
Қурбон қилиб дунёда
Яшар эмиш сув париси
Елғиз навда ва булоқ.
Излар эмиш Ўсмагини
Ҳамон боғлар оралаб.
Полизларга кирар эмиш,
Лалмикори боғларга.
Гўзалликда қанча-қанча
Юракларни яралаб,
Гул-лолалар сочар эмиш
Далаларга, тоғларга.
Ҳамон гўзал, қирчиллама,
Ҳамон навда-навниҳол.
Навда дея аташармиш
Унга аста тегишиб.
Дейдиларки, муҳаббатда
Бўлар эмиш бир мақол:
Ҳар нарсадан ҳалол эмиш
Муҳаббатнинг тегиши!

Муҳаббатдан қишлоқ қолди,
 Ҳеч қайда йўқ ўхшаши,
 Муҳаббатдан булоқ қолди,
 Навдабулоқ аталиб.
 Ҳаёт қолди,
 Ҳаёт қолди
 Муҳаббатлар тўқнашиб,
 Муҳаббатдан булоқ қолди
 Навдабулоқ аталиб.
 Навдабулоқ — Суюк момо,
 Муҳаббати буюк зот!
 У, Усманнинг дийдасийди,
 Дийдасининг ёшийдди.
 Тоғдан буюк бўлур дейлар
 Буюкликда одамзод,
 Элнинг онабошийди у,
 Юртнинг кўзи қошийди!

ЖИЛВА БИЛАН АВАЗ

Дунёни кўп кездим,
 дунёда —
 Мўътадил ҳавони кам кўрдим,
 кам кўрдим.
 Дунёда
 зийнати зиёда —
 Аёллар кўзини нам кўрдим,
 нам кўрдим.
 Дунёни кўп кездим пиёда,
 Аёллар бағрини ғаш кўрдим,
 ғаш кўрдим,
 Зарифа қўллари дуода,
 Ўзгалар бахтини чош кўрдим,
 чош кўрдим.
 Барчиной — бахшининг хаёли,
 Нодира ҳаётга кўчирди.
 Зўр келиб ёвузлик заволи,
 Уни ҳам оловдек ўчирди.

У ўчди ва лекин учқуни —
 Идроки нур тутди эртага.
 Жўш урди жасорат жўшқини,
 Ҳаётга айланиб эртаги.

Суюкхон ягона суюк қиз,
Коймай, улгайди зеҳнидан.
Суюк қиз, кўзлари қийиқ қиз,—
Дердилар кўзлари сеҳридан.

У эрта етилди тўпида,
Болалик ташлади эртароқ.
Кам эди қизларнинг кўпида
Суюкдек кўнгли оқ, эркарроқ.

Эртақлар авради ёдини,
Уйига ўтирди Барчиной.
Минганда Гўрўгли отини,
Эгарда кўрди у қарчиғай!
Лайлини севмади,
Зухрога —
Алпомиш қиличин истади.
От қўйиб Шириндек донога,
Зеҳнини қистади, қистади!

Лутфийни ўқиди у эрта,
Бедилни англади бекидир.
Фузулий уйғонди онгида,
Англади-англади некидир.

Навоий тебратди бешигин,
Форобий қўл берди тушида.
Ва очиб Нодира эшигин,
Босганмиш мисоли тўшига.

Улуғбек қисмати куйдирди,
Торобий уйғотди ўчнини.
Тўралар жонидан тўйдирди,
Рутубат ёндириб ичини.

Сўқмоқлар гангитди беомон,
Қисматлар сўқмоғи, есирлар!
Узлатда ётдилар кўп ёмон,
Асрлар, асрлар, асрлар...

Қатта йўл!..
Қайда у, у фараҳ?
Қай гўрда кутади бош эгиб?
Бунчалар оғир бу сабил чарх,
На чеки бор унинг, на тегн...

Аллақайда камалак,
Аллақайда ўт-чақмоқ.
Аллақайда эл ҳалак,
Инсоннинг тоқати тоқ...

Бунча одам ўлмаса,
Бу нима нишонаси?
Бунча ҳам шўр бўлмаса
Замона пешанаси!..

Бўри увлайди тунлар,
Бўри ўрайди уни:
Бамисоли хотинлар
Гинглашар аза куни,

Бўри кўп эди бунда,
Аммо кўрмаган эди.
Бўри изидан тунда
Ҳали юрмаган эди...

У ўйлаб етмайди ўйига,
Наҳотки ўйининг чеки йўқ?..
Қийналар фарзанди кўйида,
Саҳрога отилган ёлғиз ўқ.

Шайтонга ҳай берар тагин у,
У юртнинг суянчи, юрт унинг.
Тилаги тугамас, ёши дув,
Хайрли бўлса деб тун-кунин.

Жилвадан хавотир,
Аваздан,
Наҳотки тўймади ялмоғиз!
Наҳотки айирса ҳавасдан,
Хувиллаб қолса бу дала-туз?!

Ўйида пойтахт — Самарқанд,
Ўйида ўғлининг дўстлари,
Токайин умидлар банди-банд,
Токайин нигорон кўзлари?

Дунёни ларзага сололган —
Шўронинг қайдадир қудрати?

Осмондан юлдузлар ололган —
Шўронинг қайдадир шиддати?

Қичкина озурда қишлоққа,
Наҳотки оёғи етмаса?!
Ёвузлар ўрлаган бу тоққа
Аскарлар гуриллаб ўтмаса?!

Тобакай масхара бўламиз,
Тобокай хотинлар қирғини?!
Тобакай тасқара бўламиз,
Тобакай кўрамиз турқини?!

Бир кеча қишлоқни ўт тутди,
Тўхтамиш ҳовлиси ёнарди!
Бойвачча мулкини ер ютди,
Мисоли Ер қасос оларди.

Кул бўлди бутун бир хонадон,
Ичкари-ташқари, боғи роғ!
Дод келар ҳар битта хонадан,
Дод келар мисоли хирқироғ!..

Кул бўлди кошинкор равонлар,
Ҳар кун сербазм болохона.
Кул бўлди таърифий жовонлар,
Кул бўлди у нақшин кошона.

Бутун бир маҳалла култепа,
Тутунлар,
тутунлар.

тутунлар!..
Қаққайиб туришар қоп-қора —
Қосовга айланган стунлар.

Бу — фақат қасоскор қилмиши,
Қизидан айрилган қасоскор!
Аламнинг бир дафъа кулиши,
Бир дафъа ғазабдан ёдгор.

Култепа устида тонг отар,
Суюкхон, хаёли паришон.

Мисоли осойиш тунқотар,
Мисоли ҳаётдан бир нишон.

Кўмирга айланган эски тут,
Йиқилиб мук тушган молхона.
Кузатиб қолдилар кўп сукут —
Сақлашиб Суюкни, ордона...

Юзланди у уйи томонга,
Тагин тонг отарди хотиржам.
Суюкхон юзлари сомондай,
Қалбини ғажирди оғир ғам.

Оғир ғам ғажирди ичини,
Жилванинг навбати бу кеча.
Ғам энди кўрсатар кучини,
Не қилса Суюкхон кечгача?..

Уғлидан дарак йўқ то бу дам,
Турсун ҳам йўқолди бедарак.
«Ҳозирча асабим тобида»,
Юраги бир дарак бергудак...

Хаёли қочади ботма-бот
Жувонмарг Тўхтамиш ҳолига,
Беҳисоб давлату зурриёт
Соврилган култета ҳовлига.

Кеч қилди кунни не азобда,
Бир ўзи, ичини ит талаб.
Аламдан эмас,

йўқ,

ғазабдан

Сочини юларди битталаб.

Яна от кишнади.

У ўша,

От эмас, ўқ гўё варанглаб.

Титради ҳар кўча,

ҳар гўша,

Бечора оналар аланглаб.

У келди, ялмоғиз ясовул,
Бағрини чангайлаб кутгани.

У келди, Қўйтошдан баковул,
Қизини ортмоқлаб кетгани.

Бутун кун юпатди ўзини,
Тайёрлаб шу даҳшат онига.
Яхшилаб яширди қизини,
Қасд қилиб ўзининг жонига.

Кўройдин.
Тишда от дупури,
Ундадир қишлоғин қудоғи.
Эшиқда пишқирди кўпириб,
Тақимда тургандай улоғи.

Наҳрада,
 бўғотда қулоқлар,
Бечора Жилванинг додида.
Чироқлар,
 чироқлар,
 чироқлар,
Борми даф босмачи зотига?!
Остона.
Ланг очиқ дарвоза,
Ҳовлида оппоқ қор уюми.
На ҳадик, на қий-чув овози,
Ягона изғирин ўйини...

Ойнадан мўралар жинчироқ,
Уйнинг ҳам эшиги ланг очиқ.
Бостириб киришди бесўроқ,
Бор-йўғин олгудай талашиб.

Орқадан кирдию Суюкхон,
Эшикни беркитди ичидан.
Қўзига қуюлган эди қон,
Бағоят ўчининг кучидан!

Сапчиди яроғлар!
У кулди:
— Вой, тавба,
Қўрқасиз бунча ҳам?!
Ўтиринг,—
 оғзидан тўкилди,—
Бозиллаб турибди танча ҳам.

— Танчангга келамиз бошқа кун,—
Тиржайди навкарлар каттаси.—
Қани бўл, қизингни бер бугун,
Навбатинг келаси ҳафтаси!—

Гурсиллаб йиқилди ногаҳон,
Ногаҳон муштидан онанинг.
— Аввал бер ўғлимни, оғзи қон!
Онага қай тусда қарадинг?!

Ўғрилар!..—
Еприлди ўғрилар,
Тепкилаб кетишди Онани.
Пайдар-пай пичоқлар суғрилар,
Талатўп қоплади хонани.

Бўридек судрашиб сочидан,
Бурчакдан-бурчакка отдилар.
Сўнг муздек сув қуйиб бошидан,
Ўч, алам захмини тотдилар.

Обрезда ётарди янчилиб
Тепкидан дабдала Суюкхон.
Аъзойи бадани қамчилаб —
Ташланган гул каби гул жувон.

— Бер,— деди,—
Қизингни бермасанг,
Ўғлингнинг ўлиги келади.
Қароргоҳ йўлига кирмасанг,
Ҳолингга шайтонлар кулади.

— Хайрият, қизгинам ЧҚда,—
Ингради ҳаникда Суюкхон.
Босмачи бақирди:— ЧҚда?!
Ҳамма йўл кесилган, бу ёлғон!—

Сочидан чангаллаб кўтарди,—
Айт, қайда?—

Ўқирди ўқрайиб.
Қон билан бўялиб ётарди
Кўксида пахтадай кўкраги...

— Қизгинам...—

Хушидан кетди боз...
Шунчалар умрнинг тўзмоғи!..
Бу замон эди кўп сарпароз
Вайрона Тўхтамиш қазноғи
Кўройдин.

Култепа.

Сукунат.

Кечаги базмлар мозори.
Бу ерда бир сирли мурувват
Юварди кўнгиллар губорин.

Ертўла.

Том босиб сақлаган
Тўхтамиш қазноғи,
Кенггина.
Икки дил, ҳали ғаш чақмаган,
Икки қош,
 икки кўз,
 тенгина..

Икки жуфт мусича мисоли,
Мисоли патларин тарашар,
Ажаб бир муҳаббат висоли,
Вайрона ерга ҳам ярашар.

Улармас, ҳислари сўзлашар,
Кўройдин безаган кўзлари.
Севгилар,

 севгилар юзлашар,

Севгидан ловиллаб юзлари.

Бу — Жилва,

 Суюкнинг ёлғизи!

Бу — Аваз,

 Жилванинг бор-йўғи!

Аваз бу — шу қишлоқ юлдузи,
Жилва бу — табиат тортиғи.

Аваз бу ҳовлини билади,
Отаси шу ерда қариди.
Эсласа бағрини тилади,
Хайрият, у кунлар ариди...

Қўрбоши хаёли бузилиб,
Жилвани дейди у бу кеча.
Излайди ичаги узилиб,
На гўша қолади, на кўча.

Суюкни сўроғлар басма-бас,
У эса, ўғлини, азобда!
Ёв тафтиш қилишдан тўхтамас,
Қутуриб аламдан, ғазабдан.

Урага тушади қидириб,
Тош ташлаб кўради қудуққа.
Қишлоқни бошига кўтариб,
От кўяр қариндош-уруққа...

— Англадим, не учун Авазсиз!—
Жилва қиз жилмаяр олиб жон.—
Оила бормидир ҳавассиз,
Атаблар бўлсин деб Авазхон!

— Топтингиз,
Ва лекин аслини
Мен айтай,— жилмайди Аваз ҳам.—
Аслида Жилвалар наслини
Асрашга туғилган Авазхон!

Жилва қиз ён берди Авазга,
Кўксига бош қўйиб бир нафас.
Ташаккур деди у ҳавасга,
Кўнглидан ўтказиб басма-бас.

— Самарқанд борамиз,
 хўш, кейин?..—
Кўксидан бошини кўтарди.
Авазнинг орзуи ва ўйи
Бу маҳал ҳаёт касб этарди.

— Самарқанд, албатта Самарқанд!
Тонг билан учамиз бағрига.
Буларнинг барига бериб панд,
Қирасиз илмлар қаърига.

Сўнгра биз жаноблар қошига,
Қўйтошга жанг йўлин оламиз.

Охирги қўйқасин бошига
Тўхтамиш кунини соламыз! —

Саркарда Фрунзе сўзи бу,
У айтган сўзини қилади!
Дейдилар Лениннинг ўзи у,
Ҳаммани ўзидек билади.

Акангни топамиз,
у омон,
Улмайди ҳеч қизил командир!
Фрунзе сўзи бу,
бегумон —
Албатта-албатта омондир!

Соғ қўймас қайда ёв кўринса,
Уқ ёнлаб ўтади Топилни!
Фрунзе сўзи бу, Фрунзе,
Уқ олур ҳамниша ғофилни!

Мен уни биламан,
мен уни —
Худодек биламан фаҳимда!
У жангга кирганда ёв кунини —
Тун бўлиб кетади наздимда!

Ваъдамиз эртага чошгоҳда,
Жиззахда кутади ўқчилар.
Душманни иннида босмоққа
Оёқда турибди соқчилар.

Оёқда Ҳайдарбек чавандоз,
Миррашид командир ўзлари!
Отлари қаноти сарафроз,
Бургутдай йўлимда кўзлари!

Мен бошлаб чиқаман уларни,
Йўлларни кузатдим бирма-бир.
Уларсиз ёвузлар қуларми,
Қирамиз тоғма-тоғ, қирма-қир.

Реввоенсоветнинг наказы,
Ғалаба — тикилган кўзники.

Ишларим шунақа, акаси,
Замона сен билан бизники!..

— Етар, бас,
Ўт қўйинг,
ёндиринг!—

Бақирди ҳовлида улуғи.—
Ўзини ичида қолдиринг,
Ёндиринг,
Қолмасин уруғи!..

— Бу нима?
Машъала?
Улар ким?—

Жилва қиз ҳайратдан эди лол.

— Сабр қил, жим,— деди,
Жилва жим.

Аваз жим.
Бу қандай кори ҳол?
Ур-йиқит,

тўполон,
масхара,
Дод босди тепани бемаҳал.

Машъала,
машъала,
машъала,

Бу тағин қанақа дардисар?!
Бўрондай келди-ю, йўқолди
Ур-йиқит,
тўполон,
масхара.

Узоққа елди-ю йўқолди
Машъала,
машъала,
машъала...

Босим ўқ узилди ироқдан,
Турсунми, овози янгради.
У кирди яшиндай,

чироқ-да —
Турарди бу ҳолга анграиб...
Суюкхон ўнгланди зўр-базўр,
Йиқилди Турсуннинг қўлига.
«Оналиқ бахтини кўрмагур»,—
Ўқрайди қочқинлар йўлига...

— Жилвани?..
— Топиша олмади!
— Қайдайди?
— Узоқда-узоқда!
Оҳ, болам,
Ҳали ҳам келмади,
Келмади,
Топилим тузоқда...

Тонг отади ҳеч нарсани билмагандай хотиржам,
Чулдирайди сукунатга тегиб қишнинг жилғаси.
Бамисоли Суюкбувиш пуфлолмаган тунги шам
Теракларнинг қир учида офтобнинг жилваси.
Суюк момо кўз очади оёқ ости танчада,
Эшигининг тирқишида ётар тонгнинг ханжари.
Билолмайди Суюк момо ҳозир вақт қанчада?
Тикланмоққа мадори йўқ, дили қаттиқ санчиди.
Жилва,

Аваз нима бўлди?

Тўхтамишнинг-қазноғи?

Кенжа бадбахт одамлари топмадими уларни?..
Наҳот шундай осон бўлса бу дунёнинг тўзмоғи,
Ҳақиқатнинг иморати шундай осон қуларми?..
Йиғи келди қулоғига ироқлардан пайдар-пай,
Токай йиғи лойқатади ёшдай тиниқ кулгини?
Ҳайдар бўлди қулоғидан қўллари-ла ҳайдардай,
Омонликни парчаларди ёмонликнинг чиркини.
У шошилди,
Зудлик билан оёқланди ташқари,
Тўхтамишнинг «Мозори»дан келар эди бу чуввос.
Тепкиланган эътиқоди олиб кетди бошқариб,
Ҳамқишлоқлар йиғисига,
Югурарди рўйирист...
Тўхтамишнинг култепаси...

Қосов бўлган стунлар...

Битта-битта осилмишди Тўхтамишни ёққанлар.
Оҳ, бормидир бу замонда,

айтинг,

кўнгли бутунлар?!

Фарёд келди ҳалқумига,

оҳ, ўлимга боққанлар!

Ҳамма дордан туширарди ўз жасадин, аламнок,

Қазноқ бехос тортиб кетди Суюк момо қадамин.
Қазноқ бўм-бўш!..

Она, шошма,
юрагингни қилма чок

Узингни тут,
ақлингни йиғ,
ҳали бўлса чидаминг?..

— Улар шунда!— деди овоз,
(овоз берди она-Ер)
Сенинг,

менинг,

Осилганлар қасосини олдилар!
Бамисоли ер ёрилиб пайдо бўлди икки шер,
Ёвузларнинг бошларига ит кунини солдилар!
Атрофга боқ!..
Ер тишлапти қанча-қанча газанда,
Тунги қонли панжалар ҳам шунда эди акашак.
Бироқ, икки шерюрак ҳам ҳазон бўлиб азонда,
Фариштадек ётишарди ўлимларга бериб шак!
Бирин осмон узра кўзи, лабларида ним кулгу,
Бири ёри кўкрагида, кокиллари паришон.
Кўксларида куртак ёзиб, жувонмарг бўлган орзу,
Қўлларида ўқи тамом бўлган қурол, қутлуғ қон..
Икки она тек қолишди (она билан она-Ер),
Қимни олдин йиқитади бу ғам, бу алам юки?..
Она-ерни йиқитарми,

онаними, овоз бер,

Эй, матонат кушандаси,
Қани матонат чеки?!
Она-ерга суянганни йиқа олмас ҳеч бир куч!
Суюк момо чўкди,
Лекин фарзандлари бошига.
Ёвуз алам синмайдиган матонатга келди дуч,
Матонатнинг эътиқод ҳам идрок деган тошига!

* * *

Улуғ Горький демишлар:

Оналаримизни шарафлаймиз, волидаи муҳтарамаларимизни, битмас-туганмас ҳаёт манбаини!

Шеъримизнинг сарвари Ойбек куйламиш:

Мудроқ ва жим кирмоқдадир шом,
Уфқларда олов гуллар бор.

Биқирлайди декчада таом,
Чўққайипти Она бемадор.
Ўтиради Она маҳзун, лол,
Оқ сочининг ҳар толасида.
Беш ўғилни соғинган хаёл
Булутланган кўз қорасида.
Беш азамат кетди бирма-бир.
Олими ҳам,
кетмончиси ҳам.
Бари йигит, ўмовли ботир,
Қўмсар Она,
Қўмсар дам-бадам.
Ҳар бирининг товши қулоқда,
Урар юзга илиқ нафаси.
Туюлади гўё узоқда
Ҳар бирининг оёқ шарпаси...
Ботирлар-ла этгил ифтихор,
Қўксингдан сут,
Кўзларингдан нур,
Қалбингдан меҳр эмганлар,
Мурдор —
ёвни қаро қон қилиб келур!..

АБДУРАҲМОН ОТА ҲИКОЯСИ

IV

Қуёш қишлоқ, дейишарди бу қишлоқни,
Яёв ўтар эди қуёш бу ерлардан.
Бойчибарлар гулдиратиб Ойқор тоғни.
Етиларди қуёш минган уюрларда.

Офтоб отлиқ қиз бўларди ғоят сулув,
Офтоб деса офтоб эди юзлари ҳам.
Ногаҳоний тонгни пойлаб чиққанда у,
Қуёш кўзи қамашарди бўлиб мулзам.
Кўзлар сузук, тароқ-тароқ киприклари,
Салқинласа бўлар эди соясида.
Безовта бўп кокиллари юрган сари,
Уйнар эди тақимларини брасида.
Кулги деган қуш учарди лабларидан,
Водий бўйлаб, водийларга бериб оро.
Ва етилиб машқи унинг табларидан,
Топилмасди бундай иқлим иқлим аро!

Бахмалнинг ҳам овозаси шундан эди,
Чиройлилар чимилдиғи эди Бахмал.
Юзи кундан, кокиллари тундан эди,
Йигитларнинг бори-йўғи эди Бахмал.
Қуёш бир кун юриб-юриб, олам кезиб,
Гўзалларнинг гўзалини излаб, ногоҳ,
Дуч келипти Офтобойга, ақли тўзиб,
Ҳайрат бармоғини тишлаб, урибди оҳ!..
Унутипти шарқини ҳам, ғарбини ҳам,
Куни бўйи Офтобга этибди роз.
Кўнглимни ол, оёғингда, дебди, олам,
Тўкин куз ҳам, ўзинг мисол баҳору ёз!
Худди Семурғ қўнибди у қаршисига,
Ўтин терай, дебди, бирга, ўтинг бўлай.
Утга кирай, майли десанг, майли сувга,
Уша ғариб ўчоғинга ўтин бўлай!
Офтоб дебди:— Излаганим ўзинг эдинг,
Хуш келибсан, мажнунгинам, хуш келибсан!
Чорлар эдим кеча-кундуз, билмасмидинг,
Хуш келибсан, мажнунгинам, хуш келибсан!
Қўймайсан ҳеч ҳар кун кўкни кўкловингни
Жуволдиздай. Хабаринг йўқ асти ердан.
Бошлаб келиб ҳар гал эрта кўкламингни,
Эрта олиб йўқоласан адирлардан.
Бахмал ҳайрон эди ошиқ-маъшуқларга,
Адирлардан-адирларга ўтди улар.
Ер таноби тортилармиш ошиқларга,
Сангзор дарё тўғонига етди улар.
Ҳавза эди бунда, катта денгиз мисол,
Ойқор тоғи олиб келган Бахмалга деб.
Барча сойлар топишарди бунда висол,
Бамисоли қуёш билан Офтобойдек!
Туннинг тинчи бузилади шундан буён,
Қуш уйқуси қўниб қуёш ётоғига,
Тонгдан туриб югуради Сангзор томон,
Севгилиси — Офтоби қучоғига.
Ҳар кун тонгни кутишади бунда улар,
Тонг келади ошиқларга водий сузиб,
Бахтларидан улар кулар, олам кулар,
Боғлар кезиб, дала кезиб, яйлов кезиб.
Лекин Офтоб пешонасин шўр қилганлар,
Унга фақат юпунликни жўр қилганлар,
Кўролмабди очилганин омадини,

Бир кун туни қайта букиб қоматини,
Оёқ-қўлин боғлаб узун сочларига,
Раҳм қилмай булоқ-булоқ ёшларига,
Тоғ бошида санчиб алам пичоғига,
Ташлабдилар тошқин дарё қучоғига!
Тонгда келиб қуёш висол қоясида
Лол қолади топмай гўзал Офтобинни.
Қоя инграб булутларнинг соясида
Варақлайди шўрлик Офтоб китобинни.
Шу сабабдан қуёш бизга етганида
Кўкдан тушиб ялангоёқ ўтар экан,
Шундай қилиб, Бахмалдан ҳар ўтганида
Қаттиқ ёниб, бир ўртаниб кетар экан.
Қуёш қишлоқ дейишарди бу қишлоқни
Ана шундан, Офтобойлар кўплигидан.
Офтобойлар барпо қилган Бахмалбоғнинг
Қизларининг ўхшаши йўқ кўҳлигидан!

Шу ҳикоя ўтар эди хаёлимдан
Ҳар Бувишни кўрганимда, пинсабиллоҳ.
Мана энди у ҳам ўтди, заволидан —
Саргаштаминз бениҳоя, диллар сиёҳ...

БАХМАЛ ВА ТОПИЛ

Қорасовуқ қанча даҳшат солса ҳам,
Ёвузларнинг ноғорасин чалса ҳам,
Қанча қаттиқ ҳимояга олса ҳам,
Сомонхона — қаҳратоннинг оёғи!..

Қўйтош, дейсиз, катта девнинг калласи.
Паға-паға булутлардан салласи,
Шу саллада босмачилар қалъаси,
Утов тикмиш бунда бўри саёғи!

Утов...

Утов...

Утов...

Утов ҳамма ёқ,

Маишатдан димиқарди Боботоғ,
Чор атрофи соқчи тўла худди зоғ,
Арш аълога яқин эди қалъаси...

Боши тегди ёвнинг тоғлар тошига,
Ажал келиб соқчи турди қошига,
Қоқилгандир Боботоғнинг бошига,
Лекин бузар ҳамма ёқни ғалваси!

Одам ейди, дейлар, одам кўзини,
Чинга олманг ёмонларнинг сўзини,
Табиати янчиб ташлар ўзини,
Газанданинг заҳари ҳам ўқи у.

Дейдиларки, одам ичи оламиш,
Ичи ранжу разолатга тўламиш,
Гўрков бўлиб бамисоли каламуш,
Кемирармиш юрагингни бир оғу!

Олтин бўлур яхши одам тутгани,
Ортада қолди юртнинг заҳар ютгани.
Фақат шудир ёвнинг қолган-қутгани,
Мағзавадек кир ўрага тўкилур!

Қўрбошининг эшиклари ёпиглиқ,
Эшигида қозиқ каби қоқиғлиқ —
Икки навкар турар, итдай боқиғлиқ,
Йиқилса ҳам худди тоғдай йиқилур.

Тонгдан бери ичкарида тортишув,
Гоҳи дағал, гоҳи «нағал» айтишув,
Авжга минар мисоли баҳс отишув,
Тугамасди сўз милтигин ўқи ҳам.

— Гапим қатъий,— деди Топил Комиссар!
Кенжа-қанғи жаҳолатдан саросар,
Комиссарда ваҳимадан йўқ асар,—
Тингла,— деди,— маслаҳатим, хотиржам:
Шартим битта, нажот ваъда қиламан,
Йигитларга ҳаёт ваъда қиламан,
Шахсан сени кафилликка оламан,
Ваъз этаман, йигитларни йиғ энди!

Тағин шовқин кўтарилди, пайдар-пай,
Ҳар қанақа ёвузликка бўлиб шай,
Кўзлар унга қадалдилар милтиқдай,
Қинларидан суғурилди тиг энди!

Қон қуйилди қозикалон кўзига,
Қараб бўлмас эди бойнинг юзига,
Қелолмайин қолди мулла ўзига,
Аламининг, ғазабининг зўридан.

Ўсиб кетди тирноқлари, ёпирай!
Чангакланди бармоқлари, ёпирай,
Пайдо бўлиб сўйлоқлари, ёпирай!
Ғазабининг, аламининг зўридан!

— Улим!— деди,— ўлим!— чекка-чеккадан,
Тупирдилар унга якка-яккадан,
Омин, дея тушиб мукка-муккадан!
— Улим!— деди,— фақат ўлим жазоси!

— Қирманг!— деди имом,— унинг гапига,—
Даҳрийликдир кирмоқ улар сафига.
Қофирлардан не бор ислом нафига,
Ўлим, фақат,
Унинг етган қазоси!

— Шошма, имом!
Ўлдиришга вақтинг бор,
Қофир кимдир,
Биласанми, эй, мурдор?!
Сен эмасми асли қофир ва хунхор,
Қизларимиз кушандаси, қўли қон?!

Сен эмасми, бойлар хушин хушлаган,
Қўрбошини қофирликка бошлаган,
Ҳар кун бир қиз қучоғига ташлаган,
Қуръонни ҳам макруҳ қилган қўли қон?!

Қани шунча увол қизлар бошлари?
Қорақишлоқ, Бахмал қаламқошлари?
Тортар ҳали сизни қонли ёшлари,
Дарё бўлиб қаърига!

Бесаранжом бўлди элат, бўлди, бас,
Элат етим-есирларга тўлди, бас,
Юрт бенаво, халқ бесафо қолди, бас,
Жаннатмакон бағрида!

Фарғонада Қўршерматни қувганда,
Асқар тоғда улоқ олиб юрганда,

Тапирлатиб газандани урганда,
Кўрмаганман сиздайин!

Олимхонни босиб, қирғин солганда,
Зомин, Фориш, Ургутни ҳам олганда,
Амугача ёвни қувиб борганда,
Кўрмаганман сиздайин!

Қим буюрди мени йўлга сол, дея,
Қулфу дилин очу, қўлга ол, дея,
Қайси аҳмоқ айтди олиб қол, дея,
Енг ичинда биров бор!

Қўли калта бўлиб қолди ўшанинг,
Юрагини ваҳм олди ўшанинг
Ва комиссар ўйга солди ўшани,
Чораси йўқ, у бедор!

Маслаҳатим:

Асти бўлманг хомтама,
Комиссарни чўчитмайди дор, қамоқ,
Қофар зарар ўзни ортиқ алдамоқ,
Қани ўша чин понсод?!

— Оғзингни юм, ҳаддан ошдинг, Комиссар,
Кенжа понсод ниятига худо ёр,
Ундан ўзга бунда фақат худо бор,—
Кенжа-қанғи сурон билан сурди от.

Қани ўша Бахмалини келтиринг,
Қўз олдида уни бўғиб ўлдиринг,
Қўзларини тупроқ билан тўлдиринг,
Комиссарнинг қафасдаги гулини!..

...Наҳот тирик ҳилоласи — Бахмали,
Навдабулоқ шалоласи — Бахмали,
Кўнгилларнинг зилоласи — Бахмали,
У лолазор, у навбаҳор келини?..

Комиссарнинг оғриқ турди бошида,
Маликаси пайдо бўлур қошида,
Қафилмидир ўзи ўзин дошига,
О, муттаҳам Кенжа,

тулки,

ғаламис!..

Соқчи кирди (бўри чиқди инидан),
Ялт этди қиз (қилич чиқди қинидан),
Дод келарди юрагининг унидан,
О, муттаҳам Кенжа,
тулки,
ғаламис!..

Қалқди бирдан уни кўриб Комиссар,
Кенжа-қанғи худди ўқдай кузатар,
Бахмал тўсат қотиб қолди кўру кар,
Ерга тушди қиндан чиққан қиличи...

— Мана,— деди қизга қараб у баттол,
Етиб келди қучоғингга у алҳол,
Комиссаринг,
бизни,

сени деб ҳалол,
Бу — оллонинг, ҳа, марҳамат қилиши!
— Ҳали шундай дегин, ўртоқ Комиссар!
Виждонини ютган, олчоқ Комиссар?!.

— Йўқ, йўқ, жоним,
Комиссар оқ, Комиссар!
Бу — малъунлар талвасаси, инонма!
— Азизгинам!..—
Кўзи ёнди ярқираб,
Ҳаяжондан ёши келди тирқираб,—
Билар эдим, кечир,— деди чирқираб,—
Бағрингга ол,
булар ит-ку,
уялма!..

— Ушланг уни!—
Кенжа-қанғи урди дам!
— Қўрқиб кетдим алдабди деб сени ҳам,
Қўмондони Мулла Турсун муттаҳам!..—
Комиссарнинг оловланди кўзлари!

Махфий эшик тарақлади устма-уст,
Мулла Турсун кириб келди!..
Икки дўст,
Икки душман ёқалашди юзма-юз,
Тонг қолишди, топилмади сўзлари!
Асл даҳшат келди Турсун кўнглига,

Энди олди ҳақиқатни бўйнига,
— Уни ташланг бирон навкар қўйнига!—
Терисига кириб деди ниҳоят!

Газандалар чангалида Бахмали,
Сўнгги марта боқди унга ваҳмали,
Қалб девори эди ғоят рахнали,
Авж нуқтада эди малъун жиноят!

Газандалар уни олиб кетишди,
Икки кўнгил уйин пайҳон этишди,
Оҳ, малъунлар, муродига етишди,
Энди куртак ёзганида боғлари.

Ниқобини олди понсод ниҳоят.
Олди каззоб, хонасаллот, ниҳоят,
Разил бўлмас бундан зиёд ниҳоят,—
Бетга тепса аста инсон доғлари!

— Мана энди ора очиқ, Комиссар,
Мулла Турсун энди кимдир, танийсан,
Кеча ўртоқ эдик, бугун ғанимсан,
Демак, бизга қўшилмайсан, вассалом?
— Ботинмадим сени шубҳа қилишга,
Лекин ЧК кўп унади билишга,
Сен деб қатъий бир ҳукмга келишга,
Бироқ, доим тўхтатарди бир калом:
Ялангоёқ...

— Ялангоёқ..

Яхши гап,—

Заҳарханда қилди Турсун, тортмай тап,—
Ялангоёқ қанчаларни қилди даф,
Яна қилур!..—

Утов келди ларзага,—

Керак эмас менга сенинг ёрдаминг,
Менга даҳшат — олаётган ҳар даминг,
Менинг ёвим сенинг, билсанг, ҳамдаминг!—

Ут оларди ёниб ҳар бир лаҳзада.—
Кўршерматнинг васиқаси қўлимда,
У афғондан чиқди, ҳозир йўлимда,
Ким тик келса у маҳкумдир ўлимга,
Чекиниш йўқ,
Чекилиш йўқ, афандим!

Бизни Лондон қўлламоқда, у шунда,
Анвар пошшо арвоҳи бор қўшинда,
Омад сенга энди фақат тушингда,
Чекилиш йўқ, энди Топил афандим!
Оз кун қолди, Жиззахга от соламиз,
Ундан йўлни Самарқандга оламиз.
Биз бу юртда ҳоким бўлиб қоламиз,
Ҳоким бўлиб!—

Ҳирқиради жонсарак.—
Кеч ўйлабсан, ҳеч нарсдан йўқ камим,
Ҳар сўқмоқда,

ҳар раватда одамим,
Жиззахингдан Қўйтошгача қадамим!—
Оч бўрини эслатарди ҳансираб...

Орага қўшиқ кирди ярим-ёрти,
Куйларди қўшни ўтов бўза тортиб:

— Юқоридан келаман от ўйнатиб,
Қўлимда паранг милтиқ, қуён отиб,
Қуёним пешанаси қашқа экан,
Йигитлар, кўнгил ови бошқа экан.
Баланд-баланд тоғларнинг қори бўлур,
Бургут билан лочини, сори бўлур!
Йигит йўлга чиққанда, хумор-хумор
Рўмол силкиб қолувчи ёри бўлур.
Излайман менга ҳам ёр бормикан деб,
Мен каби йўлларимга зормикан деб,
Зор бўлса қаро кўзим, йўлларимга,
Чиқса-чи келаётган ёрмикан деб.

Қумғон қайнар янтоқнинг термасига,
Ошиқ бўлдим қошининг кермасига.
Мен бораман отланиб, лочинланиб,
Қўярманми отасин бермасига.
Мен келаман қуён эмас, тарлон отиб,
Тарлон отиб, эгарда лапонглатиб.
Бой қизи бўлсанг агар кўрсатардим,
Ўғирга солиб сени талтанглатиб.
Ёр излаб кошки паймон тўлмасайди,
Кўнгил овлаб ўқинг тамом бўлмасайди,
Ошиқлик дарди ёмон, этар борми,
Дардига дардин баён этар борми?

Дарё тошқин, балки ундан ўтолмайман,
Отим ориқ, манзилимга етолмайман,
Отгинамни ориқ қилган ул майда тош,
Мени шундай кўйга солган ул қаламқош
Қошгинангнинг қийғирлиги нилданмикин?
Белгинангнинг нозиклиги қилданмикин?
Қилдан ҳам қийиқ экан қилиққинанг,
Тилингнинг ширинлиги шунданмикин?

Понсоднинг гаши келди, жаҳли ортиб,
Бўқирди, даф қилинг деб овозини!..
— Хўш! — бақирди,— ҳукамолар, аъёнлар!
Айтганингиз келмади-ку, боёнлар!
Энди қандай ҳукм, амри фармонлар?
— Сомон тиқиш керак унинг пўстига!
— Йўқ, ўлмайди!
Қатта жанглар ониди.
Ишимиз бор ҳали унинг жонида!
От сурамиз энди унинг номида
Шўролари устига!
У, шу ерда — қароргоҳда қолади,
Саркардаи ислом номин олади,
Самарқандга понсод бўлиб боради,
Бу ердас, Регистонда осамиз!
— Сомонхона деган сўз бор халқимда,
Битта ўлим албатта бор ҳар кимда,
Кароматинг қолмасмикин ҳалқумда,—
Деди Топил,— Регистонга борсамиз?..

— Хабар қилинг! —
Ларза солди наъраси,—
Дини Ислом қалъаи сувориси,
Туркистоннинг саркардаи вориси,
Эълон этур энди асил номини!
Кенжа — понсод номи билан юрди у,
Юзлаб қонли жангларда от сурди у,
Унлаб фаолларга тузоқ қурди у,
Эълон этур энди асл номини!
Номи Топил ва лақаби Бўзўғлон,
Қароргоҳда, Ревкомда ҳам ўз ўғлон,
Лашкарбоши, ўзи лочин кўз ўғлон,
Собиқ Ревком Комиссари Топил дов!

Топил бирдан сапчиб турди ўрнидан,
Қоп-қора қон сачраб кетди бурнидан!
Бундай иғво ўлдирарди зўрни-да,
Зўр йиқилди, тамом бўлди разил ов!..
Улуғ Горький демишлар:
— Оналаримизни шарафлаймиз, волидаи
муҳтарамаларимизни, битмас-туганмас ҳаёт манбаини!
• Буюк сўз соҳиби Ғафур Ғулом куйламиш:

Бизнинг хотинларга ҳаё фазилат,
Меҳнат бор, муҳтожлик доим бегона,
Онамсан, ёримсан, синглимсан фақат,
Дунёда энг азиз дўстим, ягона!
Онам деганимда оқсоч, жафокаш,
Мунис ва меҳрибон чеҳранг намоён.
Сен ахир бағрингда парвариш қилиб
Қўзимга бахш этдинг кўзгудек жаҳон!

Минга кириб ўлсам ҳам
Қулоққа қуйма алланг,
Қуёшга қўшимиз деб
Қўрсатканинг минг-минг ранг!
Ўзинг ахир нимасан,
Қоямисан, тоғмисан?!
Ўзинг ахир нимасан,
Жаҳонмисан, боғмисан?
Рангмисан, қуёшмисан,
Ҳаммасидан улугсан!
Етук-етук сўзимни
Шаънинга айтгилуксан!
Ўзинг айтгил, нимасан?..

ШОДМОНҚУЛ БОБО ҲИКОЯСИ

V

Болам, чилимингни узат, бир тортай,
Ғовлаб кетди бошим, нарироқ кетсин.
Умринг узоқ бўлсин, биздақа қартай,
Чилимдақаси йўқ, унга не етсин.
Азбаройи шифо, битта тортсанг бас,
Дарча очворади худди бошингда.
Ҳамма кудуратдан этади халос.
Ўйинг бут келади бирдан қошингга.

Уйингга киради осойиш, ҳузур,
Идрок пўлатига сув югуради.
Ана шунда фикр бамисоли нур,
Энг зулмат ерга ҳам етиб боради.
Ҳамирни ҳам аввал оширадилар,
Тандир қизимайин ёпилмайди нон.
Қимизни ҳам аввал шопирадилар,
Сўнг унинг қадрига етади меҳмон.
Тобига етмаган шинни шинними,
Ғунча бўлмасидан очиларми гул?!
Кўрадан чиқмаган чинни чинними,
Юраги куймайин куйларми булбул?!
Шундай, азаматлар, чилимда гап кўп,
Сўнгра давом этсин бувуш эртаги.
(Шодмонқул оқсоқол тағин бир тортиб,
Бошлади, чилимни қўйиб ўртага.)
Бизда ҳар нарсанинг ўз эртаги бор,
Ҳар тош, ҳар ўнгирнинг ўз ҳикояси.
Тарих тилга кирса, берса ихтиёр,
Эртакларнинг бўлмас ҳеч ниҳояси.

Тоғлар-тоғлар эмас, дейди эскилар,
Юртини қўрғаган ботирлар, алплар!
Қирлар-қирлар эмас, дейдилар улар,
Жангда ҳалок бўлган оловли қалблар!
Тепалар, дейдилар, тепалар эмас,
Юртни ўраб ётган елкама-елка,
Улар юртларини билиб муқаддас,
Мангу соқчи бўлиб қолишган йўлда!
Улар Спитомен, Широқ, Муқанна,
Сарбози забардаст Торобий, Санжар!
Улар босқинчига бермайин пано,
Қирғинбарот қилган сарварлар улар!
Бир қиз бўлган экан моҳипайкар ғоят,
Бунда, шу алпларнинг сафида экан!
Бешов севар экан уни ниҳоят,
Қиз ҳам дидларига берар экан тан.
Лекин қайтмаганлар майдондан улар,
Ёвга қирғин солиб бўлганлар ҳалок.
Гўзал моҳипайкар эса, музаффар —
Бу алплар дардида кўп бўлган ҳалок...
Уни шундан кейин севмаган ҳеч ким,
Журъат қилолмаган севишга ҳатто.

Ундан кўришганлар алплар ҳалокатин,
Улимга маҳкум деб севган мутлақо!

Жин ва қарғиш теккан, дедилар унга,
Алвасти аталди моҳипайкар қиз.
Ҳамма афсоналар айланди чинга,
Шамдай зулумотга чекилди юлдуз.
Лекин тенгсиз эди тоғликларда у,
Журъат этди унга яна бир тарлон.
Журъат этди. Аммо у ҳам жангижў —
Муҳорабалардан қайтмади омон.
Узлатга чекилди ниҳоят шўрлик,
Бахтига чанг солди номард тасодиф.
Енгай деганида уни бу хўрлик,
Тағин кимдир келди ақлин йўқотиб.
Уни билар эди Ойқор бир тентак,
Одми чўпон эди, тамбал, увалат.
Тўй бўлди яйловда, қўрқувдан андак,
Қунлар, ойлар ўтди бир-бирин қувлаб.
Ҳеч нарса бўлмади чўпонга бироқ.
Ҳайратда эдилар эллар ва юртлар!
Жавоб олар эди ҳар битта сўроқ:
— Бургутлар эдилар улар, бургутлар!..
Яхши кўрар эди бу афсонани
Бувиш, бамисоли жонига малҳам.
Шундай алпларга бой эди ватани,
Шундай моҳипайкар гўзалларга ҳам!

ҚОРАСОВУҚ

Қорақишлоқ дийдирайди,
Қорасовуқ авжида.
Тағин бугун ухламади
Туни билан изғирин.
Ариқларнинг лабигача
Яхлаб қолди қовжираб,
Совуқ худди муз тулпори,
Узиб чиққан тизгинин.
Жаз олади, ушлаб бўлмас
Эшикларнинг зулфини.
Тағин чиқди Суюк момо
Остонага интизор.

Қим очади энди келиб
 Юрагининг қулфини?
 На маҳалла, на бир имом,
 На савобдан умидвор...
 Шумшук она,
 Шумшук эшик,
 шумшук ёзуқ жойнамоз.
 Жайнамознинг теппасида
 Жилва,
 Аваз жасади.
 Суюк момо ҳалқумига
 Тўлиб келади уввос,
 Аммо уввос залварини
 Матонати босади.
 Майли, дейди, келмасинлар,
 Майли, хоин комиссар.
 Майли, уни бадном қилсин
 Ёвуз Қенжа-қанғилар.
 Майли, майли, кўммасинлар —
 Ошиқларни, сатқий сар,
 Дўстларимни, майли, ҳозир —
 Тортиб олсин санғилар!..—
 Турар она суянганча
 Бузуқ эшик турмига,
 Туман тушиб келди тоғдан
 Кўчаларга ўрмалаб.
 Бироқ, келмас бирон одам...
 Ёлғизликнинг зулмига —
 Лаънат ўқир эди шўрлик,
 Қимтинарди зўрға лаб.
 Қайтиб кирди жойнамозга,
 Ётишарди забунлар,
 Қирчинида қийилганлар,
 Фаришталар, шайдолар.
 Икки ойдаи уфқ аро
 Ботишарди забунлар,
 Ишқ уфқида икки юлдуз,
 Фавқулодда пайдолар...
 Қулоқ қоқди тағин она,
 Умидини узолмай,
 Наҳот қишлоқ юз ўғирди,
 Бир киши ҳам келмаса?
 Наҳот, тавба, қийналарди

Хаёлини бузолмай,
Наҳот Ревком ўз ўглини
Шунча ёмон билмаса...
— Йўқ, бу ифво?
Менинг ўғлим...
Хаёлларим, чекилинг!
Қасам бўлсин, кўзим нури —
Елғиз қизим бошида,
Эй, сафсата эшиклари,
Парчаланинг,
Бекилинг,
Мен дунёни тўлдираман
Малъунлар кўз ёшига!..
Дарвозага човут солди,
Узиб олди бирини,
Қорга отди, гилам ёзди,
Боши узра туғ бойлаб!
Жасадларни олиб чиқди
Елғиз ўзи уриниб,
Ва ётқизди ошиқларни
Бир ёстиққа авайлаб.
Тортиб кетди кўча бўйлаб,
Арқон солиб бўйнига,
Аламини бўлишарди
Енгил отиб яхмалак.
Гоҳ киргиси келар эди
Болалари қўйнига,
Олам ундан юз ўгирган,
Олам эди гунгалак.
Тортиб борар кўча бўйлаб
Болаларин қабрга,
Тортиб борар, тортиб борар,
Кўринмайди одамзод.
Пано берсин жабр билан
Тошдан бўлган сабрга,
Тортиб борар одам эмас,
Одам сураёт бир фарёд!..
Лекин қишлоқ кузатарди
Теваракда аламнок,
Кузатарди ҳар бир наҳра,
Ҳар муюлиш, дарвоза.
Жилва билан Аваздатга
Юракларин этиб чок,

Уз уйлари меҳробида
Ўқидилар жаноза...
Суюк момо борар эди
Бу кўзлардан бегумон,
Кимдир, балки чидолмади,
Она томон югурди.
Югурди-ю, ўққа учди,
Ёв ўқиға шу замон,
Кўзлар, кўзлар, ғамгин кўзлар
Унга имон ўгирди.
Она борар,

она борар,
Тобут тортиб елкада.
Тагин кимдир югурди-ю,
Ярим йўлда йиқилди.
Босмачилар пусиб ётар —
Эди яқин ўртада,
Яна кимдир...
Ҳа, мўйсафид,
У ҳам икки букилди...
Қор бўралаб кетди бирдан,
Шамол турди оёққа,
Худди душман дастёрлари,
Ёпар эди йўлларни.
Суюк момо билмас эди
Кетмоқда у қаёққа,
Тортолмайин қолди бирдан
Кучдан кетиб қўллари.
Оёқлари бўйсунмади,
Муккасидан йиқилди.
«Онажоним!» деди биров.,
Наҳот Жилва?.. Алҳазар!
У, зўр-базўр бош кўтариб
Боласига тикилди.
Қор тагида ухлашарди
Бўлиб мангу зеру зар.
«Лат едими оёғингиз?..»
Яна майин шу овоз...
Тикланмоқчи бўлди Момо,
Оҳ, тиклана олмади.
Жилва эмас,

Бахмал эди,
Бахмал билан бир шоввоз,

Хаёлини аллақандай
 Мавҳумотлар ямлади.
 Ёши билан ювди Бахмал
 Уртоғининг юзини,
 Суюк момо қўлтиғига —
 Тирак бўлди оҳиста.
 Суюк момо аста боқди
 Тиклаб олиб ўзини:
 — Наҳот сенсан, Бахмалгина?..
 Қайга бордик номусдан?!
 — Ақлим ҳайрон Қорақишлоқ
 Бунга ишонганига!—
 Тўнғиллади Маллачопон,—
 Мулла Турсун найранги!
 Суюк момо тўхтаб қолди:
 — Мулла Турсун?..
 У нега —
 Пайдо бўлди у томонда?..
 Тағин бошим айланди...—
 Бахмал кирди қучоғига:
 — Шундай, ая,
 У — ўша!
 Ўша бўлиб чиқди ахир,
 Қенжа-қанғи қиблагоҳ!
 Қизларимиз кушандаси,
 Йиртқич ва беандиша!..
 — Улар ака-ука эди...
 — Йўқ, холажон, у ҳамроҳ,
 Ҳамроҳ эди,
 Ўғлингизнинг тили билан
 айтганда,—
 Тағин шошиб аралашди
 Маллачопон баджаҳл,—
 Ўғлингиз кўп доно одам,
 Жаҳаннамдан қайтганда
 Қамбағаллар дуосини
 Айтиб қўйинг сидқидил.
 — У дарғазаб қисматидан,
 Унга қилманг эътибор.
 Мени унга ҳадя қилди
 Кеча Топил олдида.
 Мен Топилга қарздорман,
 Мендан, дея ёдгор,

Олиб келди олдингизга...
 Қишлоғингда қол, деди.
 — Ҳали сиздан бир оз олдин
 Одамларни отган ким,
 Менга қараб келаётган —
 Одамларни?
 — Бу эмас!—
 Шошиб деди Бахмал унга,
 Суюк момо бўлди жим,—
 Ҳаммасини ер тишлатди!..
 Битта ўзи келди бас.
 — Раҳмат сенга, яхши одам!..—
 У эгилди ҳасратда.
 Қабристонга кириб борди
 Яхмалакда «Дарбоза».
 Акашакдек қотиб гўрков
 Кутиб олди ҳайратда,
 Ғайри оддий тобут билан
 Уч кишини, дарғазаб.
 Қабр устида адо бўлди
 Расм-русм, жаноза...
 Бир лаҳатга киритдилар
 Тоҳир билан Зухрони.
 Бахмал асти чидолмади,
 Ер титратди овози,
 Эслаб кетди она,
 ёлғиз —
 Томчи тушган саҳрони...
 — Қўй, йиғлама,— деди она,—
 Кучингни йиғ, жон болам!—
 Оппоқ, жимжит тоғ бағрида
 Қўлкаланди тиловат.
 Суюк момо ўйи қочди —
 Ироқларга, кўп мубҳам,
 Фарзандлари билан қолди
 Қабр остида ҳаловат...
 Гўрков узоқ нафас қилди,
 Иссиқ эди нафаси.
 Қайга борса энди Момо?
 Қай гўшага урса бош?
 Кўп торайиб кетди ортиқ
 Бу дунёнинг қафаси,

Аёлларга йиғидан ҳам
Борми ўзга қайғудош?..

* * *

Улуғ Горький демишларки:

— Оналаримизни шарафлаймиз, волидан,
муҳтарамаларимизни, битмас-туганмас ҳаёт манбаини!

Шеъримизнинг комил санъаткори Ҳамид
Олимжон куйламиш:

Она армонлари кетмади увол,
Она тилаклари бўлмади поймол!
Она чеккан озор, Она қилган зор
Ҳақир бир дунёда бошланди баҳор!
Фақир юракларда барг ёзди кўклам,
Аччиқ ёшлардаги ғазаб ва алам
Дунёни ботирди ўз тўфонига,
Зулм аҳли қоришди қора қонига!
Она миясида яшади чақин.
Она юрагига кун келди яқин!
Она, ҳеч ўртанма, Она, бўлма лол,
Йиғлаб боққанларинг кетмади увол.
Ёшлиқдан фироққа ташлаган ўғил,
Фироқда бағрингни ёшлаган ўғил,
Ҳақир инсонларга бахт бериб келди,
Эзилган жонларга бахт бериб келди.
Она билардики, энди ҳар наҳор
Бутун ватан бўйлаб тўлишар баҳор!..

АШУРАЛИ БУВА ҲИҚОЯСИ

VI

Ёйилма йўлида, бўзда бир қудуқ бор,
Жуда эски қудуқ, биласиз.
Отам замонидан ёдгор,
Ёдгор қудуқнинг алами сўнгсиз...
Ёш бир муаллима тушиб келди тоғдан,
Уша оғир йиллар қишлоққа.
Турна учиб келди ироқ қирғоқдан —
Дейишди қишлоқда, бизнинг қирғоққа...
Кимдир кўрганини айтди ҳайрон қолиб,

«Учиб келиб айланди қизга».
 Болаларимизни қанотига олиб,
 Мактаб тузди қишлоғимизда.
 Ҳайиқмади ёмон кўзлардан,
 Эски мактабларнинг эшикларин ёпти.
 Сочлари жамалак қизлардан,
 Одами болалардан Одамлар топди!
 Қаҳр, ғазабларни эламади,
 Бўртди янги олам куртаклари.
 Қулатмоқ бўлдилар, қуламади,
 Тилдан-тилга ўтди эртаклари...
 Хилват тинчимади,
 Бидъат ҳам,
 Манфур бакавуллар қўлтиғида тош.
 Қутуртирди янги дафтар-қалам,
 Ҳар уйга бостириб кирган бу қуёш!
 Албатта қўрқарди муаллима қиз,
 Қўрқмасдан иложи йўқ эди.
 Жиззах узоқ эди, Самарқанд шаксиз,
 Шундан душманларнинг кўнгли тўқ эди.
 Бир ажиб иш бўлди кунлардан бир кун,
 Лой қориб, лой тепар эди муаллима.
 Қимдир ғишт қуярди, тағин аллаким
 Пойтеша чопарди.
 Тағин алланима
 Ишлар бўлар эди.
 Қишлоқ ҳайратда!
 Мактаб қураар эди муаллима қиз.
 Чумоли сингари болалар ҳам ҳатто
 Муаллималарин қўймасди ёлғиз.
 Мактаб ўсар эди кўз ўнгингда, янги,
 Худди қўзиқорин, қўлларида.
 Қуёшга беланиб болаларнинг тонги,
 Қўшиқ тушмас эди тилларидан:
 Гул барги танга-танга,
 Баҳор келди Ватанга.
 Шундай баҳорни берган,
 Раҳмат онам, отамга!
 Ипагим қатим-қатим,
 Бахтим менинг бисотим.
 Бахтимни бермас ёвга
 Даврим билан бўз отим!
 Бугун яхши дарсим бор,

Дарсим, сенга арзим бор.
Арзим шуки, бахтимга,
Ватанимдан қарзим бор!
Мен уни ардоғлайман,
Унга қўшиқ боғлайман.
Уни ёмон деганнинг —
Юрак-бағрин доғлайман! —

Турналар, дейишди, турналар булар.
Чиндан ҳам сеҳргар, дедилар уни,
Душманлар ўлдирмоқ бўлдилар.
Олқишлаб бўрини, тулкини.
Баҳор ҳам унади лолавон,
Лолага чиқишди бир куни.
Юлқинди душманлар беомон,
Олқишлаб бўрини, тулкини!
Дарс тайин этилди бу сафар
Ёйилма йўлида, далага,
Олам тинч,
Олам ҳур,
Мусаффо,
Ёйилма тўлайди лолага.
Болалар кўзлари муаллимасида,
Жовдирар энтикиб, нутқидан.
У гўё ўқирди қасида,
Қўрқмасди ҳеч қандай қутқудан!
Оламга ўқирди қасида,
Атрофда унарди лолалар.
• Шимириб ичарди ҳали норасида —
Болалар, ташна бу болалар.
Бирини — қучоғида, бирини — пинжида
Бирини — ёнбошида тинглашади уни.
Оламнинг бу бир ҳур кунжида
Етилар эдилар эртанги куни...
Лола теришдилар этак-этак,
Қизил-тарғил лола, даста-даста жамбил.
Югуриб ўйнашди етак-этак,
Адир-адир ошиб, очилиб гул-гул.
Қаттиқ шамол турди,
Кўкни булут босди,
Лолалар чайқалди, юлқинди бехос.
Зилзилага келди гўё ер ости,
Кўк чоки сўкилди, сел қуйди шаррос,

Қирда пайдо бўлди уч-тўртта отлиқ,
Қанотини ёзди муаллима шу он.
Уни ўраб олди болалар,
«Йўқ, йўқ,
Бермаймиз»,
дейишди, бўлишди қўрғон!
Бироқ бўри эди отлиқлар асли,
Қуни битган уч-тўрт бўри,
Қашқирлар наслига қарашли,
Қўрнамак, одамзод манфури!
...Шафқат ироқ эди, ироқ эди қишлоқ,
Маърифат чироғи топталди.
Фақат эзғиланган лолақизғалдоқ,
Аламдан отилган гилзалар қолди.
Сочилиб ётарди гилзалар сонсиз,
Қадим, эски қудуқ теварагида.
Қўмиб ташланганди қудуқ омонсиз,
Қурбонлари билан тагида.
Бугун ўша қудуқ бўйида мағрур
Шовиллайди бир тўп кўркам қайрағоч.
Савлат тўкиб бугун даштга, масрур,
Гўё куйлаб ёяди қулоч.
Дейлар ҳамон келиб турар ундан
Турналарнинг қуров-қурови.
Бахтимизнинг ёрқинлиги шундан,
Юртимизнинг кўрки, чиройи:

Гул барги танга-танга,
Баҳор келди Ватанга.
Шундай баҳорни берган,
Раҳмат онам, отамга!..

Даштга ўтганимда ҳар сафар
Мен уни кўргандай бўламан.
Мен унинг қиёсин мўътабар —
Бувишга бергандай бўламан!

БОҒДАГУЛ

Совуқ бир оз бўшаштирди,
Кечга бориб тинди қор.
Ғазаб отин бунча бурдинг —
Бизга, дердик, эй жаббор! —

Чолу кампир, хотин-халаж...
Юрт йўлида йигитлар.
Қишлоқ майиб, қишлоқ палаж,
Қачон тугар бу итлар?!

Суюк момо уйида йўқ,
У қайтмади мазордан.
Ё уни ҳам бир дайди ўқ...
Хаёл ёмон тўзарди...
Изланмаган жой қолмади,
Ҳеч чиқмади дараги.
Бирон кимса пайқолмади,
Нотинч қишлоқ юраги.
Фариштайди, олиб кетди
Балки малоикалар,
Ё лаҳатда қолиб кетди,
Йўқса қайга йўқолар?..

Кими қолди?
Кимга керак?
Жудо бўлди баридан.
Бамисоли ёлғиз терак,
Фарқи недур харидан?
Ёлғиз хари, элдан нари,
Ёқиб юборадилар.
Сесканмайин хокистарин —
Сочиб юборадилар.
Бу ўйлардан худди қумдай
Шувиллади ер таги.
Ва тўкилди мана шундай
Суюк момо эртаги.
Мулла Турсун боши қотди:
Наҳот ўтиб кетолди?
Биқинига тошдай ботди
Бу ўй, тинчи йўқолди.
Тонг ҳам отди, келмас ҳамон
Уни излаб кетганлар...
(Наҳот уни қилар гумон
Уни тайин этганлар?..)
Наҳот Ревком кетган Суюк,
Ута олди довондан?..
Утолмайди ҳатто кийик,
Ўзинг асра ёмондан.
Йўқ, ўтолмас парранда ҳам,

Ҳамма сўқмоқ ҳисобда.
Ҳеч бўлолмаи хотири жам,
Тонг оттирди азобда.
Гузар ўтди, қулоқ осди.
«Раис» аста гузарга.
Қулоқ осиб қадам босди
Ўхшаб у ғамгузарга.
Ғамгузарга ўхшар эди
Эл ғамида, ташвишда.
Гўё куйиб-қақшар эди,
Қақшар эди афсусда.
Куйдирарди кексаларнинг
Унга нохуш назари.
Оқсоқларнинг,
 кўксоқларнинг,
Қаъдаларнинг ҳазари!
Вайроналар кузатарди,
Култепалар хўмрайиб,
Бамисоли ўқ отарди

Юрагига, дўлайиб.
Ғазаб ўти ёнар эди
Улар кўзида фақат.
Бу кўзлардан олар эди
У минг бора жароҳат?
Аламидан истар эди
Зилзилалар қудратин.

Жаҳаннамга қистар эди,
Ҳамда яшин суръатин.
Ҳаммасини, ҳаммасини
Тўзон бўлиб супурса,
Юзларига маҳшар куни
Тўфон бўлиб тупурса...

Суюк момо ўйи тагин,
Тагин келди рўбарў.
Тагин жимжит, ғафлат тоғи —
Келтирмаса бир ғулу.
Ва сесканди: наҳотки рост,
Қолиб кетди лаҳатда?
Бу даҳшатни элас-элас
Кўриб турарди ҳатто...

Шивирлади биров бирдан
Қулоғининг тагида:
«У йўқ, Хўжам, ҳеч қаерда,
На шох ва на баргида...»
Қўл силкиди...
«Ўзинг бошда,
Уйни ўраб оласан.
Учирмайсан ҳатто пашша,
Азонгача қоласан!
Ёлғиз сенга ишонаман —
Бу мажлисни, билиб қўй!
Агар бўлса имон омон,
Бу бўлади катта тўй!
Бугун бунда кутган мадад,
Инонган тоғ бўлади!
Меҳмонлар ҳам кўп, беадад,
Бутун ҳовли тўлади.
Тун оққанда,
Қорақишлоқ
Бир уйқуни олганда!
Бутун тананг бўлсин қулоқ,
Қолма тагин армонда!
Кеч киргани ҳамон ҳали
Кўринади Хўжамқул.
Ундан кейин Лаъли далла —
Уйга ёқади қандил...»
Мийиғида кулиб қўйди,
Маъқул қилди йигит ҳам.
Кўзи билан кўзин ўйди
Бағисоли у бу дам:
«Хамирдан қил суғурамыз,
Хўжа, бўлинг хотиржам».
Лекин «Ранс» кўнглида муз—
Эримасди,
Кўп мубҳам...
Қош қорайди,
Лаъли далла.
Узоқ ўтмай оппоқ ёлли—
Тулпор уйга бурилди.
Лаъли далла елиб бориб,
Олди отнинг «юкини»,
Топганини ўзи ҳориб,
Бешкападан у куни...

Боғдагул деб атадилар,
Дарҳақиқат боғдагул.
Дилбарликда бирам дилбар,
Зарифликда зарра дил.
Бешкапанинг сайроқ қуши,
Чаманининг булбули.
Бешкапанинг кўнгилхуши
Адирида сунбули.
Бешкапанинг капалаги,
Унинг асил чин гули,
Боғларининг ёш палаги,
Ҳамда ширин шингили.
Йиртқич панжа мана бугун
Ғижимлади уни ҳам.
Қисматига қора тугун
Доғ ташлади номаҳрам...
Қандил ёнар уй тўрида,
Оппоқ тўшак шоҳона.
Оппоқ қандил ва нурида
Кул бўлади парвона.
Парт бўлади қанотлари,
Тўкилади кул бўлиб.
Бир зумгина ҳаётлари
Узилади қил бўлиб.
Ўлмайди у, ўртанади,
Кул бўлади, билади.
Ёруғликка интилади,
Ҳамда ҳалок бўлади.
Дийдирайди уй бурчида
Капалакни эслатиб,
Ёнар эди нур ичида,
Нур ичида бир латиф.
Чироғу у, липиллайди
Ерда,
Шипда,
Токчада.
Жажжи қалби типирлайди,
Шамдай эриб оқса-да.
Кўз ёшлари думалабди
Юзларига—
марварид.
Нурни олар эди тафти,
Севги қилади харид.

Иигиси ҳам ҳусн унинг,
Фарёди ҳам ҳаттоки.
Эй, бўлмағур офат тунинг,
Сўкилмағур бахт чоки,
Эй, уйғонган қизил ғунча,
Эй, ҳали норасида,
Эй, иқболи очилгунча,
Эй, битилмай қасида,
Сайёд, ёвуз сайёд ёйи
Юрагини пойлаган,
Тиниқ, шаффоф ёшлик сойин
Бейхтиёр лойлаган
Бешкапанинг гул бадани,
Бўлма лаҳза паришон,
Қишлоқдаги жаҳдинг қани,
Осонликча берма жон,
Ва босмасин ҳаяжон!..

Мулла Турсун пайдо бўлди
Остонада баногоҳ.
Чопонини дорга илди,
Қизга ташлади нигоҳ.
Яхши, деди хаёлида,
Лаъли далла билади.
Гўзал, айни камолида,
Аста муртин буради.
Имо қилди.
Лаъли далла —
Имо қилди қизга ҳам.
Эсга тушди кечки палла —
Айтганлари, жамулжам.
— Йўқ-йўқ! — деди ҳуркин тўсат,
Қиз бурчакка сиқилди.
— Қўлингни бер, — деди, — узат!
— Йўқ, йўқ! — дея йиқилди.
Лаъли далла ўзи тушди.
Уни ечинтиришга.
Боғдагулнинг ҳуши учди,
Мадори йўқ туришга...
Гандираклар турди зўрға,
Енгиб қўйди итоат,
Оёқлари эди қўрда
Бамисоли бу соат.

Авраб қўйган каби илон,
Ечди бутун борини,
Нур келтирар эди имон
Бериб эътиборини.
Тишлаб қолган эди далла
Ҳайрат бармоқларини.
Беихтиёр деди «балли»,
Ушлаб балдоқларини.
Баданлари мисоли пар,
Ўйнар нур назарида.
Ўтиради икки каптар
Оппоқ кўкраклариди...
Далла чиқди ташлаб уни,
Мулла Турсун қолди тоқ.
Қайта очди қиз устини,
Этини босди титроқ.
Тағин Амир, тағин ҳарам,
Тағин ҳарам оғаси.
Эсга солди ётган санам
Ва тор келди ёқаси...
Йиртиб солди ёқасини,
Қутуртирди алами.
Эски ҳарам оғасини
Эски разил ҳарами.
Эски ахта аламзада,
Болтаси йўқ бир жаллод,
Ҳикмати йўқ ҳарамзада,
Мазҳаби йўқ бир зурёд,
Амир Олим ҳарамини
Қизлар билан тўлдирган,
Инсонийлик карамини
Ҳарамиди ўлдирган—
Махфий жаллод, ваҳший йиртқич
Эркин олади ором,
Бир бўридай бермай тутқич,
Ерни этади ҳаром!..
Лаъли далла итдан нари,
Остонада Хўжамқул.
Сув қуйгандай жим ташқари,
Хос хонада Хўжамқул.
Варанглади маузер бирдан,
Бир ўнгланди Хўжамқул.
Сакраб тушди далла ердан,

Тайёрланди Хўжамқул.
Варанглади тагин уч бор,
Соқчи сергак, оёқда!
Типирлади оппоқ тулпор
Уйдан бир оз ироқда.
Хўжам кўрди, гўё эшик
Ўз-ўзидан очилди.
Бамисоли ўғри мушук
Ичкарига отилди.
Оппоқ момиқ тўшак узра
Ётар эди Боғдагул.
Ётар эди жонсиз, музлаб,
Ғижимланган, доғда гул,
Қотил чиқди, «бурчин ўтаб»,
Бамисоли бир бўри.
Қиз ёнида бурқиб, тутаб,
Ётар эди маузери.

Қишнинг ҳузурини кўрар
Қорақишлоқ,
Ухлаб ҳузур қилар қор кўрпасида.
Бешик тебратади куйлаб она қишлоқ,
Ойнинг совуққина тор кўрпасида:
Алла, болам,
Тонгга йироқ, тонгга йироқ,
даданг жангда,
Жангга йироқ, жангга йироқ.
Ев югурик ҳали, чироқ,
Алла, болам, алла!

Бахтингни деб чиқди даданг,
чиқди даданг,
Қанча йўлни йиқди даданг,
йиқди даданг,
Евни гўрга тикди даданг,
Алла, болам, алла!
Тепалардан ўтиб борар,
ўтиб борар,
Узангисин тепиб борар,
тепиб борар,
Босмачини йиқиб борар,
йиқиб борар,
Алла болам, алла!

Учар сулув отларида,
отларида,
Тер кўпириб чотларида,
чотларида,
Шамоли бор ҳар қоядан
ҳатларида,
Алла болам, алла!
Қулоқлари қамиш мисол
қамиш мисол,
Етти пушти тулпори зол,
тулпори зол.
Учар-учар худди хаёл,
худди хаёл,
Алла болам, алла!
Юлдузларни кўзлаб борар,
кўзлаб борар,
Оламан деб сўзлаб борар,
сўзлаб борар,
Душманини излаб борар,
излаб борар,
Алла болам, алла!
Ер бағирлаб қолма, дейди,
қолма, дейди,
Ёвга қулоқ солма, дейди,
солма, дейди,
Етганингни ямла, дейди,
ямла, дейди,
Алла болам, алла!
Болам, янги ҳаёт қургин,
ҳаёт қургин,
Уйга отанг бўлиб киргин,
бўлиб киргин,
Отанг бўлиб кулиб киргин,
кулиб киргин.
Алла болам, алла!
Пичоқ олма, нопокники,
нопокники,
Ёмонликка чанқоқники,
чанқоқники,
Мардникимас, қўрқоқники,
қўрқоқники,
Алла болам, алла!

Қорақишлоқ, Қорақишлоқ,
Қорақишлоқ,
Қишлоқлардан сара қишлоқ,
сара қишлоқ,
Юрак-бағри яра қишлоқ,
яра қишлоқ,
Алла болам, алла!
Улғаяди сени дея,
сени дея,
Сени дея, мени дея,
мени дея,
Ватанининг хуни дея,
хуни дея,
Алла болам, алла!
Ухлар Қорақишлоқ зап тўкиб чирой,
Чодир тепасида осмон гумбази.
Фонус бамисоли теппасида ой,
Етмасди бу тунга фақат бир базм...
Базм бор...
Ва лекин яширин базм.
Демак, базм эмас, яширин эса!
Ёвлар йиғини бу, борар эди жим,
Демак, навбатдаги сирли ҳодиса.
Суюк момо уйи, бир тавақа эшик,
(Мозордан қайтмади бир тавақаси).
Ҳовли ютай дерди мисоли кемшик,
Кемшик дарвозанинг вайрон ёқаси.
Соқчи югуради ўтга дам-бадам,
Совуқ мазах қилиб кулади.
Қорни таталайди уни ҳаммадан,
Ўчоққа ўтгиси келади.
Совуқ оёғини чимдилайди бетин,
Қўллари енгиди, елкасида милтиқ.
Изғирин ялайди яхмалак бетин,
Этик ҳам, чопон ҳам минг ямоқ, йиртиқ.
Бунча ҳам чўзилди йиғини савил,
Қанча чойнак кирди, қанча чилим...
Қанча понсод ўтди, қанча ясовул,
Уч уй хаёлида тўлди лиммо-лим.
Қозикалон домла, бойвачча,
саркор,
Хориж... уч-тўрт хориж,
ўзимизнинг ҳоқим...

Нега тағин ҳоким?..

Тағин кимга даркор

Хаёлини бузар тағин аллаким...

Тағин аллакимлар, ўғри мушукдек

Турсун ҳисобида пойлаб ётганлар,

Шарти кетган амин, парти қолган бек,

Қамбағал бахтига милтиқ отганлар...

Бир аёл бостириб келди, туриб қолди —

Соқчи қаршисида, башанг усти боши.

«Қимсан» деди соқчи, милтиғини олди,

«Шошма», милтиғини тутди йўлдоши.

(Малла чопон эди, қулоқ солди унга),

Банорас паранжи, ипак сочвон.

Аста қулоқ солди атрофга, тунга,

«Қимсан» — деди энди Маллачопон.

«Мен Тўхтамиш бойнинг аёлиман» деди,

Аста эшитилди титроқ бу овоз.

«Қенжа қўрбошида ишим бор эди...»

Маллачопон деди:— Тўхтайсиз бир оз,

Ошхонага ўтинг, йиғин тугасин,

Қириб билдираман,—

Ичкарига олди.

Юқмасин дегандек қозон куяси,

Чеккароққа ўтди, кўздан йўқолди...

Ошпаз сабзи босди, қозон додга келди,

Олов шип ялади ловиллаб.

Нега бу ҳовлида?

(Ошпаз хуноб бўлди),

Нега болалайди бунда хунук гап?!
«Навбатдаги найранг» деди Маллачопон,

«Топил Комиссарнинг қароргоҳи!»

Топил додҳо бугун беради Фармон,

Ўз қишлоғи бўлур гувоҳи!

Ана, бўлинмоқда,

Бориб қара,

Ҳали олинмаган ҳокимлик.

Ҳарид қилинмоқда ватанинг, жўра,

Бўлган каби уч-тўрт хотинлик!

Ошпаз қозонидан бир он узилди,

Навкарлар қулоғи даричаларда.

Ичкарида илон ини бузилди,

Тўрда Мулла Турсун ваъз қиларди.

— Қани комиссаринг?

Кулди Маллачопон:

— Комиссарим тоғда, «қўй боқмоқда»,
Мулла Турсун «қўйин» бир чўпон,
Хашак солиб сендай, мендай аҳмоққа!
Бурқсирди хона чилим ва баҳсдан,
Ҳаяжон бузарди эшиклар турмин.
Навкарлар кўзига боқиб бехосдан,
Даҳшат, фақат даҳшат англав эдинг чин.
Қандайдир нотаниш афандилар шошиб,
Сўйларди сўзини қонга ботириб.
«Ўзимизникилар» эса, ҳадларидан ошиб,
Сотардилар текин бизни, ботиниб...
Ошини дамлади ошпаз, гангиган,
Ҳуши ўзидамас,

сузди ҳам.

Бу даҳшат, бу хаёл чангидан
Кўр эди тақдири тонгидан бу дам.
— Қанча бўза кетди,— деди Маллачопон,
Ошпаз индамади, ҳамон эди ганг.
Кенжа-қанғи чиқди, маст эди ёмон,
— Чой бер энди,— деди,— чой,— деди аранг,
Ошпаз индамади... Қозон бошида —
Хуррак отар эди бу маҳал.
Бой хотин кўринди чойгум қошида,
Чой ўтди қўлма-қўл, галма-гал.
Кенжа Маллачопон елкасидан тутди:
— Келолмай ётибман ўзимга.
Хотин киши бўлиб кўриниб кетди
Ошпазинг шу пайти кўзимга.
Бўзанг кучли экан,
Ҳамма йиқилди.
Ошинг ундан ҳам зўр, азамат!—
Самовар томонга қараб кулди,—
Тавба, тагин хотин, ошпазинг, Мамат...
— Ошпаз эмас,— деди Мамат-Малла чопон,
Кенжа қулоғига эгилиб.—
Марҳум Тўхтамишнинг беваси экан.
Сизда иши бормиш эгилик.
— Хонсулувми?—
Бирдан тетик тортди Кенжа,—
Хонсулуви тирик эканми?
— Бахмалда экан у,
Етиб келгунича...

Хўрликмиди, дейди энди бир камим?..
— Хонсулув, акаси!..
— Лаббай!
— Бунда ўт!—
Кенжа четга тортди, қоронғига суриб.
«Хонсулув» ҳам ўтди,
Пасқам эди ўт,
«Хонсулув» бир ўзи қайтди оз туриб,
Мамат-Малла чопон эшикка чиқди,
Соқчи ҳам тарракдай қотибди.
Мамат соқчи турди,
«Хонсулув» уқди,
Уйга кирди,
Уй ҳам қотиб ётибди:
Мулла Турсуни ҳам, қозикалон ҳам,
Қонга фатво берган илон-чаёнлар,
Тилидан қон томган фалон-фалон ҳам,
Малъун муҳожирлар ва корчалонлар...
«Хонсулув» бир нафас тикилиб қолди,
Бир сиқим нашанинг кучига танҳо.
Сўнг шартга бошидан паранжисин олди,
Суюк момо эди, лочин Суюк момо!..

* * *

Паранжисин олди бошидан Момо!..
Бу — нақ ишорайди йигитларига,
Атроф-атрофларда пусиб қоплоннамо
Уйни ўраб ётган бургутларига!
Сапчиб,
Сапчиб туриб, ётган ерларидан,
Бостириб кирдилар тўс-тўс бўлиб,
тўс-тўс!
Худди қоплон бўлиб,
Бургут бўлиб бирдан
Уйга ёпирилдилар тўс-тўс бўлиб,
тўс-тўс!..
Момо ғазабийди ҳаммаларида,
Момо жаҳолати, момонинг ғами!
Момо важоҳати ҳамлаларида,
Момо забти эди, момо алами!
Ўснат йигитлари, момо қурдошлари,
Момо йўлдошлари эдилар улар.

Шўрога даф қилган итлар бошларини
Янчмоққа аҳд қилган аламзадалар!
Момо бошлаб келган Мўғол довлари,
Қашқир уясидан тирик чиққанлар!
Бахмал, Қорақишлоқ кундаковлари,
Бедови сулуқда кечув ичганлар!
Жўмардлар,
Жўмардлар эдилар улар,
Ёвузлар бошида ғолиб турганлар!
Момо,
Момо дахлин билиб мўътабар,
Буйруқ кутардилар,
буйруқ, муқаррар!

* * *

Улуғ Горький демишлар:
— Оналаримизни шарафлаймиз, волидаи
муҳтарамаларимизни, битмас-туганмас ҳаёт манбаини!
Ғазал мулкининг султони буюк Навоий куйламиш:

Оналарнинг оёғи остидадир.
Равзаи жаннату жинон боғи.
Равза боғи висолин истар эсанг,
Бўл онинг оёғин тупроғи!

САТТОР БОБО ҲИКОЯСИ

VII

Тўғри, ҳаммага ҳам манзур бизнинг қишлоқ,
Сўлим деса дегулик диёр.
Бир томони — боши оппоқ тизма тоғ,
Бир томони — ҳамишабаҳор.
Қайдан бу мўъжиза, бу тилсим маскан?
Қайда унинг вали аъзами?
Ким у, бу жаннатга илк қадам босган,
Қабул қилса инсон таъзимни!
Йўл, дейди эскилар, буни кашф этган,
Уни этган оламга машҳур.
Бунда заррин осмон, чаман касб этган,
Санъат билан, файз билан машғул,
Дейлар: Ойқорни ҳам ўша олиб келган,
Бутун даралари, қоялари билан!

Уша — Сангзорга ҳам йўл солиб келган,
Бутун чаманлари, соялари билан!
Катта ҳавза қурган дарёларни йиғиб,
Одамларга ариқ қаздирган.

Она бўлиб ғазна яйловлар туғиб,
Водийларга гилам ёздирган!

Биринчи дарахтни олиб келган шу йўл,
Биринчи гулни ҳам, шубҳасиз.
Биринчи булбул ҳам, оҳ, биринчи кўнгиш,
Шу йўлда келишган юзма-юз.

Биринчи одам ҳам у билан келган,
Биринчи боғбон ҳам албатта.
Биринчи сунбул ҳам ўшанда экилган,
Биринчи райҳон ҳам албатта.

Чексиз ғалла эккан адирлар кезиб,
Оёғида ям-яшил водий.

Унда ўтлаб юрар булутлардай сузиб
Дала-дала йилқи,

Чорва қўтон-қўтон ва пода...

У ҳақ олиб келган ҳақсизларга бир вақт,

У эккандир эрк данагини.

Олиб келган ўша элга бахт,

Ва инқилоб, эрк дарагини!

Қизил аскарларни олиб келган шу йўл,

Бутун қилган юртнинг нонини.

Олиб келган нондай қўлма-қўл

У мўътабар Ленин номини!

Эсимда бу йўлдан кетган ўғлонлар ҳам,

Айрилиқ, аламлар тўзони.

Ундан ғолиб қайтган мардимайдонлар ҳам,

Сўнги йўқ шодликлар уммони!

Ҳа, шундай,

Бу йўлнинг гапи кўп жуда.

Сени деб у бедор ҳамиша.

Сен билан ёнма-ён ҳаёт мавжида

Яшагандан бахтли ҳамиша!

Йўл — менинг умидим дер эди Ойбувиш,

У — Инсон дастёри, дер эди.

У аёл бўлса ҳам кўп баландпарвоз қуш,

Юртининг ишида эр эди!

ҚИЗИЛ АСҚАРЛАР

Олатовдан от келади, от келади,
Деманг энди ёт келади, ёт келади.
Қизил байроқ бошларида қуёш бўлиб,
Қатор-қатор қизил аскар шод келади!
шод келади!

Саф бошида, Бахмал отлиқ қиз боладир,
Чақмоқ телпак бошларида, бўзболадир.
Биқинида вафодори Топил ботир,
Иккови ҳам ширин-шакар сўз боладир.

Бахмал учди Жилва-Аваз бошиданоқ,
Қайдасан, деб ЧОН отряди, қилиб сўроқ,
Бошлаб кетди,
Сирли сўқмоқ доволарин,
Қароргоҳин ларза олди бошдан-оёқ
бошдан-оёқ!

Ёр йўлини ювди ёви қони билан,
Қириб борди қизил аскар шони билан,
Парчаланди Комиссарнинг кишанлари,
Муҳаббатин баҳолади жони билан!
жони билан!

Ёр келади, мардимайдон ёр келади,
Улимларни доғда қўйган нор келади!
Шавкатига, шодлигига бино қўйинг,
Ярашади, кўкрагига тор келади,
тор келади!

Тонгни олиб тушиб келар зафар билан,
Қутлаб чиқар қишлоқ қутлуғ хабар билан.
Босмачилар сафи тоғдан узилмаган,
Охири йўқ, қарайдилар хатар билан,
хатар билан!

Боши қуйи, қошида йўқ қалпоғи ҳам.
Милтиғи йўқ қолмабди ҳеч салмоғи ҳам.
Ҳар бир кўзи, ҳар қўлида ўлими бор,
Кетидамас энди чапан белбоғи ҳам!

Олатовдан от келади, от келади,
Деманг энди ёт келади, ёт келади.
Қизил байроқ бошларида қуёш бўлиб,
Қатор-қатор қизил аскар шод келади!
шод келади!

Топил келар — Суюк момо комиссари,
Комиссарнинг дили ўйнар борган сари.
Қишлоқ пешвоз, кўринмайди Суюк момо,
Қамчи босар, қамчи босар самандари,
самандари!

Йўлга чиқмиш жигарларин йўқотганлар,
Йиғлаб-сиқтаб юрагини бўшатганлар,
Мўйсафидлар,
Муштипарлар излашади,
Қани ўша эрklarига ўқ отганлар?!

Бирдан, босиб келган каби бўлди само,
Мана Топил —
Эшигида Рустамнамо!
Остонада ёлғиз ўзи ўтирарди
Боши қуйи, кўзи ерда Суюк момо...
Атрофида маҳалла-кўй саранг жуда,
Бу даҳшатдан бамисоли гаранг жуда.
Бири кириб-бири чиқар ичкаридан,
Лол эдилар, асаблари таранг жуда!
Ўғли келди,
Бахмал келди, билмадимми?
Фарзандлари хаёлига келмадимми?
Пешвоз ахир, ЧОН отряди вислоида,
Она қалби, наҳот, хабар қилмадимми?
Бахмал тушди,
Топил тушди оёғига,
Ҳис келмасди асти кўнгли маёғига.
Ўғил лаби юзларига тегар экан,
Нур бойлади меҳр-меҳр чироғига.

«Болам!..» деди,
Унга солди борлигини,
Топган эди энди она бор-йўғини!
Билса эди болажони, тун билан —
Қалла кесиб, чиқарганин ҳордиғини!..
Боши билан имо қилди ҳовли томон,
Отдилар ҳовли томон ва шул замон.
Ҳовли тўла калла эди: қўрбошилар,
Юзбошилар,
қозикалон,
домла-имом...

Босмачилар — қишлоғининг жаллодлари,
Газандалар — юртнинг хонасаллотлари,
Ажнабийлар, аллақандай бойлар, бийлар,
Қуйқиндилар — одамзоднинг қаллоблари!
Кенжа-қанғи,
Кенжа-қанғи навкарлари,
Соқчилари,
айғоқчиси,

ҳамкорлари,
Ётишарди оппоқ қорда қонга ботиб,
Бир аёлнинг ҳамласи-ла доғда бари!

Топил доғда эди одам оласига,
Қандай сиғди бу даҳшатлар танасига?!
Ҳаммасидан ҳайрон,
ҳайрон,

ҳайрон эди
ўтакаси ёрилмаган онасига!

Тўмарисми олди бирдан хаёлини,
Қайхусравми,
Қайхусравлар заволими?..
Такрорими шум тарихнинг бу кори ҳол,
Ёки юртин,
Юртин тутган уволими?!
Бир чеккада инграб эди бақатерак,
Ун тўрт ханжар баданида,

жони ҳалак.
Ун тўрт ханжар қон тупурар эди гўё
Кўкрагига санчилганча бўлак-бўлак!

Бир чеккада азаматлар хотири жам
Кунгай узра ўтиришар эди бу дам.
Кўрнамаклар эса, юртни буза-буза
Мукка тушиб ётишарди ҳаккам-дуккам!..
Топил ҳайрон эди, зўрға тутди ўзин.
Қулоғида эди ҳали улар сўзи.
Ҳали тирик кўринарди, ғазабдиди,
Мулла Турсин калласида қолди кўзи.
«Мулла Турсин!.. ватанпуруш, хиёнаткор!
Диёнатсиз, диёнатин ютган маккор!..»
Қимдир инграб хаёлини бузди бирдан,
Қаттиқ ингроқ дарвозада бўлди такрор,

Икки ҳатлаб остонага чиқди шу он:
Девор узра суянганди Малла чопон.
Паншаҳада гарчи чаён бўлмаса ҳам
Санчиб қўйган чаён худди, берарди жон.

— Одамхўрлар!..— деди Топил, жони ачиб,
Қайси разил?..—
Кўрсатдилар устин очиб.
Чавақланиб ётар эди бир барзанги,
Ўзларининг оёғида жон талашиб...

«Навдабулоқ майдонига, Навдабулоқ!»
Қизил аскар трубаси, қоқинг қулоқ!
Бонг урарди чорлаб зафар йиғинига;
Навдабулоқ майдонига яқин-йироқ!..

Суюк момо!
Суюк момо!
Суюк момо!
Қишлоқ суюб чақирарди — Буюк момо!
Олиб кетди Навдабулоқ майдонига,
Суюк момо эди зотан буюкнамо!

* * *

Улуғ Горький боз демишларки:

— Оналаримиз достонига ҳад йўқ!..

Шаҳар ёв қамалида эди. Шўрлик Она уни қамал қилган бадбахт ўғли ҳузурига чиқиб келди қамал шаҳар дарбозасидан.

— Онажон! — дея унинг қўлларига лаб урди ўғил.—
Ахир англадингми ўғлингни! Эртагаёқ оламан бу лаънати шаҳри азимни энди!

— Ўзинг туғилиб-ўсган шаҳри азимни! — эслатди Она.

Ўз қилғилиғидан сармаст, ҳадсиз шаън-шавкатлар ташналиги билан эси ҳушини йўқотиб қўйган ўғил тен-такона дер эди Онага:

— Мен дунёга уни ҳайратга солгани келганман! Мен бу шаҳарни сен унда бўлганинг учунгина аяб турган эдим. У менинг оёғимда худди чақиртиканакдек янги шаъни шавкатларимга ҳалал бермоқда эди. Манá энди бу ўжарлар уясининг кулини кўкка совураман!

...— Бери кел,— деди Она ўғлига аста,— бошингни

кўксимга қўй, болалигингда қандай қувноқ ва меҳрибон бўлганингни, одамлар сени қандай севиб, эркалаганликларини эслаб дамнингни ол...

У, онасининг оёқлари остига чўкди ва унинг тиззаларига бошини қўйиб, кўзларини юмди.

— Мен фақат шаън-шавкатни ва мени шундай қилиб дунёга келтирган сенигина севаман! — пичирлади Она бағрига кириб у.

— Чиройликсан. Аммо чақмоқлардай мевасизсан! — чуқур хўрсинди Она.

— Чақмоқлардай! — такрорлади онасини у илжайиб ва она кўксида худди гўдаклардек мудраб кетди.

Она уни қора ридоси билан ёпди ва юрагига ханжар санчди. Ўғли бир сескандию, ўша заҳотиёқ жон берди. Ахир, Она ўғли юрагининг қаердалигини яхши биларди. Жонсиз жасадни тиззасидан олди-да, унга ҳайратда қараб қолган соқчилар оёғига қўйди ва шаҳри азимга қараб деди:

— Инсон сифатида сен учун қўлимдан келганини қилдим. Она сифатида — ўғлим билан қоламан. Бошқасини туғишга кечикдим.

Ва ҳали қони қуриб битмаган ханжарни ўз юрагига санчди. Бу сафар ҳам янглишмади. Зотан, оғриқ юракни топиш қийин эмас эди.

ҚУВВАИ ҚАҲҚАҲА

ДРАМАТИК ДОСТОН

Бу тупроқлар кўзим қони ила минг
лолазор ўлса,
Бобомдир у, момомдир у, отамдир у,
онамдир у.

Нодира

Қ а т н а ш у в ч и л а р

Нодирабегим. Комила, Макнуна ва Нодира тахаллуси ила машҳур шоира. Асли исми — Моҳларойим. XIX асрнинг биринчи ярмида яшаб, ижод этган. Фарғона маликаси, 50 ёшда.

Маъдалихон. Нодирабегимнинг катта ўғли, Қўқон хони, 34 ёшда. Увайсий. Шоира, асли номи Жаҳон отин, Нодирабегимнинг садоқатли дугонаси, 55 ёшда.

Гулханий. Шоир, 55-60 ёшларда.

Махмур. Шоир, 55-60 ёшларда.

Ҳозинқ. Шоир, Нодирабегим тузган сарой мактаби шоирларининг маликушшуароси — раҳбари, асли исми Жўнайдуллохон Ислондайх ўғли, 55 ёшда.

Ҳожидарға. Қўзғолончилар сардори, 55 ёшларда. Уни халқ тевиб «Ҳожикалла» деб ҳам юритади.

Мирза Саркор. Нодирабегимнинг қўлида катта бўлган жияни, тарихчи олим, ҳарбий, кейин қўзғолончилар раҳбари. Қора Мирза тақаби билан машҳур, 35-40 ёшларда.

Ҳожифарруҳ. Нодирабегимнинг асраб олган ўғли, тўпчибоши. Мирза Саркор билан бадарға этилган, қўзғолончилар орасига қочиб тган собиқ қулбачча тарсо, 35-40 ёшларда.

Ауҳаммадамин. Маъдалихоннинг ўғли, Нодирабегимнинг сеинмли набираси, валиаҳд, 16 ёшда.

Илиматин. Ҳарам канизини, ҳалкор, 40 ёшда.

Инезалихон. Шаҳрисабз хони.

Ҳайратхўжа. Сарой дастёри.

Ҳанизак. Нодирабегимнинг сеинмли канизини. Асли исми Пошшоим, ўрдада севиб Хонпошшоим деб юртишади, 33 ёшда.

Ҳаққули. Салтанат вазири.

Ҳамзон.

Ҳайдо.

Ҳокиртоға.

Ҳофиз.

Ҳодира. 16 ёшда.

Ҳумархон. 20 ёшда.

Ҳожидарға. 20 ёшда.

Ҳожидарға йигитлари.

Насруллохон. Бухоро амири.

Иброҳим парвоначи. Амрнинг парвоначиси.

Султонхонтўра. Бухоро салтанатининг шайхулисломи, шоир,
уламо, тахаллуси Адо. Қўқон салтанатининг собиқ маликушшуароси.

Қонолли. Инглиз айғоқчиси.

Сипоҳлар, навкарлар, маҳрамлар, соқчи ва тунқо-
тарлар. Воқеа 1842 йил, савр ойининг 11 ва 12, сешанба ва чор-
шанба кунлари Қўқонда юз беради.

МУҚАДДИМА

Оқсарой. 1843 йил, савр ойининг 12-куни. Чоршанба.
Қоқ саҳар. Шаҳрисабз хони Ниёзалихон бедор, пешайвонда.
Атрофда, ундан ироқ-ироқда, эшикда, остоналарда маҳрамлар сергак.
Хондан кўз узмайдилар. Хон хос навкарларининг қадами эшитилади.
Хон тетикланади. Навкарлар кириб хон истиқболида саф торти-
шади. Навкарбоши хонга таъзим келтиради.

Навкарбоши. Давлатпаноҳ! Амри даъватингиз ўрнига етқурилди. Мавлоно Ҳозиқ Жунайдуллохон ибн Ислом шайх ҳазратлари ҳузури муборақларига мунтазир.

Ниёзалихон (*шошиб меҳмоннинг истиқболига отланади*). Кирсинлар! Қадамларига ҳасанот!

Ҳозиқ хоннинг йўлак ясаб турган хос навкарлари оралиғидан ҳайрат ва тавозеда ўтиб келади. Улар ҳовли ўртасида учрашадилар ва бағир олишадилар. Хон Ҳозиқни бағридан қўяр экан, унинг тамом оқариб кетган соч-соқоли ва сариқ ранги рўйига узоқ тикилади, навкарларига жавоб бериб, уни Шоҳсупага бошлайди.

Мавлоно! (*Ҳали ҳам ҳеч нарса англай олмай ҳайратда турган Ҳозиққа курси кўрсатиб мурожаат қилади.*) Сизни нечук бундай шошқин, тагин бемаҳал йўқлатганимнинг боисига тушуниб етолмай гарангсиз, албатта.

Ҳозиқ (*таъкидлаб*). Тақсир?!

Ниёзалихон. Ҳозир Оқсарой тунқотарлари хунук хабар келтиришди. Бухоро амири Насруллохон отаси амир Ҳайдар умрбод зиндон қилган икки ашаддий каллақесар ўғрини чиқариб, сизнинг муборақ бошингизни олиб келишга буюрган. Уғрилар бугун қоқ саҳарда шаҳримизга киришган. Шу сабаб фалокатнинг олдини олишга шошилдим.

Ҳозиқ. Қуллуқ, давлатпаною!.. (*Оғир мурожаат этади.*) Кўзим бир йилдан бери шу «меҳмонлар» йўлида эди. Унинг тинч ўлмаслигини билардим.

Н и ё з а л и х о н. У аблаҳга сизнинг бошингиз нечун керак бўлиб қолди экан?!

Ҳ о з и қ. Амир Насруллога менинг бошим, давлатпаноҳ, жуда ҳам зарур. Ваҳший уясига қайтди Қўқонни тор-мор қилиб. Беҳисоб ўлжа, банди, қул, чўри билан. Мен шулар ичида эдим. Уратепага етай деганимизда Насруллохоннинг ўнг қўл вазири тепамга келди, сени амир сўраяпти, деди. Нечун чорлаётганини билардим, шуҳратпараст, мақтанчоқ амир мендан муҳораба мақтовини истарди, албатта. Вазирга отини беришни талаб қилдим. Бошқа от таклиф қилди, олмадим, фақат унинг тагидаги қорабайир керак эди менга. Бўлмаса бормайман деб туриб олдим. Менсиз боришдан қўрқиб отдан тушди. Амирга тенглашдим қорабайирида. Менинг эгилмаганимни кўриб мийиғида истеҳзо қилди: «Мавлоно,— деди ер тагидан тикилиб менга,— бизнинг бу сафари музаффариятимиз хусусида бир фард эшитгимиз келиб қолди. Ахир номи мубораклари Мовароуннаҳрни тутган Қўқон шоирларининг маликушшуароси фикрларини тиллога оламиз». Алам-ангиз билан тўлган чиёндек келардим. Қўқон давлатини, бутун машриқни овозаси тутган Нодирабегим юртини ер билан яксон қилган бу бадбахт, инсонсифат бўрига дегим келди. Дафъатан кела қолди машъум фард ҳам, қайтармадим:

«Бўриди бар қади худ аз маломат,
Либосе то ба домони қиёмат».

Яъни:

«Либос бичдинг ўзингга бир маломат,
Ечолмассан уни токи қиёмат»,—

дедиму қорабайирга қамчи босдим. Бунда менга етар от йўқ эди. Етишолмади, бир нафасда чўлга кириб кетдим. Ана ўшандан бери мардумни излар эди у. Бунга бугун роппа-расо бир йил бўлди. Уғриларгина эмас, ҳойнаҳой, унинг ўзи ҳам шу орада бўлиши керак.

Н и ё з а л и х о н. Топдингиз. У яқин ўртада, Қитобда. Бундан бир кунлик йўл. У махдум Ҳозиқ бошини ўша ерда кутмоқда.

Ҳ о з и қ. Шоир Ҳозиқ бошини, тағин ҳам аниқроғи, Қўқон муҳорабасининг сўнгги қувғини, банди Ҳозиқ бошини!

Н и ё з а л и х о н. У бу тупроқдан панд еган, киролмайди. Бу кенагасликлар ватани. Табаррук тупроқ. Уни оёқ ости қилишга ҳадди йўқ. Унинг бетовфиқ бобоси

амир Абдуллоҳ бир вақт қўшин тортди, муаззам Оқсаройни оёқ ости қилди. Оз ўтмай ўзини ҳам ер ютди. Насрулло ана шундан қўрқади.

Ҳозик. Йўқ, валинеъмат. Уни Қўқон қони қутуртириб юборди. Унга табаррук деган сўз қолмади. Қўқон муҳорабасида Зулқарнайинни ҳам, Қутайбани, Чингизни ҳам орқада қолдирди. Бойқушлик даъво қилди... Мен буларнинг ҳаммасини мана бунда мукаммал битдим. *(Қўлидаги китобни унга узатади.)* Энди бунда қилар юмушим қолмади. Қочганимнинг боиси мана шу китоб эди. Билъакс қочиб ўтирмас эдим ўлимдан. У Маликан мукаррама соҳибнафас қатл этилган кунлариёқ дорулбақога юз тутганман. Умримни интиҳосидан ибтидосигача у хуршиди тобонга бахшида қилганман. Нон-тузингизга, иззат-икром, сояи давлатингизга рози бўлинг.

Ниёзалихон *(бу қатъиятдан ҳайратда қолган Оқсарой хони Ҳозик берган китобдан бош кўтариб).* Китобингизнинг номи нечук «Кувваи қаҳқаҳа?»

Ҳозик *(жавоб ўрнига сўрайди).* Бугун нечук кун, тақсир?

Ниёзалихон. 1843 йил, Савр ойининг 12-куни, чоршанба.

Ҳозик. Балли... Бу фожиа бултур худди шу кун юз берган эди.

Хон Ҳозикдан кўзини олиб, китоб варақлайди.

П а р д а .

БИРИНЧИ КЎРИНИШ

Қўқон. 1842 йил, савр ойининг 11-куни. Сешанба. Тонготар. Урда ҳаммомининг гўлахи. Пўстлоқлари шилиниб, шаҳар халқи очлигидан еб битирган яланғоч дов-дарахтлар. Гулханий ёлғиз, гўлахонадан чиқиб келади, маст. Супада янги эзилган кўкнори. Уни нари суриб қўяди-да, бурқсиб турган нашани тортади.

Г у л х а н и й

Сенинг ўрнингни босмас ҳеч нимарса!

Ҳамма ғурбат забундир бир симирса...

(Нашани роҳат қилиб тортади.)

Алам ҳам... ҳоказо... жангу жадал ҳам,

Забундир бир нафас ҳатто ажал ҳам...

М а х м у р киради.

Махмур

Тагин, ҳай-ҳай, тараф йўқ сенга ошна,
Демайлар бу наша, бу асли нашъа!
Бўйингдан ўргилай. Бурқит, фараҳ қил,
Симир, кўзингни кўр, бошинг карахт қил.
Бироқ бевақт, бефурсат бу—ҳожим...

Гулханий

Нетай, ҳушёр кўрарга йўқ иложим.
Хаёлимда,
Келурлар Ҳокимойим,
Келур у нодири даврон ҳумоюн.
Қаролмайман аламнок кўзларига,
Чидолмайман унинг ҳақ сўзларига.

(Тагин тортади беаёв.)

Бугун билмам, неча, Хўқанд қамалда.
Агар янглишмасам кун ҳам қамалда.

Махмур

Ҳамал-ку, ўтди, ҳожам...

Гулханий

Балки шундай.
Қамалнинг сўнги йўқдир мисли тундай.

Махмур

Не ўйлар шаҳриёр, юрт қон билан ғарқ.

Гулханий

Бу тайлоқ неки қилса — қилди бефарқ.
Деюрлар бўлса гар жоҳил ҳукмдор,
Бўлур, албатта, у қўрқоқ ва мурдор.

Махмур

Азизим, энди бас қил, нашъа кам-кам.
Раҳм қилгил бошингга энди сен ҳам.

Гулхани

Жабр бўлди элатга, юртимизга,
Қани гап уқтиролса бу тўнғизга.
Раҳм қилгил эмуш бошинга...
Ғамхор,
Не даркор, бўлмаса у юртга даркор?!
Наинки халқ, қўшин ҳам кетди ҳолдан,
Қачон, билмам, қутулгаймиз қамалдан?
Кеча арк олдига келди тумонат,
Қимирларди мисоли арк амонат.
Талабмас, илтижо қилди халойиқ,
Мисоли қалбини тилди халойиқ.
Бироқ, хон чиқмади... жаллод чиқарди,
Муруват боғидан фарёд чиқарди.
Малика чиқдилар—ҳур Ҳокимойим,
Умр боқийлигин берсин илойим.
Худоё тавба, гўё чиқди офтоб,
Оёғига йиқилди, мисли меҳроб.

Махмур

Малика, дарҳақиқат, мисли меҳроб!
Гулхани
Менга айт, ёвга у бергаймикин тоб?

Махмур

Агар, тоб берса халқи!

Гулхани

У чидайд!

Махмур

Чидам-ку зўр фазилат, истасайди.
Амир лашкарлари дарбозаларда,
У бир сел, бу бўлур охирги зарба,
Мисоли ҳалқалаб олди шаҳарни.

Гулхани

Кўрурмиз бошимизга келса ҳар не,
Еру кўк ўтда, ўртанмоқда юртинг,

Гузар, гўша работ тупроқ билан тенг.
Уруш ямлаб битирди ҳамма ёқни,
Амир ғаддор у ёқни, биз бу ёқни...

Махмур

Ёмон ҳангома кутмоқда ватанни,
Худо, ер ютмагайди бу Қўқонни.

Гулханий

Пароканда, гаранг аркони давлат.

Махмур

Демак, тож бошқаю бош бошқа савлат...

Гулханий

Шикаст иш бошламоқда Ҳокимойим.
(*Шошиб кўкнорисини яширади ва ўрнидан туради.*)

Ҳозик киради, хавотирда.

Азиз дорул муаллимга дуолар!

Махмур

Сабо еткурди сизни, иншоолло!

Ҳозик

(*ташвишомуз, наша ҳидидан орзиқиб тушади, ран-жигансимон Гулханийга қарайди*)

Қаноат, ҳар нечук, олий фазилат!

Гулханий

Тағин таъна.

Махмур

Узр, чекманг азият.

Ҳозик

Биров пажмурдаҳол, кимдур ҳузурда.

Гулханий

Қаноатдан мусулмон боши ерда.
Ахир, токай унга зулм, таъна тоши,
Қачон тинчур унинг бу тилло боши?

Ҳ о з и қ

Або Муслим эмассиз, Гулханийсиз,
Ахир, тақсир, қачон одам танийсиз?
Фақат сизмас, бугун ҳамма оловда,
Йлож тадбирдадир, ҳар гап қаловда.
Амир ҳеч қаерда бундай сурмаган от,
Ва ҳеч қаерда бундай бўлмаган мот.
Тағин бир қур қаноат, куч ва тадбир.

М а х м у р

Худо ҳофиз илоҳомин, мадад бер!

Ҳ о з и қ

(Махмурга)

Бир оз зийрак бўлинг, Махмур.

М а х м у р

Тақсир!

Ҳ о з и қ

Амир одамлари ҳар ерда изғир,
Зориқтирмай келурлар Ҳокимойим.
Билурсиз бу — фазилат унга доим,
Ниҳоят хавфли, махфий учрашув бу.

М а х м у р

Билурсиз. Омадин берсин!

Ҳ о з и қ

Гапим шу. (Узоқлашади, чиқади.)

Г у л х а н и й

Адо не бўлди-ю, бу не бўларди,
Буларнинг бари бир гўр, битта дарди:
Тамом кўр бўлса-ю, кар бўлса одам,
Уларнинг азми-ла айланса олам...
Адо қочди, хиёнат қилди бизга.
Бугун маҳрам Бухоройи ҳўкизга.

Буларнинг бари шундай, Ҳозиқинг ҳам
Наҳот бир хорижий... Валлоҳи аълам!
Тамом ҳақдир ишонмас бўлса ёш хон,
Ойим ихлоси ақлим қилди ҳайрон.

М а х м у р

Ойим ихлоси маълум, сир эмасдир,
Нечун хон хайрихоҳмас унга, бу сир.
Эсимда, ўспирин бир испаҳоний
Ғазалхонликда бизни лол қилғони.
Ушанда Андижондайдим, Умархон—
Бир ойки тўй берарди, юртга дoston.
Умархон боши етганди фалакка,
Етишган эрди бир олий малакка.
Бу олий ҳур, малак қиз Нодирайди,
Овози элни тутган шоирайди.
Йўқ, эрди бунда они билмаган ҳам,
Ва ё унга тахассуф қилмаган ҳам.
Уни жазм этди кўпроқ Испаҳоний,
У бўлди кеча-кундуз ўйлагони.
Бухор таҳсили эрди бир муроди,
Уни сўндирди бу Фарғона ёди.
Бироқ, тўй устидан чиқди баногоҳ.

Г у л х а н и й (истеҳзо билан)

Деди—қайдин сен эй,
Мажнуни гумроҳ!
Қаранг-а, битта исқирт Испаҳоний
Келибмуш бир малакка мисли Моний.
У Моний қайдаю сен қайда, қаттол?!

М а х м у р

Қўй энди, Гулханий, кўп бўлма баттол,
Севибди, севгига йўқдир маломат.
Ушандан бери йўқ унда ҳаловат.
Мусофир ўйида худди худодек
Яшар бўлди ўшандан субҳи содиқ.
У бахш этди йўлига умри—борин,
Ғазалда фориф этди бор ғуборин.
Китоб бўлди ғазаллар ошиқона,
«Баёзи бебаҳо» деб махфиёна.

Г у л х а н и й

Эсимда бу баёз, у ҳодисот ҳам,
Ойим хосхонаси олий нажот ҳам.
Эсимда келгани қирқ йил деганда—
Висол айёмининг олтин лаганда!

М а х м у р

Лагандайди китоби, дарҳақиқат,
Кўчирганди уни хаттоти қилхат.
Қанизак тузган эрди у баёзни,
Тошиб, тўплаб, йиғиб андуҳи розни.

Г у л х а н и й

Ойимни йўлга солган ҳам қанизак,
Унинг ақлини олган ҳам қанизак.
Қанизак ҳам...

М а х м у р

Тағин... шубҳа...

Г у л х а н и й

Ғалат у.
Хаёлимда ғалат ёввойи оҳу.

М а х м у р
(кулади)

Ғалат оҳу?

Қ а н и з а к фаришта янглиғ бирдан пайдо бўлади. Эғнида қизил кўйлак, сариқ гулли қизил рўмол, адрас камзул, оёғида дуранг бедона кавуш.

Г у л х а н и й

Қанизак! (*Ҳушёр тортади.*)

М а х м у р

Мошооллоҳ!..

Сапчиб туради ўрнидан, канизак келган томонга ўгирилади ва қулуқ қилади. Қанизак шошиб атрофни кузатади.

К а н и з а к

Ғалат оҳу?.. *(Писмиғона сўрайди.)*

М а х м у р

Келинг, бону, тасанно!

К а н и з а к

Ғалат оҳу?.. *(Энди қатъийроқ қилиб қайтаради.)*

Г у л х а н и й

(шошиб)

Ғалат оҳу... Бу, бону,
Масал — «Зарбулмасал»нинг бир давоми.

К а н и з а к

Ҳа, майли!.. *(Сўзини бўлади.)*
У фақат бир дардли жонивор,
Унга на ғирвону вайрона даркор.
Худо кўрсатмасин, бўлманг фаромуш,
Фаромушликни Ойим кўрмагай хуш.
Келурлар вақтида пинҳон маликам,
Бу пинҳона юмушдан урмангиз дам.

Г у л х а н и й

Худо ҳофиз!

М а х м у р

Худо ҳофиз, қулингиз.
Бу ишда хотирингиз жам қилингиз.

К а н и з а к

Худо ҳофиз. *(Кетади.)*

Гулханий ва Махмур

Худо ҳофиз, алалҳақ! (*Кузатиб қолишади.*)

Гулханий

Дилим ғаш,
Бўлмасайди бир бало, нақ!..

Махмур

Ойим тадбирда ҳам доно ҳамиша,
Ҳамиша бу азалдан унга пеша.
Унинг тадбирида мен хотирим жам,
У зукко, фозила, тадбири маҳваш.
Шикаст, ғоят шикаст тадбир ва лекин,
Шу боис ғаш, алам кўнгилга ҳоким.

Гулханий

Бироқ кўнглимга сиғмас ҳеч канизак,
Асл маккори йўқ, билсанг анингдек.
Маликам, юртимиз олампаноҳи,
Бу назми каъбамизнинг саждагоҳи,
Наҳот шундай валинеъмат ва устод —
Паноҳи узра бир ножинс паризод?

Махмур

(*ҳайрон*)

Нечун ножинс?..
Нечун кўнглиннга сиғмас?..

Гулханий

(*ўйлаб жавоб қилади*)

У бир тиф қиндаги, илло очиқмас...
Эсингда ҳамма гап, бу танги савфо
Қачон, ҳам қайси гўрдан бўлди пайдо...
Ҳали кўп ёш эди, ҳам норасида,
Бироқ, нимкоса эрди косасида.

Ҳали собит эди тахтда Умархон,
У келганда, мени этганди ҳайрон...
Эсингда, у палид қирқтева савғо.
Наинки қирқ, билъакс қирқ битта ғавғо.
Бечора Нодири юрт деб, авом деб,
Бирин зардим, бирин дардим, момом деб,
Умархонни ақлга — йўлга солди,
Уруш анжомини бўйнидин олди.
Деди: тоқат темир зангин ювармиш,
Шунингдан у ҳамиша ярқирармиш.
Сабр қилгин, деди, босқинни бас қил,
Тасарруфингга сен тинчлик ҳавас қил.
Чопар сол тўрт тарафга, элин эл бил,
Узинг эр наслисан, қўшнингни шер бил.
Бухорога хусусан бўлма бефарқ.
Узингга қўймагил бундай баланд нарх.
Амир ғоят палид, бор кори макруҳ,
Фазилатда, ақл-идрокда мажруҳ.
Деди: эл сенга ёрдир, ёр бўл сен,
Йўқотса ёв эсин, ҳушёр бўл сен.
Эсимда, ўйланиб қолди Умархон,
Бухорони биларди — тиги паррон.
Ҳақ эрди Нодири, аъло биларди,
Валинеъмат уни доно биларди.
Таваккал деб юборди шул замони
Бухорога омонлик карвони.
Чопар,
Қирқ тева юк — савғойи нилят,
Қутиб сулҳу ҳаловат ҳам ҳамият.
Тўзим берди худо шунда амирга,
Қабул қилди амир савғони бирга.
Бироқ қайтарди у савғони қирқмас,
Ажаб, қирқ бир қилиб карвонни, билъакс.
Ғилампўш қирқ биринчи тевасида
Келарди кўшк уза шу норасида.

М а х м у р

Эсимда Ўрдани титратган у чоқ,
Бухоро йўллаган даҳшатли жумбоқ.

Г у л х а н и й

У жумбоқ фитна эрди хонимонга,
Мисоли ўт эди борлиқ Қўқонга.
Нишондайди Қўқоннинг шабчироғи,
Малика бир-ла Хоннинг иттифоқи.
Амир хон азмидин узмай нигоҳин,
Келиш-ла кўзда тутганди никоҳин,
Қўриш бирла бу қизга уйланар деб,
У асло билмаганди, ўйланар деб.
Умархон солди у жумбоқни элга,
Амирнинг режасини сочди елга.
Қабул қилди, бироқ эл орасида,
Никоҳга олмади деб норасида.
Малика маҳрамига тутди қизни,
Унинг Ҳокимойимда қолди изни.
Амир бу «норасида» сўзни кутди,
Бироқ, хон етмайин оламдан ўтди.
Етилди Нодира изнида бир ит,
На ит у, билмадим, билгимча бургут!
Амирнинг бургути бўлмасми?!

М а х м у р

Тавба!

Г у л х а н и й

Ўйин кўрсатмаса кошкийди совға.

М а х м у р

Худоё тавба қилдим, шунча гапни,
Бу чўпчак, бу ваҳима, бу алафни
Қаердан тўпладинг, топдинг қаердан?
Бу даҳшат қайси эртақ, қайси гўрдан?
Қанизак неча вақти хон ҳалоли!

Г у л х а н и й

Амирга шул эмасми энг малоли?
Бўкирди динни қўйдинг деб у, шакка,
Қирибсан деб онанг бирлан тўшакка!
Қани айт энди, ким асли Қанизак?
Уни кўрсам, турар бағримда безгак.

Махмур

Қизиқ гап, унда не айб, не гуноҳ?

Гулхани

Худо ҳам бандасин билмайди гоҳи.
Шу ҳол кўнглимга сиғмасди Адо ҳам,
Адодек Шайхулислом авлиё ҳам.

Махмур

Адоми...
Бўлса эрди кошки одам!
У эрди зеҳни хит, бир коски одам!

Гулхани

Одам найранг билан бор салтанатда,
Яшаш донога кўп тор салтанатда.
Хиёнат қилди шоир бўлмай имкон,
Бирон қут, манфаат кўргазмагач хон.
Ватандин, нону туздин юз ўғирди,
Амир савдосига хизматга кирди.
Мана сен эътиқод қўйган Адойинг,
Ғазалда қиблагоҳинг ҳам худойинг.

Махмур

Бугун ўз юртига ёв, тавқи бадном,
Амирга маслаҳатгўй шайхулислом.
Қалам бирла ололмай юртин, алҳол —
Қилич тортиб уни олмоқчи баттол.

Гулхани

Қилич тортиб...
Киролмай тишда сарсон.
Элин тўнғиз билан айларди пайҳон.

Махмур

*(узоқдан шарпа сезиб тикилиб қолади ва оғзи
қулоғига келади)*

Қара, Ҳайратхўжа... Жиндак кулайлик.

Гулханий

(севиниб)

Узилган кулгини андек улайлик.

Жойнамоз ёзадилар: Ҳайратхўжа келаётган томонга орқаларини ўгириб тиловатга ўтирадилар.

Махмур. Эй, худойи худовондо, ўзингга минг-ҳазор шукурлар бўлсинки, мушкулимизни осон, душманимизни яксон қилдинг.

Ҳайратхўжа киради, апил-тапил, кўзлари аланг-жалаңг, гоҳ кўкда, гоҳ ерда. Икки гўлаҳини жойнамоз устида қилаётган тиловатларини эшитиб ҳайрон қолади. Ва бир чеккада тик туриб тинглайди.

Бева-бечораларни қонга тортган ёмонларнинг жазосини бердинг, илтижомизни қабул этиб, бизнинг донишманд, фозила ягона дўсти давлатимиз, ҳамнишинимиз, ўрданинг масхара бўлиб юрган маҳрами Ҳайратхўжани хон кўтариб тўғри иш қилдинг.

Гулханий

Бале!

Шоҳимиз омон бўлсинлар,
Бошга соябон бўлсинлар!

Ҳайратхўжа (буларнинг астойдил тиловатларини эшитиб, ростдан ҳайратга тушади, зўрға овози чиқади). Ё қудратингдан ўргилай худо, наҳотки мендек бир шўрида бандангни шу балоларга солган, хон кўтариб жувонмарг қилган бўлсанг.

Гулханий билан Махмур унинг бу ҳайратини эшитиб кескин ўгирилишади. Ва ўтирган жойларида гўё беихтиёр унинг истиқболига сажда қилишади.

Гулханий ва Махмур

Шоҳимиз омон бўлсинлар,
Бошга соябон бўлсинлар!

Ҳайратхўжа (астойдил) Йўқ-йўқ! (Гўё улар унинг оёқларини ўпаётгандай жирканиб чекинади.)
Мени жувонмарг қилманглар!..

Шоирлар қотиб кулишади.

Ҳайрият-э!.. Худога шукур, юрагимни чиқариб юбордиларинг. Шунақа ҳам ҳазил қиласанларми?

Махмур. Хўш, Ҳайратхўжа, салтанатимизнинг садоқатли югурдаклари, сипоҳлар кенгашида нима гап?

Ҳайратхўжа. Сипоҳлар кенгашинг нимаси, муҳораба эшик қоқиб турганда. Мингбоши ҳам, алалхусус, олампаноҳ ҳам, беғу баковуллари билан муҳорабадалар валиаҳдгачалли, ҳаммалари... Ишлар ёмон, тақсирлар, куладиган вақт эмас. Бешбел камзулликлар қонимизни оғзимиздан келтиришяпти.

Гулханий. Кулги вақти эмас дейсану, куласан.

Ҳайратхўжа. Қандай, тақсир?

Гулханий. Бешбел камзулликлар маъносини биласанми ўзинг?

Ҳайратхўжа. Олампаноҳнинг муборак тилларида ҳамиша шу.

Гулханий (кулади). Олампаноҳнинг сўзларимас, сўкишлари! Бешбел камзулликлар «бесоқоллар» дегани, Насруллохон эшитса, Маъдалихон ўрнига сени осад.

Ҳайратхўжа. Маъдалихон учун бир жониммас — минг жоним бўлса ҳам бераман... Сиз нима деяпсиз, тақсирлар?

Махмур (кулиб). Ҳа-ҳа, уни қаранг-а!

Ҳайратхўжа. Шаҳар теварагидаги сойдан сувмас, қип-қизил қон оқяпти. Дарбозалар амир сарбозларнинг дағдағасида илиниб турипти. Сипоҳлар дарбозаларни қўллари биланмас, тишлари билан тишлаб туриштипти, азаматлар.

Гулханий. Улган кунимиздан сенга бир ҳазиллашайлик дедик-да, Ҳайратхўжа. Ўзинг ҳам отингдайсан, сағал гапга ҳайратдан ўтинг ёрилади... Тўғри, ўров оғирлашди. Хоннинг бемаъни қайсарлиги Фарғона бошига бало бўлди. Лаоқал тоғасидан — Шералихондан ёрдам сўраса бўлади. Султон Маҳмуд билан онасига бўлса ишонмай қўйди...

Ҳайратхўжа. Узоқдан тутун кўрдиму ҳаммом ёняпти деб югурдим.

Шоирлар кулишади.

Гулханий. Ҳаммом ёнмасдан нима қилади, де-
вона.

Ҳайратхўжа. Шунинг айтинг-а, энди анчадан бери
ҳаммомни иситаётган йўқ эдиларинг-да.

Махмур (*эхтиёт билан*). Давлатфузо Нодирайи
даврон Ҳокимойим канизаклари билан ҳаммом буюр-
ганлар...

Ҳайратхўжа. Тавба, уруш вақтида-я. У ёқда та-
сир-тусуру, бу ёқда пардоз-андоз. Ҳунарингдан ўргилай
худо. (*Кета бошлайди.*)

Гулханий. Бор-бор, уруш сенга қараб қолди,
галварс!

(Унинг орқасидан йўланиб қолади.)

Бу галварс ҳам, ажаб, тентакми ё шум,
Билолмайман келиб шу ерга ёшим.
Бирон ис билдими мингбоши, Махмур?

Махмур

Бошим қотди, йўғ-а, ундоқ эмасдур,
Бироқ, бир гап эшитдим ҳаммадан ҳам...

(Қувлик билан илжаяди.)

Гулханий

У қандай гап экан, жонингга малҳам?

Махмур

Амир дор келтирибди, дормисан-дор!

Гулханий

Савилдан кам эканми, бунда, баттол?

Махмур

Бироқ у кўп эмасмиш, икки дормиш,
У икки толеи ёрга аталмиш.
Бири — Ҳокимойим, соҳиб ғазалга,
Бири — Сиз соҳиби «Зарбулмасал»га.

Роҳат қилиб чилим тортаётган Гулханий қалқиб кетади, думалаб
кулади.

Гулханий

Падарлаънат амирнинг кўп муроди,
Ва лекин кўп фаромуш хотироти.
Наҳот «Зарбулмасал»дан ўзга — бўлак
Йўқ экан бир каталак ё «Хапалак...»

Махмур ҳам маза қилиб кулади. Тўсатдан Ҳозик пайдо бўлади.

Ҳозик

Азизлар, теграни сергак тутингиз,
Маликам йўлдалар, аъло кутингиз.
Бирон бегона кўздан шарпа йўқми?

Гулханий билан Махмур йўқ ишорасини берадилар.

Ўзингизга аён, аркони давлат
Бу сирдан беҳабар, махфий бағоят.
Бугун ташриф буюрган Мирза Саркор,
Унинг аъмолидан ахборингиз бор:
У бош тортганлигин бебош урушдан,
Ватан вайрон қилиб санғиб юришдан
Билурсиз, хонни рад этганлигин ҳам,
Чиқишмай қалъадан кетганлигин ҳам.
Шу боис учрашув кўп маҳфиёна
Ойимнинг режаси — ҳаммом баҳона.

Канизак кўринади, безовта. Унда-бунда узоқдан нотинчлик овози,
«урҳо-ур» садолари, аҳён-аҳёнда тўп, милтиқ товушлари келиб туради.
Канизакни кўрган Ҳозик унга интилади, Гулханий наша ва чилимни яшириб,
Махмур билан кириб келаётган Нодирабегим истиқболига эгилишади.
Нодирабегим шиддат билан киради, ёлғиз. Юзида ўртук. Гиё таъсири ва душвор онлар маломатидан эзилиб
кетган Гулханий мамлакат тақдири юки енгаёзган ифбат ҳарамининг
мастураси, иззат ва улўғлик парданишини, давлатфузо Нодирабегим
қаршисида ўзини тутолмайди, ҳўнграб оёғига йиқилади.

Гулханий

Момойи мулки Турон, Ҳокимойим!..

Бу ҳолни кутмаган Нодирабегим бошқалардан олдин эгилади ва
Гулханийни елкасидан тутиб тиклайди, ёш билан лиммо-лим кўзларига
тикилади.

Нодирабегим

Уни кўрсатмасин бизга худойим!

Махмур

Уни кўрсатмагай, халқингга зинҳор,
Фақирпарвар, жаҳонорада сен бор.

Нодирабегим

Эгилманг... Ёвга ҳам, у арзимасдир,
Бу сиздек тиллабошларга абасдир!

Гулханий

Биҳамдуллоҳ, келинг қўшхонамизга.
Омонат кулбаи вайронамизга!

Нодирабегим оҳиста гўлаҳ супасига, Гулханийнинг чилим яширинган курсиси томонга ўтади. Атрофни синчиклаб кузатади. Сўнг Қанизақка ўгирилади.

Нодирабегим

Чўмилсинлар, бориб айт қизларингга,
Қараб ўлтирмасинлар унда менга.

Қанизақ қуллуқ қилиб чиқиб кетади.

Оғир кунларга қолди юрт, мусулмон.
Ҳамон фарзандларингиз кўкси қалқон.
Бу ташвиш, ғам билан кўп дардисарман,
Қамоли ҳолингиздан беҳабарман.
Хумор айлар ширин ҳикматларингиз,
Валинеъмат билан суҳбатларингиз,
Бошим ёстиққа бормас ғам-кадардин,
Адоват, минг туман ғаш, фитналардин.
Ҳамон таҳликада юрт, тахт ила тож,
Улар зудлик билан ёрдамга муҳтож.
Шу боис бу қадамга журъат этдик,
Таваккал шевасига қуръа тикдик.
Бу балки интиҳоси ғам-аламнинг
Ва ёки ибтидоси фожиамининг.
Бу қандай қаҳри зард, қандай маломат,
Она ўз ўғлига қилса хиёнат!..
Нетай, каъбам, мозорим бўлса юртим,
Унга мен бору йўғимни буюрдим.
«Бу тупроқлар кўзим қони ила минг долазор ўлса,
Бобомдир у, момомдир у, отамдир у, онамдир у!»

Махмур

Ҳамма аҳли зако, мардум сўзингда,
Ва лекни эҳтиёт бўлгин ўзингда.

Қ а н н и з а к қайтади ва бир чеккада кузатади буларни.

Нодирабегим

Хат олдим Мирза Саркордин яқинда,
Ажаб гаплар ёзибди Мирза унда.
Ўрусларга борибди Мирза Саркор.

Гулханий

(бир чеккада)

Ҳама бошдин оёғи ақлу идрок,
Жаҳон ичра анингдек келмагай пок.
Агар ҳар ишни ул этса ирода,
Қарам бобида юз эрдин зиёда!

Нодирабегим

(безовталаниб)

Азиз меҳмонларингизни кутар ким?

(Ҳозиққа ўгирилади.)

Ҳозик

У зот истаклари — чиқмайди ҳеч ким.
Ҳисобда, Ҳокимойим, ҳар дақиқа.

Қаннизак

Қаранг, Онам, келурлар дарҳақиқат.

Барча тетик тортади. Қ о р а М и р з а билан Ҳ о ж и Ф а р р у ҳ зудликда киришади. Ҳаммадан бурун Ҳожи Фарруҳ ўртада тикланиб турган Нодирабегим оёғига йиқилади, йиғлаб унинг барини кўзига суртади.

Ҳ о ж и Ф а р р у ҳ. Ойи, ойижоним! Пойи муборагингиздан ўргилай, менинг табарруккинам!

Қ о р а М и р з а (тиз букади). Менинг симу зарим, соҳиби нафас, Нодирайи даврон, дарбадар ўғлингизни

кечиринг... (Этагидан, юз-кўзидан ўпади Нодирани.)
Алалхусус яна қайта етишдим дийдорингизга. Мингбор
шукур облойи таоло ва таборакаки, бизни зиёрати ҳа-
рамингизга еткурди.

Нодирабегим (зўр-базўр тутади ўзини). Менинг
дилбандларим! Менинг жаҳонгашталарим! Эсон бор-
мисиз?

Икковларининг ҳам бир-бир пешоналарига лаб қўяди. Сўнг чекиниб
йироқдан томоша қилади уларни.

Лочинларим! Чироқ ёқингиз, чироқ!

Тун қоронғилигига фонуслар нур бағишлайдилар. Нодирабегим
лочинларини яна қайта йироқдан томоша қилиб, ўзгаларга ижозат
беради.

Марҳамат, кўришиб олинглар энди...

Гулханий. Дўстим, Қора Мирза!

Махмур. Бормисан, Саркор!

Гулханий. Азиз Ҳожи Фарруҳ!

Ҳожи Фарруҳ. Гулханий!

Қора Мирза. Махмур! Омон бормисизлар?!

Махмур. Бормисан, Фарруҳ? Қадамларингизга
минг-минг ҳасанот!

Шарпасиз, жон-жаҳд ила бағирлашадилар. Қанизак узоқдан, турган
жойида.

Қанизак

Мирза, Ҳожи Фарруҳ, сафо келибсиз!

Қора Мирза ва Ҳожи Фарруҳ
Қуллуқ, Пошшоойим, асти кам бўлманг!

Нодирабегим

Атрофга ўтирилади. Ҳозик, Гулханий, Махмур, Қанизак
уларни ҳоли қолдирадилар.

Йироқ кетманг, Қанизак!

Қанизак

Хонимойим!..

(Қайтади ва илгариги турган жойига келиб атрофга
зийрак боқади.)

Нодирабегим икки дарбадарни тағин бағрига босади ва Гулханий-
лар суласи томон юради.

Н о д и р а б е г и м

Йўлингиз бехатарми?

Қ о р а М и р з а

Бехавотир!

Н о д и р а б е г и м

Илоҳим бўлмагай бир кор содир.

Қ о р а М и р з а

Ҳама тадбир кўрилган пухта зинҳор,
Ҳар уй, ҳар бир гузарда навкарим бор.

Н о д и р а б е г и м

Бале!

Фурсат хатарли, вақтимиз зиқ,
Бекорчи ҳар дақиқа ёвга озиқ...
Момойи муштипар, парвардигорим,
Қачон кутган бу хил фарзанди зорин?
На бир кошонада, хайру хашамда,
Тағин ўғринча, махфий, хос ҳарамда...
Бошим осмонга етди, мактубингдан,

(Қора Мирзага жиддий ўғирилади.)

Шукур, тақдир айирмабди тўпингдан.
Худо ҳофиз, тирик деб билмагандим...
На шоҳу, на гадога кулмагандим.
Жаҳонгаштам, *(Фарруҳга ўғирилади.)*
Азизим, шаҳсуворим!
Ёзилди сиз билан анча ғуборим.
Муборак, Ҳожи Фарруҳ, ҳаж қилибсан,
Ғанимлар кўнглини кўп ғаш қилибсан.

Ҳ о ж и Ф а р р у ҳ

Азиз юртимни кўрдим ҳаммадан ҳам!

Қ о р а М и р з а

Чидолмасди уни кўрганда одам.
Қучоқлаб опти ерни, қўйса энди,
Элин шундай севар ким суйса энди!

Ҳ о ж и Ф а р р у ҳ

Элим, киндик қоним, русим, Россиям!
Ахир кўрдинг-ку, Мирза, русни, не кам?

Қ о р а М и р з а

Буюк тупроқ, буюк миллат, буюк халқ!
Хатимда не деган бўлсам бутун ҳақ.
Ва лекин бўлса ҳам ўзга худоси,
Пошшога ўхшамасди подишоси.

Н о д и р а б е г и м

Мени ўйга ботирди у хатингиз,
Ўрус пошшоси бирла суҳбатингиз.
Бу хил «меҳмоннавозлик» ёвга хосдир,
Қизиқсинганлиги бежиз эмасдир.
Мовароуннаҳр, андин Хуросон —
Қачон ем бўлмади ёвларга осон?

Қ о р а М и р з а

Кўринди хайрихоҳ наздимда менга.

Н о д и р а б е г и м

(мийиғида кулиб)

Ва мансаб ваъда қилди сўнгра сенга.

Қ о р а М и р з а

Саройдан ваъда қилди.

Н о д и р а б е г и м

Бу — нимаиди?
Петербургнинг бу ёққа сирли сайди...

Қ о р а М и р з а

Жигаргўшам, қадрдон ўз элимдан, —
Не кўрдим, не кўрибдурманки, энди —
Ироқ бегоналардинми кўрурмен,
Мусофирликда, хорликда ўлурмен,—
Дедим, илло кечирсинки яратган,
Бўлак имонни бермам салтанатга!
Кулиб қўйди холос рус подишоси,
Вале сир қолди онинг муддаоси.

Н о д и р а б е г и м

«Валек сир қолди онинг муддаоси...»

(Озгина илжайиб такрорлайди унинг бу соддадил муҳокамасини.)

Муроди чаккимас давлатфузосин,

(Жаҳл билан.)

Бу — маккор Ғазнавийнинг акс-садоси!
Демак, рус ҳам хабардордир ҳалитдан —
Бу бадбин ўзаро шармандаликдан...
Нифоқ ўғлимни энди, Мирза Саркор,
Керақдир юртда бир сарвар мадақкор.
Кечиргин мен учун хонни — акангни,
Тағин бой бермасин озурда жангни.
Болам, қайт тоғу тошдин, юртни қизғон,
Қараб турма, амирга берма имкон.
Қўқон қил устида, аҳволимиз танг,
Амир дарвозада, аҳволни билсанг.
Етар, бас, дарбадарлик, юртни қайтар,
Аразни бас қил энди, бўлма қайсар.

Қ о р а М и р з а

(оғир фикр қилиб)

Қўқон қолсин десангиз гар саломат,
Музофот тахтидан кетсин Муҳаммад.

Н о д и р а б е г и м

(ҳайрон)

Не дейди Хоразм, не дер Хуросон?

Қ о р а М и р з а

Муҳаммад кетса, ёв бўлғуси яксон.
Қафил мен, Ҳожи Фарруҳ, ҳамда халлоқ.

Н о д и р а б е г и м

Болам, фикринг хунук, шайтонга ҳамроҳ.

Қ о р а М и р з а

Узр минг бор, унингиз кимга ҳамроҳ?
Унинг аҳроҳи шайтондин хунуқроқ!

Нодирабегим сапчиб тушади.

Ақлсиз, калтабинликдан-да катта —
Хиёнат ҳукмрондир салтанатда!

Н о д и р а б е г и м

Хиёнат?! (*Ҳайрон.*)

Қ о р а М и р з а

Ҳа, хиёнат!

Н о д и р а б е г и м

Салтанатда?!

Қ о р а М и р з а

У доим салтанатда маслаҳатда,
Фириб бозорида қолди музофот,
Кемирмоқда музофотни бу офат...
Гўзал Қашқарни бер маъжусийларга,
Қўқон мулкин эса энди буларга?!
Фидойилар билан тўлди қамоқлар,
Амал олмоқда сохта раҳнамолар.
Қўқонни аввало сиздан бўшатди.
Уни ёвдан эмас, биздан бўшатди.
Қўринг, аҳли заколар хор-ҳасда,
Бойўғли ўрдада, булбул қафасда.
Шу бонс, Ҳокимойим, кўп гарангман,
Яратган кулгисидан ҳангу мангман.

Қалар бўлса агар у раҳнамолик,
У тадбир шубҳасиз мағлубга молик.
Олинг давлатни, халқни айлайик шод,
Муаззам юрт қамалдин бўлсин озод.
Севимли халқингиз шу муддаода,
Дилабгор тиллари доим дуода.

Нодирабегим

Тўнинг терс. Бунча ҳам оҳ, ноаҳлсиз?
Ахир тахт, жон болам, унга дахлсиз.

Қора Мирза

Дахлсиз у —имони покларга,
Қайилгучи фақир-ғамнокларга!
Сиз каби эл ғамин ўйловчиларга,
Унинг зеболигини куйловчиларга!..
Жаҳон кездим кўриб ўзни забунда,
Бизнингдек топмадим қашшоқни унда.
Не янглиғ илми ғайбин кўрмадим мен,
Уятдин ер ёрилмай кирмадим мен.
Яроғлар, буки тўплар, буки анжом,
Худудиди турар бир аждаҳо ком.
Беруний, ибн Синодек даҳони,
Форобий ҳам Улуғбек раҳнамони,
Алишердек улуғ зотларни туққан,
Илм-фан арш-аълосига чиққан —
Ватан ҳокимлари не бирла машғул?
Маишат, қирқпичоқ қутқу-ла машҳур.
Шимолга Оқмачитдек қалъа қурган,
Овомга ободонликлар кетурган,
Бағиш қилган фақирга тилла бошин,
Азиз соҳибнафас, нашъу намосин,
Фақирлар истагига юрмагай зид,
Фалокат юртига қилганда таҳдид!

Нодирабегим

Мени кўп қийнаманг, озурда бошим,
Енурман, ўртанурман, кўзда ёшим.
Бироқ, ўғлим ахир, ким бўлса ҳам у,
Наҳотки истасангиз менга оғу.

Ҳожи Фарруҳ

Худо ҳаққи, дилафзо, сўнгги тонг бу,
Муҳаммадга аянчли сўнгги жанг бу.
Ўғил ёки Ватан тақдири ҳозир,
Билурман. Сизга бу енгил эмас, зил!
Ўзингиз бош бўлинг, тадбири биздан,
Бутун жангда Амирнинг хавфи Сиздан!
Агар Сиз деб оёқланса бутун эл,
Суриб ташлар ғанимни мисли бир сел.
Ягона номингиз, куч мингга ортар,
Амирни тахтидан тобутга тортар!

Нодира бегим

Наҳот тош бўлса бағринг шунча, ўғлим?!

Қора Мирза

Агар тош бўлса кошки эрди бағрим!
Басир бўлсам эдим, бўлсам эдим кар,
Бу ерга келмас эрдим мен муқаррар.
Йўқ эрса, отланинг, бундин кетайлик,
Элингиз кўнглини хушнуд этайлик,
Йигитлар от билан сўқмоқда ҳозир,
Тўқайда сизга интиқ беш баҳодир...

Нодира бегим

Бу ердан кетмагим, ўғлим, шўримдир,
Қўқон бу — толеим ёки гўримдир.
Уни ордонага ташлаб кетолмам,
Ва ўғлим номини бадном этолмам.

Қора Мирза

Муҳаммад Ҳаққули дажжолнинг фоли,
Унинг қўлида тасбиҳи мисоли.
Қабиҳ, доғули қўлда ўгирилар у,
У қўлдан ҳеч чиқолмас энди мангу.

Ким у, қайси малика, тун яримда,—
Шаҳар кезган ғариб, кўнгли яримта?

Қим у, ўғринча юрган шаҳриёрдин,
Муборак ранги сўлғин бу ғубордин?
Қим у, юрт дардини тошдек кўтарган,
Қим у, элликда сочи тим оқарган?..
Билингки, халқ рози сиз биландир!
Кўрибсиз, намози сиз биландир!
Билингки, жангга кирмас у сизинсиз,
Қифоя ул учун ёлғиз сўзингиз!
У ерда сиз ҳама хавфдин йироқсиз,
Қароргоҳ нописанд сиздек чироқсиз.
Ижодингиз олур авж унда ғоят,
Аёқлар «Нодиранома» ниҳоят.

Нодирабегим

*(хаёлда, Қора Мирзанинг сўнгги бандини
такрорлайди)*

«Аёқлар «Нодиранома» ниҳоят...»
Аёқланди у даҳшатли ривоят:
У юртим лаънати қирғин-ўлимга,
Зулумотга, жаҳолатга, зулмга.
Адолат офтоби, юрт жамоли,
Музофот эртаси, халқим хаёли...
Бироқ, бир нусхада.
Қим они жамлар?..
Пароканда у настаъ
Қилқаламлар...

Ҳожи Фарруҳ

Шу боис лоақал кетмоқ керакдир,
Қароргоҳ тадбири, доно бу тадбир!

Қора Мирза

Бу — бизнингмас фақат, эл муддаоси,
Бу — сардор Ҳожи Дарға илтимоси!

Ҳожи Дарға луқмаси Нодирабегимнинг хаёлдаги бошини тиклайди.
Унинг ташвишли кўзлари ногаҳон Қора Мирзага, ундан ўтиб
Ҳожи Фарруҳга қадалади.

Нодирабегим

Ажаб тақдир экан тақдир, аломат,
Маломат келтирур, у гоҳи омад.
Қаранг кулгисини, қандай ажойиб,
Бу — оддий кулгумас, бу — илми ғойиб,
Наҳот бу илми ғойиб оламда ҳақдир?
Тағин учратмоқ истар бизни тақдир!..

(Хаёл тўфониди.)

Дараксиз кетди Маҳмудхон, қаерда?..
Мени тангрим унингдан ҳам айирди..

Ҳ о ж и Ф а р р у ҳ

*(ҳайрон тикилади ҳали ўзи билан ўзи банд
Нодирабегимга ва ўзича)*

Наҳотки беҳабардир Ҳокимойим?..

Қ о р а М и р з а

Маликам, сизга ёр доим худойим.

Н о д и р а б е г и м

(ёмон хабарни ҳис қилади ва бехос қичқиради)

Овоз бер, қайдасан осуда даврон?!
Сенингсиз ногиронман, кўнгли вайрон!
«Фалак жисмимни тупроқ айлади, жонимни тиндирди,
Кўнгил шаҳбозини андуҳ домиға илтинтирди,
Тажаммул офтобининг фалак туфроға индирди,
Тегиб санги маломат шишайи сабримни синдирди,
Нетай, фарзандларим сен йўқлигинг чандон билинтирди»,
Овоз бер, қайдасан осуда даврон?
Наҳотки шунча афғон, шунча афғон?!..

*(Бир оз тинчланиб, қўрқа-писа Қора Мирзага
ўгирилади.)*

Наҳот ўғлим...

Қора Мирза

Асирда!

Нодирабегим

Зору хаста?!

Қора Мирза

Амирнинг чодирда, зил қафасда.

Нодирабегим

Бу шум, машъум хабарни қайдин олдинг?

Қора Мирза

Тўқайда, сирли йўлда бир кун олдин —
Тутилди сирли одам тик саҳар вақт.
Унинг белбоғидан чиқди ажиб хат.

(Енидан ўша хатни олиб унга узатади.)

Хатга зудлик билан кўз югуртади Нодирабегим.

Нодирабегим

Адодан?..
Адодан Ҳаққули сардорга мактуб?
Нечун бадкордин сарварга мактуб?

(Ўқийди.)

«Хатингизни етурдим ҳазратимга,
Даво топдим мисоли ҳасратимга.
Амиралмуслимин топди қаноат,
Демак мақбул сизга вақти соат:
«Ўн икки, боз ўн икки, боз ўн икки...»

(Хатдан ташвишли бош олади.)

Тагин бу қандайин хунхос ўн икки?
Ўн икки — эртами?..
Хўш, «боз ўн икки?»
Ўн икки — балки дарбоза ўн икки?..
Учинчи «боз ўн икки» — балки соат,
Амиралмуслимин топган қаноат?..

Қора Мирза билан Ҳожи Фарруҳ бу донишманд аёлнинг топқирлиги-
га, тоқатига имон келтиришади. Нодирабегим мактубни ўқишда
давом этади.

«...Хатингиз келдию шубҳа йўқолди,
Азалги маслаҳат ҳам кучда қолди.
Бари осийларингизни қирурмиз,
Фақат Ҳаққулни ҳоким қолдирурмиз...»

Тагин бош кўтаради хатдан малика, Қанизакка дейди.

Топинг Ҳозикни тезда, бунда келсин.

Қ а н и з а к кийикдай тез ғойиб бўлади.

(Яна қўлидаги хатга тикилади.)

«...Кеча, ёрдамга отланган нафасда
Азиз Султон ҳам тушди қафасга...»

*(Бу машъум мисрадан узоқ жим қолади ва инграб
чекинади.)*

Болам...

Бечора ўғлим, нест-нобуд...

Ҳ о з и қ киради, Нодирабегимга ҳайрон яқинлашади, тинглайди уни.
Қанизак уларни йироқдан аллақандай хавф билан кузатади.

Элингга сидқидил қолдингми собит?..

(Ўқишда давом этади хатни.)

«...Демак, хавф энди йўқ Шаҳрисабздин,
Амир хавфи ягона ялмоғиздин...»

Қ о р а М и р з а

«Ягона ялмоғиз» Сиз унга, Ойим.

Нодирабегим

Шу боис «ялмоғиз» қолгуси доим!

*(Шу ерда ишорасини қилади. Хатни ўқишда
давом этади.)*

«...Амир ғоятда норози ановдин...
Утиб кетди олов тоби қаловдин.
Ҳамон ижродамас фармони олий,
Тирикдир токи у, бордир заволи...»

Ҳозик

«Анов» ким бўлди?
(Бирдан Қанизак орқага тортади ўзини.)

Нодирабегим

Тавба, не тагин бу?
Хиёнат, суйқасд менга?

Қора Мирза

Тайин бу!

Ҳозик

Ким у хоин, хиёнаткор саройда?

(Хатни ўқишда давом этади.)

«...Амиралмуслиминдин сўнгги фармон:
Бухоро «алъамон» деб киргани он
Бутун аркони давлат банд этилсин,
Магар улгурмасин қочмоққа ҳеч ким.
Қочар бўлса Муҳаммад, не билурсиз,
Умархон қисматин «савфо» қилурсиз...»
Наҳот!.. Парвардигор!

Иқилаёзади, ҳаммадан олдин Қанизак етиб келади, ушлаб
қолади уни, қўлидан ерга тушган хатни олиб яширади.

Султон Умархон
Ҳалок бўлган, демак,
Эй, чархи осмон!
Бу қандай кўргулик,
Ҳаққул..
Кушанда?..
Мени ўттизда қолдирган ўшанда?

(Қичқиради.)

Бекор!
Бўхтон!

К а н и з а к

Бекор гап! Тинчланингиз.

(Бирдан йироқни кўрсатади.)

Ойи, Ҳаққул!..

Н о д и р а б е г и м

У қайдан?..

У кўрсатган томонга ҳайратда боқади. Қора Мирза навқари
елкасида қадалган ўқ билан бостириб кириб, йиқилади.

Н а в қ а р

Берк йўлингиз!..

Ҳаққули мингбоши навқарлари билан бостириб киради.
Навқарлар гўлаҳхонани ўраб оладилар, Ҳаққули Қора Мирзага
юзма-юз келади.

Ҳ а қ қ у л и

Ўрангиз. Жилмасин ҳеч ким бу ердан!
Келур давлатпаноҳ, Саркарда Ҳоқон!

*(Чор атрофга кўз югуртириб чиқади.
(Ҳаммани ташвишда кўриб.)*

Ўзингиз боп экан топган ерингиз.

Нодирабегим

Бир оз андиша қилмоқ балки лозим!
Бу ерда йўқ шекил маҳрам, мулозим.

Ҳаққули

Узр, соҳибнафас, минг бор, маликам.

Шиддат билан Маъдалихон кириб келади, хос навкарлари ўрвида. Ҳамма турганларга бир-бир тўхтаб, онасига юзма-юз келади. Кескин бурилиб, Қора Мирзага яқинлашади, бир неча дақиқа истеҳзо билан унга тикилиб қолади, сўнг Ҳаққулига ўгирилади.

Маъдалихон

Не юз бермоқда бу қонли қамалда?
Менинг содиқ қўмондоним, чамамда,
Бу фитна сизга ҳам хуш келди чоғи?
Ва ё меҳмонларингизнинг пичоғи?..

Нодирабегим

Болам, андиша қил!

Маъдалихон

Парвардигорим,
Хиёнаткор онам деб ўйламовдим.
Олинг! (Бақиради.)
Зиндон!

Нодирабегим

(Қора Мирза билан Ҳожи Фарруҳни тўсади.)

Болам!

Маъдалихон

Зиндон! Ва зиндон!

Қора Мирза (навкарлар ўрвида). Қўйинг, давлатфузо, куйманг, куйинманг. Маъдалихон ким дўст

ким душман, боши Амир Насрулло кундасига етганда билади. Ҳозир фойдасиз. «Макр тиф урса у золим, бўйсунмай нетай ҳозир. Не янглиғ, келса бўйнини тўлғатар ҳақни қазосидин!» Мен Маъдалихонга бадхоҳлик қилмасмен. Аммо рост йўлдан ҳам чиқмасмен. Бадхоҳлик кишини бадном қилади. Булар у айтганидек пўшидамас. Расоларга мухалиф норасолар! Қўйинг, билганини қилсин.

Маъдалихон

Олинг Ҳозиқни ҳам дўсти Адонинг!

Нодирабегим

Эсингни йиғ, болам! *(Ҳозиқнинг олдини тўсади.)*

Маъдалихон

Қайтманг, олинг тез!

Ҳожи Фарруҳ

Ажаб, хоин она, оғаси хунрез...

Маъдалихон

(унга ўқрайди)

Хунрез-хунрез!

Қанча ваъда қилди Шимолий тарсо?

Қўқон музофоти, тахт бадалига?

Нодирабегим унинг бу гапдан хабардорлигини англолмай Қора Мирзага тикилади.

Ҳа-ҳа, ойи, ҳа, Ҳокимойим!

Сиз билган гапларни мен ҳам биламан.

Бунга ҳайрон бўлманг, менинг маҳрамларим

Сизникидан зўр!

Бешбел камзулликлар булар олдида

Ҳеч гапмас, онажон.

Мендан, сизданмас,

Булардан қўрқади —

(Қора Мирзани кўрсатади.)

Ҳожи Дарғасидан қўрқади итдай
Бешбел камзулликлар валинеъмат!
«Қора така» дебмиш Амир Мирзани,
Қорамурт тоғининг қора такасин
Бугуноқ қассобга бераман бун,
Амир пичоғини қайраб улгурмай!..
Олинг, олиб чиқинг!

*(Зарда билан буюради навкарларига.
Ҳаққулига буюради.)*

Ўрда зиндонига, оёқ остига!

Қора Мирзани, Ҳожи Фарруҳ ва Ҳозиқни олиб чиқиб
кетишади. Маъдалихон онасининг ёнига келади.

Арзанда ўғлингиз Амир қўлида!

*(Хос навқари қўлидаги ўқёйни
олади ва унинг учидаги тумор
қилиб боғланган хатни кўрсатади.)*

Мана, бугун олдим Амирдан мактуб,
Султонни тоғаси Ҳусайнбекка
Алмашаман депти, қайта ўқ уздим,
Боғлаб ўқёйига рад жавобини!

Онани изтироб енга бошлайди. У беҳол йиқилади. Қанизакка
қичқиради.

Қани, Пошшоойим?

Қ а н и з а к

Лаббай, Шаҳаншоҳ!

М а ъ д а л и х о н

Олинг ойингизни хобхонасига!
Ҳеч кимни қўймангиз ва чиқармангиз!

П а р д а

ИККИНЧИ ҚЎРИНИШ

Қўқон. 1842 йил, савр ойининг 11-куни, Сешанба. Тўпотар. Урда. Боғижаҳоноро. Ҳад йўлакда ва ҳар бир устун тагида соқчилар. Қанизак отилиб киради, ридода, юзида ўртук. Қанизак отилиб киради, ридода, юзида ўртук.

Қанизак. Қай гўрга йўқолди бир нафасда.

Қанизак суяниб турган устундан Ҳайратхўжа ажралиб чиқади.

Ҳайратхўжа. Лаббай, Хонпошшооим, мен оёғингиз остидаман.

Қанизак (*чўчиб кўкрагига тупуради*). Вой, дийдорингни ел есин-э, буқаламуннинг ўзисан-а?! Қаерда ёпишиб турганингни ҳам билиб бўлмайди. Сенимас, хўжанигни қидириб юрибман. Тонготардан бери қидираман.

Ҳайратхўжа. У киши ҳам буқаламун. Катта буқаламун (*ўзини кўрсатиб*), кичкина буқаламун. Хўжам, Пошшооим, Урдада — Боғижаҳонорода, худди бор-йўқдай юрадилар. Керак жойда кўрина қоладилар қўзиқориндек. Ҳозир пешин, яъни тўпотар, ўрда аъёнлари билан намоздалар. Нима юмушлари бор эди?

Қанизак. Намоздан ҳам зарур юмуш. Тез топ уни!

Ҳайратхўжа. Таажжуб?!

Қанизак. Кўп пачакилашавермасдан югур! Мен шу ерда кутаман.

Ҳайратхўжа. Хўп бўлади.

Қанизак (*атрофни синчиклаб кузатади, шамдай қотиб турган соқчиларни ҳам*). Қай қарорга келдинг, Хонпошшооим! Не ҳолга тушади хатни кўрган он Ҳаққули мингбоши, жаноби Сардор, устумон Девонбеги, соҳиби Урда?.. «Ун икки, боз ўн икки, боз ўн икки...» Қандай топқир аёл, донишманд хотин! (*Хатни олиб кўз югуртади ва ўзига тегшли сатрларини ўқийди.*) «Ниҳоят навбати келди қирқ бирнинг... Амир киргунича Урда бувисини бир ёғлиқ қилсин...» (*Сесканиб устун панасига олади ўзини.*) Йўқ, йўқ, қилолмайман бун, ҳеч қачон... Қирқ бир... Қирқ биринчи тева совғаси қанча юмушингни қилди, Бухоро! Хатни бермасам-чи?.. Бермасам агар эрта дарбозалар очилмайди, Амир шаҳарга киролмайди. Мени қирқ биринчи хотин ялағида пойгакда қолдирган, масхаралаган Маъдалихон ҳукми давом этади. Кўрсатаман хатни!..

Ҳайратхўжа тагин аввалгидай бехос Канизак ёнида пайдо бўлади.

Хўш?

Ҳайратхўжа. Ҳозир келадилар хўжам. Ҳамма тўғаноқлар бошини еб битирди, қолганлари қочиб қолди. Энди навбат устозларига келдими, Пошшоойим?.. Тўғри айтасиз... қандай қўлингиз боради? Ахир Нодирабегим сизни ўз фарзандларидан аъло тутди, салкам ўн беш йил илм ўргатди. Нечук бу савдога тушдингиз? Бу қабоҳатдан ҳам бадбинлик бўлурму, Хонпошшоойим!

Канизак (*қийнаlib*). Тез кет, кўзимдан нари йўқол!

Ҳайратхўжа. Ҳар нечук, илондан илон, чаёндан чаён туғилиши ҳақ. Улар ўз вазифаларини адо этадилар, хоҳ катта, хоҳ кичик.

Канизак. Йўқол деяпман сенга!

Ҳайратхўжа. Мендан қўрқмайсиз, бу аниқ. Чунки менинг сўзимга ҳеч ким қулоқ солмайди, ишонмайди ҳам. Бир тонфа кишилар бунда одаммас, масхарабоз саналади. Таажжуби мана шунда.

Канизак. Аблаҳ!..

Девонбеги кўринади. Ҳайратхўжа тезда ғойиб бўлади.

Ҳаққули. Қандай шошилишч юмуш бор эдики, Ҳайратни йўллабсиз?

Канизак жавоб ўрнига мактубни тутқазади унга. Ҳаққули ўровни очар экан, ялт этиб канизакка қарайди, атрофга ўгирилади, ҳар бир устунни, унинг орқа томонларини синчиклайди.

Адодан?.. (*Бир нафасда ўқиб чиқади.*) Нечун сенга берди мактубни аблаҳ! Ўзи қайга кетди, қачон келди?

Канизак (*оғир*). Тўлан келгани йўқ. Мирза келтирди.

Ҳаққули (*тушунмай*). Мирза?.. Қора Мирза?

Канизак. Уша, Қора Мирза келтирди буни, тўғри Ҳокимойим қўлига тутди.

Ҳаққули. Не деб алжияпсан, жинни бўлдингми?

Канизак. Сал қолди.

Ҳаққули. Уқиди?

Канизак. Уқиди!

Ҳаққули. Тавба!..

Канизак. Ҳозик ҳам эшитди.

Ҳ а қ қ у л и. Ҳозик ҳам?! (*Биқиради бехос ва бўридай атрофга югуради.*)

К а н и з а к

Шундай!..

Ўқиб бўлган эди сизлар келган он.

Қўлидан туширди хатни ногаҳон.

Тўғри олиб келдим!

Ҳ а қ қ у л и

Ишимиз ёмон!

Хатни билмадими сен олганингни?

К а н и з а к

Билмадим, билдими-билмадимми у.

Ҳ а қ қ у л и

(*тағин ҳам қаттиқ ўйлаб қолади.*)

Тўлан қайда экан?

Қандай тушибди хат Мирзо қўлига?

К а н и з а к

Унинг навкарлари тутган Тўланни.

Йўлда, келаётганида Адодан бери.

Ҳ а қ қ у л и

Буни кутмагандим.

Ҳатто тушимга ҳам кирмаган эди.

Узоқ жимлик чўқади. Иккаловлари ҳам икки устунга қапишганларича қотиб қолишади, мазмуни, энди нима қилмоқ, бу даҳшатнинг олдини қандай олмоқ кераклигини ўйлашар эди. Қўлидаги хатга яна кўз югуртади.

«Ўн икки, боз ўн икки, боз ўн икки...»

Пешин... (*ўзича.*) Ўн икки соат қолди... (*Канизакка ўгирилади.*) Шоира қайда?

К а н и з а к

Валинеъматингиз хобхонасига —

Ҳибс қилганича жим ўтирибди.

Ҳ а қ қ у л и

Нечун бу қадарли итоат?..

Қ а н и з а к

Билмадим...

Тонгги воқеадан бери ўзига келмайди...

Бутун ҳарам унда.

Ҳ а қ қ у л и

Мана буни излаб қолмадимикин?

(Хатга ишора қилади.)

Қ а н и з а к

Бу ҳали эсига келганича йўқ.

Ҳ а қ қ у л и

Эсига келгунча...

(Хатнинг канизакка оид жойини ўқийди.)

«...Эрта ўн иккида Ўрдада бўлур

Амиралмуслимин пойқадамлари.

Ановига айтинг, бурчи олиясин

Сўнгига еткурсин, облоҳу акбар...

Қатли Амир номи қолмасин бунда.

Юзма-юз келишга тоқатлари йўқ,

Бу шаккок Ўрданинг шаккок маликаси,

Шаккок шоираси билан Амирнинг...»

Канизакка қарайди. Бу фармойишнинг даҳшатидан ларзага келган к а н и з а к аллақачон чиқиб кетган эди. Ҳаққули ҳайрон бақиради.

Хонпошшоойим!.. Хонпошшоойим!

Қ а н и з а к жон талвасасида қайта пайдо бўлади.

Ҳар кун Умархон даҳмасида у

Авротда бўлади...

К а н и з а к

(беихтиёр қичқиради)

Йўқ-йўқ!...

(Тезда оғзини титроқ қўллари билан беркитар экан, ялингансимон дейди.)

Ҳеч қачон,
Ҳеч қачон қилмайман энди
Бунисин...
Буни қилолмайман, у менинг онам,
Онамнинг ўрнида она, маликам!..

Ҳ а қ қ у л и

Кўз ёшини қўйинг охирги кунга...
Йўқса, ўлдиради бизни шубҳасиз!
Фармони олийни бажаринг, боринг!..

Канизак нима қиларини билмай унга тикилиб қолади.

Нечун бақраясиз?
Шу бугун, ҳозироқ, боринг, бажаринг!

К а н и з а к

Шошманг, мингбоши,
Олиб қочмоқчи эди улар маликани.
Зиндондан бўшатинг, олиб қочишсин.
Йўлда биратўла, биракайига
Ҳаммасини бир гўр гумдон қиласиз.

Ҳ а қ қ у л и

Ўргатманг, сиз бунда, Хонпошшоойим,
Зудлик билан уни адо этингиз.
Амиралмуслимин фармойиши шул.
Жўнанг!

К а н и з а к

Нима билан?

Ҳ а қ қ у л и

Наҳот Хонпошшамга ўргаткулиги
Бордир бу Ўрдада, астағфируллоҳ!..

(Бир оз юмшаб.)

Ҳаммаси сиз билан бизга қолади,
Амиралмуслимин ваъдалари шу!
Сизга ваъдалари катта хусусан,
Буни ўзингиз ҳам яхши биласиз!

Ҳ а й р а т х ў ж а пайдо бўлади.

Ҳ а й р а т х ў ж а

Ҳукамо, пойгакда хон ҳазратлари!

К а н и з а к ўқдек отилиб чиқиб кетади. Ҳаққули хатни яшириб хон-
га пешвоз чиқади. Аввал хоннинг хос навкарлари, сўнгра
М а ъ д а л и х о н кўринади. Орқасида аркони давлат.

М а ъ д а л и х о н

Ким у йироқлашган?

Ҳ а қ қ у л и

Хонпошшоойим.

М а ъ д а л и х о н

Нима гаплашдингиз у билан бунда?

Ҳ а қ қ у л и

Ҳеч нарса, раҳнамо, валинеъматим.

М а ъ д а л и х о н

Пинҳон тутмоқдасан нимани мендан?
Ҳокимойим қайда?

Ҳ а қ қ у л и

Хобхонасида.

Маъдалихон

Кўзларинг жонсарақ нечун бўлмасам?
Тагин бир фалокат.

Ҳаққули

Йўқ, давлатпаноҳ!

Маъдалихон

Ростин айт!

Ҳаққули

Раҳнамо!

Маъдалихон

Не учун бунда,
Бизнинг йўқлигимиз вақтида шайтон —
Оралаб юрипди тахт атрофида?
Ҳайратхўжа қани?

У устун орқасидан пайдо бўлади.

Ҳайратхўжа

Лаббай, ҳазратим!
Хўжамни койиманг...
Гофиллик бегона баковулингизга.
(Ҳаққулига ишора қилади.)

Канизак хўжамни сўроқлаб келди,
Намоздан чақириб бер, деди, тездан.
Айтганини қилдим ҳайратда.

Маъдалихон

Энди нима дейсан?

Ҳаққули

Валинеъматим!
Шунча фалокатлар, нотинчликларнинг —
Қаршисида сизга ортиқча ташвиш.

Маъдалихон

Гапир!

Ҳаққули

Давлатфузо, салтанатимизнинг —
Ёруғ юлдузи, сизнинг волидаи муборагингиз
Мени чорлабдилар ҳузурларига.
Ҳалиги, тонгдаги гуноҳим учун.

Маъдалихон

(бир оз тинчлангандай)

Тинч ўлмайди ҳатто хобхонасида...
Мен ҳамон ҳайронман соқчиларингизга,
Қандай кира олди шаҳарга улар?
Шунча тўсиқлардан, тунқотарлардан,
Шунча садоқатли баковуллардан,
Ҳаққули кўзини шамғалат қилиб,
Ҳатто Ўрдагача, вазири аъзам?..
Кундан-кун ва ҳатто соат-басоат
Улар ортмоқдамиш шаҳри ғофилда
Эрта бўлур балки орамизда ҳам?

Ҳаққули

Ҳазрат, олампаноҳ, тангри асрасин!
Менинг кўргулигим бу—олампаноҳ.
Соқчи, дарбозабон, тунқотарларим
Билмай қолишипти...

Маъдалихон

Айтинг-чи, сардор!
Эрта Бухоронинг бешбел бесоқоли
Кириб келганин ҳам билмай қолурму,
Уша садоқатли маҳрамларингиз?
Кўрнамакларингиз?..

Ҳаққули

Ҳазрат!

Маъдалихон

Менга шуни айтинг, қайси туйнукдан,
Қайси биз билмаган пинҳоний йўлдан
Кириб келди улар?

Ҳаққули

Ҳазрат, қиблагоҳ!..

Маъдалихон

Аркони давлатга қўли билан «Бизни ҳоли қўйинг» деган ишорани
қилади. Аркони давлат буларни ёлғиз қолдиради.

Менинг ишончимга дарз кетди, сардор!
Нечук тирилишди, қайдан тирилишди?
Адо этилмапти нечун фармойиш?
Оқмасжидга етмай...

Ҳаққули

Ўлдирилган эди...

Маъдалихон

(истеҳзо билан)

Биринчи кўришим, ўлган одамларнинг—
Адашмай уйига қайтиб келишин.

Ҳаққули

Демак, бу ерда ҳам бир хиёнат бор.

Маъдалихон

Бухоро чўчқаси Қўқон ботқоғида
Ногоҳ оёғимдан олиб турганда,
Бу икки «мурдани» ким ташиб келди,
Бадарға қилинган икки шаккокни,
Икки ўлимтикни, шундай пайтда!

(Ҳаққулига қараб бақиради.)

Ҳ а қ қ у л и

Бир қошиқ қонимдан ўтинг, давлатпаноҳ!..
Уша менинг шубҳам рост чиқаяпти.
Инонмас эдингиз далилларимга.
Уша аблаҳ Махмур, Гулханий, Ҳозиқ—
Уларнинг тили бир маликам билан.
Онангиз Султонни хон кўтармоқчи,
Севимли кенжаси Султон Маҳмудни!
Ҳар куни кўраман муҳорабада,
Қалъа орқасида навкарларини
Амир навкарлари билан бақамти.
Учиб келган хатга ишонманг асти,
Бухоро тулкисин тағин найранги.
Султон ёвимизга қўшнилиб кетган,
Султон қафасдамас, Амир чодирда.

М а ъ д а л и х о н

Ёлғон бу, тухмат бу! Султон...
Алҳазар!

Ҳ а қ қ у л и

Жаллодга буюринг, ёлғон гапирсам!

М а ъ д а л и х о н

(ўйга чўмади)

Ўзим ҳам биламан унинг кирдикорин,
Амир арзандаси бўлиб қолганин.
Уни ҳоким қилиб Хўжандга қўйди,
Сўнгра олиб борди Шаҳрисабзга.
Амир ваъда қилган Қўқон тахтини,
Қўқон тахти, деди унга, меросинг.
Муҳораба битсин, ўзим биламан...

Ҳ а қ қ у л и

Ниҳоятда тўғри фикр қиладилар,
Менинг давлатпаноҳ валинеъматим!
Ғаш кўради сизни ҳамма укангиз,
Ҳатто волидангиз...

Маъдалихон

(Ҳаққулини ёқасидан олади)

Жаллод! Менинг қон ялаган разил жаллодим!
Энди сенга менинг онам қолдими?
Мамлакат мулкининг султонияси,
Юртнинг волидайи муҳтарамаси?!..
Ҳаммасини бердим сенинг қўлингга,
Ҳаммасини единг битта қолдирмай,
Менинг энг донишманд маҳрамларимгача.
Битта ўзинг қолдинг, битта мен қолдим,
Яккамоҳов бўлиб, якка-ягона!..

(Бақриб у устундан бу устунга уради Ҳаққулини.)

Ҳаққули унинг оёқларига чирмашиб шафқат сўрайди.

Ҳ а қ қ у л и

Ўзингизга келинг, бас, соҳибқирон,
Ахир, итингизман вафодор, содиқ.
Фитна-фасодлардан, ёмон одамлардан—
Тозаладим бутун тасарруфингизни.
Фақат биттасига кучим етмади,
Чора топмадингиз ҳаттоки сиз ҳам.

Маъдалихон

Тағин қон тилайди бу аблаҳ, ғаддор!
Нима қилди сенга Ҳозиқ?

Ҳ а қ қ у л и

Ҳамма гап...
Ҳамма фалокатнинг жилови шунда.
Ўша, худо урсин, фақат ўша аблаҳ,
Бутун тасарруфдан айирган бизни,
Қурама, Чимкентдан, Сайрам, Тошкентдан,
Уратепадан ҳам, Шарқда—Қашқардан,
Шимолда—Оқмасжид, Балхаш, Биллурдан,
Ҳамма-ҳаммасидан айирган ўша!
Ниҳоят қамалга тикқан ҳам ўша!
Амир арзандаси, Адонинг дўсти,
Бухоро калтаги ва айғоқчиси!

Мен сизга неча бор айтганман, ҳазрат,
Бухор таълими-ла танглайи қотган,
Амир маблағи-ла вояга етган,
Шоҳона илтифот кўрган арзанда
Сизга эл бўларми эди ҳеч қачон!
Сиз ишонмадингиз, сизни—адолатсиз,
Жоҳил, қонхўр, мени — хўшомадгўй —
Деб ёзган байтларин ўқиб берсам ҳам.
Қулоқ солмадингиз, қанча сирларимиз
Ёйдан тез амирга аён бўлганда ҳам!
Уларнинг барчаси фақат Ҳозиқдан.
У тулки юмушни сиздан, менданмас,
Ҳаммамизга текис табаррук, доно—
Қиблагоҳимиздан бошлади ҳатто.
Ҳатто меҳрини ҳам қозониб олди.
Тўғри, баланд шоир ва лекин баланд
Туғаси ниҳоят иблисликда ҳам!

М а ъ д а л и х о н

(бақиради)

Етар!

Ҳ а қ қ у л и

Мен ҳайронман сусткашлигингизга,
Шундай хиёнатдан кейин ҳам, тавба.
Қатл этинг Ҳозиқни ҳаялламасдан.
Қора Мирзони ҳам, Фарруҳни ҳам тез.

М а ъ д а л и х о н

(ўйлаб)

Ҳали улар билан...
Сардор, шошилманг,
Ҳисоб-китобимиз, гапларимиз бор...
Бешбел камзулликлар ғолиб ҳозирча,
Белимиздан олди, кўтарганча йўқ,
Кўтара олмайди, парвардигор шоҳид,
Бўйни дарбозада қолур эшшакдай.
Ана шунда, дўстим, бу шаккоқларни
Хўжалари билан дорга тортамыз,
Уша шаккоқ Ҳожи Дарғасигача!

Ҳ а қ қ у л и

Иншоолло, шоҳид парвардигорим!

Бирдан устунлар орасида К а н и з а к пайдо бўлади, кўзлари олазарак, Ҳаққулига интилади. Ҳаққулининг кўзи тушади унга, ҳовлиқиб чорлайди ўзига. Маъдалихон фаҳмлаб қолади.

М а ъ д а л и х о н

Ким у?

Ҳ а қ қ у л и

Муҳтарама Хонпошшойим.

М а ъ д а л и х о н

Нечун безовта у, чақиринг бунда!

Ҳ а қ қ у л и энги билан унга «келинг» ишорасини қилади. К а н и з а к қаттиқ изтиробда Маъдалихон оёғига келиб йиқилади.

К а н и з а к

Ҳазрат давлатпаноҳ!

М а ъ д а л и х о н

Нима гап, тез айт.

К а н и з а к

Момом, Ҳокимойим... Хобхонада йўқ...
Ҳамма ёқ ланг очиқ...

М а ъ д а л и х о н

Соқчилар?..

К а н и з а к

Тарракдек қотиб ётибди.

М а ъ д а л и х о н

Амир! (Бўкиради, Ҳаққулига қараб.)
Бу қандай гап?

Ҳ а қ қ у л и
(ҳайратда қотиб)

Олий ҳазратлари!..

М а ъ д а л и х о н

Топинг, ишга солинг айғоқчиларни!

К а н и з а к

Боғираънода ҳам, даҳмада ҳам йўқлар.

Н о д и р а б е г и м
(ироқда пайдо бўлади)

Тирик, ҳовлиқмангиз, Нодирабегим!

Ҳамма соқчилар қуролларини олиб йўл кўрсатишади унга, Ҳаққули, Маъдалихон чуқур таъзим ва тавозе сақлашади. Канизак кўзларида ёш, югуриб бориб Нодирабегим оёқларига йиқилади. Нодирабегим уни елкасидан кўтаради ва пешонасидан ўпиб ёнига олади.

Ев ўғирлади деб қўрқиб кетдингми?
Қўрқма, Нодирани ҳеч ким, ҳеч қачон
Койита олмайди юрти бор экан,
Юрти баҳамжиҳат экан оламда!

Ҳ а қ қ у л и

(Нодирабегимнинг этагини олиб ўпади.)

Ҳайрият... Замона қалқиб турганда...

Н о д и р а б е г и м

(этагини Ҳаққули оғзидан тортиб олади)

Бас қилинг, Ҳаққули, хушомадларни,
Сиз энди Ўрдада навкар эмассиз,
Бешикдай тебратиб турибсиз уни.
Ҳамма дарбозалар калити сизда,
Ҳамма қалъалар ҳам, муҳораба ҳам!

Ҳ а қ қ у л и

(ташвишда)

Ҳеч не англолмадим бу пичинглардан.
Айтмадимми сизга, ҳали, олий ҳазрат,

Улуғ маликамга ёқмай қолдим деб.
Менга рухсат беринг, энди бошимдан —
Айрилиб қолмайин бекордан-бекор.

М а ъ д а л и х о н

Тахт қалқиб турипти, шаҳар безовта,
Шаҳарни ёв тўпга тутиши ҳам бор.
Шундай қарор қилдик: Валиаҳд билан —
Хонпошшоойимни ёнингизга олиб,
Ҳозироқ Марғилон жўнайсиз, гап шу.
Кузатиб қўяди икки юз навкар.

Н о д и р а б е г и м

Шундайми? Майлига, лекин ягона —
Шартим бор, истаса, олий ҳазратга:
Ҳаққули ҳам кетсин биз билан бирга.

М а ъ д а л и х о н

Мен-чи, мен ким билан қоламан унда?

Н о д и р а б е г и м

Пок, тоза салтанат, тожу тахт билан!

Ҳ а қ қ у л и

Ё тавбал..

Ҳ а й р а т х ў ж а

(пайдо бўлади)

Ҳазратим! (*Қўлида учига хат санчилган ўқ-ёй*)
Мана бу ўқ-ёй,
Ўрда пештоқига келиб санчилди.

Чаққонлик билан Ҳаққули юлиб олади унинг қўлидан ва ўқ-ёй
учидаги хатни олмоқчи бўлади. Маъдалихон огоҳ қилади уни.

М а ъ д а л и х о н

Тегманг, менга беринг!

Ҳаққули ўқ-ёйини ноилж узатади. Маъдалихон ўқ-ёйдан хатни олиб
ичида ўқийди. Ҳайрат билан аввал онасига, сўнг Ҳаққулига қарайди...
кўзлари олаяди... Сўнг хатни эшиттириб ўқийди.

«Раҳмат, юртимизнинг улуғ момоси,
Доно маликаси, биз етиб олдик...
Сизга бош эгади бутун қароргоҳ.
Мирза Саркор билан Фарруҳ ўғлингиз».

Ҳамма бир нафасга ганг аҳволда қолади. Маъдалихон хатни онасига узатади.

Сизга экан мактуб, фарзандларингиздан.

Нодирабегим хатни олар экан, оғирлик билан ўғлига тикилади.

Нодирабегим

Ҳалок қилишингдан қўрқдим уларни,
Ўйлаб етолмадим ўйимга, кейин
Топмадим бу ишга ўзгача тадбир.
Олдиндан ўтмасдан зиндонга бордим.
Бироқ, тингламасдинг мени барибир...
Шуни яхши билки, (*Ҳаққулига қарайди.*)
Ҳоли қўйсин бизни, она-болани!

Маъдалихон Ҳаққули билан Қанизакка чиқиб туришни буюради.

Шуни яхши билки, Ҳаққули жосус!

Маъдалихон бир сачраб тушади.

Маъдалихон

Она, мен биламан, ёмон кўрасиз
Менинг садоқатли маҳрамларимни.
Шунча йил тингладим, етар энди, бас,
Ким менинг душманам, ким менинг дўстим.
Буни сиздан кўра яхши биламан!
Манови ишингиз учун, Ҳокимойим,
Онам бўлмасангиз, зиндон қилардим,
Овлоқ-овлоқларда тил бириктириб,
Фитна уюштириб юрганингизга!
Саркор ким — мен кимман?
Саркор аламзада,
Тахти салтанатга ҳирс қўйган хоин!
Аламзада халқдан фойдаланмоқчи.
Хўш, Фарруҳ ким ўзи?

Фарруҳ — бир тарсо.
Ҳаққули ҳақ чиқди...

Бошқа бир томонда бу гапларни жон қулоғида тинглаётган Ҳаққули
тетикланади.

«Салтанатингда
Икки хон бор», дерди инонмас эдим.

Нодирабегим

Тўғри айтган экан. Бугун рост чиқди!
Жосус, хиёнаткор салтанатингда
Қўпдан иш кўради пинжингга кириб.
Бу хоин — Фарруҳмас, Мирзо Саркор ҳаммас...
Сен ўйлаган Султон Маҳмуд ҳам эмас!

Маъдалихон

Маҳмуд, Султон Маҳмуд,
Хоин ва аблаҳ!

Нодирабегим

Амир қафасида, билсанг, ининг, болам!

Маъдалихон

Амир чодирда бўлғуси ҳоқон!

Нодирабегим

Бекор гап! Қулоқ сол онангга ахир!
Хоин — хиёнаткор...

Маъдалихон

Онам, ўз онам!..

Нодирабегим

Ё тангрим!..

Маъдалихон

Ҳозикдек амир тулкисига
Иссиқ уя берган онам, ўз онам!
Қани у онамнинг ардоғи?..

Нодирабегим

Бас қил!

Маъдалихон

Қани у, қочдими, қочирдингизми?

Нодирабегим

Онҳазрат, телбалик фурсати эмас.
Фуқаро уволи тутади бизни.
Барча ҳам давлатхоқ эмас, болагинам...
Қаламравингдаги ҳамма мулк кетди.
Хоин беклар сабаб қанча садоқатли —
Навкар, сипоҳларинг шаҳид бўлдилар.
Бекор тингламадинг Мирза Саркорни,
Фарруҳни бекорга масхара қилдинг.
Уларга, улардек сипоҳларингга
Музофот инонур бешак, беистисно.
Қарқуноқ чиқмоқда булбул деганларинг.

Маъдалихон

Уғирда янчаман улар бошини!

Нодирабегим

Менинг кенгашим бу — фақат давлатхоҳлик.
Шуни яхши билки, амир мамлакатни —
Куч-ла ололмайди, тадбир билан ҳам.
У олса — хиёнат билан олади.
Амир сен қилмаган ишни қилди аввал:
Эрон, Турк, ўрусга элчи юборди,
Дўсти, душмани-ла тил бириктирди.
Сен отанг ва онанг қирқ йил қўрғаган —
Мамлакат чангини қоқдинг беаёв.
Ва лекин ҳали ҳам қўрғонинг маҳкам,
Онанг тузган қўрғон енгилмас қўрғон.
У — эл муҳаббати, ишончи, болам.
Уни енголмайди яъжуж-маъжуж ҳам...
Энди хавфинг биздан, оға-инингдан.
Хўжандда сақладинг Султон Маҳмудни,
Фарруҳни Мўғонда, Мирзани эса,
Узоқ Наманганда — Тўрақўрғонда...
Номига ҳокиму аслида маҳбус.

Ниҳоят бўлмади бу тадбиринг ҳам,
Очиқ ишга кўчдинг, худди душманлардек —
Бирини ўлимга буюрдинг махфий.
Буларнинг ҳаммаси сенингмас, болам,
Мингбоши Ҳаққулининг тадбири эди.
Ҳамма режасини ўтади тугал,
Энди сен билан мен қолдик атиги.

Маъдалихон

Елгон, садоқатли сипоҳсоларга —
Тухмат, Қора Мирза, уйдирмаси бу!
Сўрайман, йўлимни тўсманг, онажон!
Аяб ўтирмайман онам экан деб!

Нодирабегим

Наҳотки, билмасанг отанг ўлимини,
Ҳаққули ўлдирганин?

Маъдалихон

Етар!

Нодирабегим

Бўлмасам...
Тўлан буғи қани?

Маъдалихон

(саволдан ҳайрон, кўзлари югуради),
Тўлан буғи?.. Жангда!

Нодирабегим

Тўлан буғи кеча сенинг садоқатли —
Ҳаққули мингбоши, сипоҳсоларингнинг —
Мактубини олиб Амирга элтган.

Маъдалихон

(ишонмай)

Қани у, ўша хат, далил, далолат?

Н о д и р а б е г и м

Далил тонготарда йўқолди тўсат.
Наҳот ишонмасанг ўз онангга ҳам?
Эрта ўн иккида, соат ўн иккида,
Ўн икки дарбоза ланг очилади!

М а ъ д а л и х о н

(бақиради)

Сардор! Сипоҳсолар! Ҳаққули!..

Ҳ а қ қ у л и

(яширинган жойидан беихтиёр отилиб чиқади)
Лаббай, ҳазратим!

М а ъ д а л и х о н

Ҳа-ҳа, шундамидинг,
Хабардорсан ҳамма гапларимиздан?!
Хат қани?

Ҳ а қ қ у л и

Қандай хат, ҳазратим?

М а ъ д а л и х о н

(қичқиради)

Хат-хат!
Қўқон кўппагига Амирнинг хати!

Ҳ а қ қ у л и

Бу қандай ҳақорат, шундай қалтис кунда?
Бутун итлгимга, садоқатимга?
Ахир биласиз-ку, ёмон кўрадилар —
Мени Ҳокимойим итларидан ҳам!
Наҳот ишонсангиз шундай бўҳтонга?
Қани ўша мактуб, уйдирма мактуб?

Нодира бегим

У хат сиздан бўлак ҳеч кимда эмас!
Бундай устомонлик Ҳаққулидан келар.

(Ўғлига ўгирилади)

У хат аллақачон ўтга ташланган.
У хат унинг асл жаллоди эди.
Афсус, туширибман қайдадир уни.
Майли, у бўлмаса, ундан зўри бор!
У Адодан эди, манов Ҳаққулидан!

(Ўғлига узатади хатни.)

Мирза кетар пайти қолдириб кетди.
Улар қўлга олган Тўлан буғини
Амир чодирига кетар пайтиёқ,
Амирга Мирзанинг навкари борган.

Онанинг диққати Маъдалихон ўқиётган мактубда экан, Ҳаққули
аста чекинади ва ғойиб бўлади.

Маъдалихон

Ё раббий!.. Жаллод!

Жаллод кириб хон қаршисида тик қотади.

Олинг, малъун...

Қараса Ҳаққули йўқ. Ҳамма ҳанг-манг.

Қани у?.. Навкарлар!

Бир неча навкарлар тўрт томондан пайдо бўлишади.

Шошилинг, ушланг!
Сарой малъунини, тириклай фақат!

Парда

УЧИНЧИ ҚҰРИНИШ

Қўқон. 1842 йил, савр ойининг 11-куни. Сешанба.
Намозгар. Ҳра. Боғираъно. Нодирабегимнинг хобхонаси. Оғир су-
кунат. Осма қандил милтирайди.
Ироқда уд нола қилади, унга бир оздан сўнг хонанда эргашади.

Қилмағил зинҳор изҳор ихтиёж,
Қим, азиз элни қилур хор ихтиёж.
Ҳеч ким оламда фориғбол эмас,
Ҳар ким ўз миқдорича бор ихтиёж.
Ганжи ҳуснингнинг зокатин бер менга,
Сен ғанийсан, менда бисёр ихтиёж.
Гар тиларсан обрў аҳбоб аро,
Айлама зинҳор изҳор ихтиёж.
Ёр васлини тилармен, Нодира,
Айлади кўнглимни афгор ихтиёж...

Қандил оҳиста кучланади, ҳали йигилмаган жойнамозда ўтирган
Нодирабегим устида тик қотган Увайсийнинг юзларини
ёриштиради.

У в а й с и й

Кўзимдин тонг йўқолди, унга тонг йўқ,
Фақат тун қолди унда мисли, тонг йўқ.
Бу ҳол, наздимда, ҳар недин хатарнок,
Адоват, ҳирс, қамалдин ҳам баттарроқ,
Қаноат балки лозимдир, маликам,

(безовта Нодирабегим кўринади)

Қаноат балки бергай ғамга барҳам.
Билурсиз, ҳар нечук, мўмин-мусулмон
Маликам машқидин шаксиз топур жон.
Биҳамдуллоҳки, барҳам топти қотил,
Маликам, бўлмаган эл асти ғофил.

Н о д и р а б е г и м

(аста ўрнидан туради)

Бироқ у бор экан кўп қаъримизда,
Ва ажриқдек мисоли бағримизда.
Узилди, қолди лекин қатта ажриқ,
У ажриқ ёширин албатта ажриқ!

Ёмон ажриқ босибмиш салтанатни,
Суярди кўп Умархон бу валатни.

У в а й с и й

Билиш осон эмас асли палидни,
Вафодор дебди ким ёввойи итни?
«Замона кулфатидин бу кўнгил доғ ўлди, доғ
ўлди,
Бу чархи бемурувватдин кўнгил доғ ўлди, доғ
ўлди».

Бу кунлар йўқ, маликам, кўзда хобим,
Аён ёлғиз ўзимга ўз азобим.
Кўзимни юмдиму, даҳшат олур боз,
Еру кўк боз қилур теграмда парвоз.
Мисоли чархфалак бошимда олам,
Ярим оч, беҳисоб бечора одам.
Яланғоч дов-дарахтлар, қип-яланғоч,
Мисоли нон сўрарлар қўл чўзиб, оч.
Мисоли бизга дейди, энди навбат,
«Қилинг, дейди, дарахтларга инобат».
Эгарланган дарахтлар, турфа отлар,
Сипоҳлар устида семурғ қанотлар...
Ғалат, тунд, батқовоқ тун кимни излар?
Тўлиб теграмда ўйнайди шаҳидлар.
Ва ё қотилними излайди баттол?
Ва ёки дўстини?.. Излар амуғдор!..
Кўзимни юмдиму босиб келурлар,
Оёғим остида бир-бир ўлурлар...
Юмолмайман кўзимни, дод солурман,
Шу таҳлид тун бўйи тонг ахтарурман.
Фикрлар шиддатидин қўрқаман гоҳ,
Улар зиддиятидан қўрқаман гоҳ.
Кўрурман ҳар нафас гўё таназзул,
Таназзул даҳшати бошимда кўп зил...
Маликам, қўрқаман афтодаҳолдин,
Деюрга журъатим ҳар эҳтимолдин:
Савр ойи, ҳамон кетмайди ғаддор!..

Остонада буларнинг суҳбатига маст бўлиб ўтирган Канизак орқадан
келаётган оёқ товушини эшитиб, дик ўрнидан туради ва Нодирабе-
гимга ҳайрон тикилади.

Н о д и р а б е г и м

(Канизакка савол билан юзланади.)

Нечун ҳайратдадурсан, унда кимдур?

Қ а н и з а к

Валиаҳд... Икки сарбоз бирла Махмур.

Ҳайратда ўрнидан қўзғалади Нодирабегим.

Н о д и р а б е г и м

Валиаҳд... Икки сарбоз?

Қ а н и з а к

(тасдиқлайди)

Икки сарбоз!

Ҳибсда домла гўлоҳ, лек келур роз.

(Илжаяди.)

Шаҳзода Муҳаммадамин икки найзабардор сипоҳ ўровида мавлоно Махмурни олиб киради, момосига муружаат қилади.

М у ҳ а м м а д а м и н

Менинг дилбар момомга жон фидолар!

Нодирабегим буни кўриб кулишини ҳам билмайди, кулмаслигини ҳам.

Менинг бандим тилида минг дуолар!
Саволим бор табаррук ойимизга,
Валиаҳд боши ҳаргиз пойингизда.
Қойинмангиз валиаҳд шўхлигидин,
Бу баъзан ақлининг ҳам йўқлигидин,
Саволлар бирла сабрингиз битирдим,
Бошингизга тагин жанжал кетирдим.

Н о д и р а б е г и м

Мени аввал хижолатдан халос эт,
Нечун шоир ҳибсда, гапни рост эт?

М у ҳ а м м а д а м и н

Узр, минг бор узр, шоир ҳибсда,
Ва лекин у киши хандони писта.
Билиб бўлмайди ҳеч, ким у аслда,

Ахир бордир ҳақиқат ҳам ҳазилда?
Бугун гўлоҳда бўғдим Гулханийни,
Бобомдан сўйлади бор билганини.
Фаройиб гаплар айтди домла Махмур —
Бобомдан, сўзларидан ёғдириб дур.
Икковлон маҳрам эрканлар бобомга,
Мисоли малҳам эрканлар бобомга.
Эшитдим хўп бобом ҳимматларидин,
Эканлар баҳраманд суҳбатларидин.
Нечун гўлоҳда энди хору, хаслар?
Бобом фозиллари, соҳиб нафаслар?

Нодирабегим

Сен аввал менга айтгил, ҳой афанди,
Не боис бўлди шоир сенга банди?
Бўшат аввал уни, сўнгра савол бер,
Билиб, сўнг Ҳокимойингга завол бер.

Муҳаммадамин

Заволим шу, мени қийнайди бунча?!
Бўшатмайман бу сирни билмагунча!
Талаб қилдим, нечун гўлоҳдасиз деб,
Нечун иблис ҳамиша нўхтасиз деб.
Жавоб ўрнига олдим кулги якка,
Валиаҳд бир гўдак, қолди мазакка.

Нодирабегим кулади, бошқалар ҳам.

Буюрдим икки сарбозга «олинг» деб,
Бу икки беадабдин қутқаринг деб.
Ва лекин Гулханий қилмай итоат,
Йиқилди, уйқуга кетди шу соат.

Нодирабегим

(Бирдан ҳурпаяди, Махмурга тикилади)
Тағин ўлгур гиё?..

Махмур «ҳа» ишорасини қилади.

Эй, шўрли тақдир!

Чекиш ҳам, ҳар нечук, меъёр иландур?..
(Махмурга жиддий тикилади.)

Махмур

У, оғудин олур шундай аламни,
Алам бирла ювиб дунёни гамни.

Нодирабегим

Болам, иш бошламушсиз қинғир ишдин,
Замон зукколарин таъқиб этишдин.

Муҳаммадамин

Ахир мен билмоқ истармен нечук бу —
Бобом маҳрамлари гўлоҳда оғу —
Ютиб ётмоқдалар бемор, аламнок?
Гиёванд, хоксор, у қайси нопок —
Шу аҳволга солубдир, билмоғим шарт,
Мени қийноққа олди бу оғир дард.

Нодирабегим

(сипоҳларга)

Сиз озод, қолдиринг шоирни бизга.

(Муҳаммадаминга)

Бу сирни сўнг билурсиз, бахтимизга —
Омонлик топса юртингиз, валиаҳд.

Увайсий

Алалҳақ, бўлмагай юрт қавми бадбахт!

Муҳаммадамин

Ва ё Ҳаққулмиди, ёки...

Нодирабегим

Шошилманг.

Чигал охир ечилгай, бўлмангиз танг.
Болам, қисматни кўп ҳайрон кўрибсиз,
Бобонгиз боғини вайрон кўрибсиз.
Худоё, топган ўхшайман муродим,
Фалакка етган ўхшар арзи додим.

Кўнгил кошонангизда гул унубмиш,
Саҳоватпеша бир кўнгил унубмиш!

(Кўзига ёш олади.)

Гулоб!

Канизак қўл кўтариб ташқарига буюради. Гулоб келтиришади. Канизлар аввал Нодирабегимга, сўнг Увайсий билан Махмурга, Канизакка тутишади.

Кўнглим ёришди аллақандай,
Адолат, офият тонги яқиндай!

М а х м у р

Илоҳи омин!

У в а й с и й

Илоҳи омин, адашманг!

М а х м у р

Азалда айнимас сардоба чашма.

Н о д и р а б е г и м

(хаёли қочади, ғазал ўқийди)

«Бевафодур бу жаҳон, суди зиён бори бекор,
Қим ғами айши баҳор ила хазон бори бекор.
Топмаса ёр жанобиға шараф бирла қабул,
Оҳу фарёдинг ила шўри фиғон бори бекор.
Фуқаро ҳолиға гар боқмаса ҳар шоҳ анга
Ҳашаму, салтанату рифъату шон бори бекор.
Шоҳ улдирки, раиятга тараҳҳум қилса,
Йўқ эса қоидаи амну амон бори бекор!
Нодира, бўлмаса гар элга сўзинг таъсири,
Алами зоҳир ила доғи ниҳон бори бекор!»

Ҳамма чуқур рукуда. Узоқ жимлик. Ғазал бошланишидаёқ келиб остонага чўнқайган ва бу ғазални битта-битта кўчириб ўтирган Олима отин ўрнидан туради. Қўлида «Нодиранома», орқасида икки каниз. Уларнинг ҳам қўлларида Нодирабегимнинг янги кўчирилган бир неча китоби.

О л и м а о т и н

Бу йўқ, наздимда, Ойим, бу китобда.
(Қўлидаги «Нодиранома»ни кўрсатади.)

У в а й с и й

Бу янги, ҳозир айтилди, шу топда.

О л и м а о т и н

Девонингиз мана, қўлдин чиқардим,
Безакдин, мўйқалам ҳалдин чиқардим.

«Нодиранома»ни унинг қўлига узатади. Аввал Увайсий олади, унинг
безакларини завқ билан томоша қилади.

У в а й с и й

Либоси «Нодиранома», музайян!
Девон авроқидин тилсим муайян!
Улусга кенг карам бу, катта инъом,
Ажойиб кашфиёт, аллома илҳом.

(Варақлайди уни.)

Бўлур бу халқимизга яхши ҳамроҳ,
Бунингдек кўрмаганман, писабиллоҳ!

Нодирабегимга узатади. У катта ҳаяжон билан қўлга олади, томоша
қилади безакларини, варақлайди.

О л и м а о т и н

Китоб ногоҳ чиқиш бирла қаламдин,
Талош-тортиш бўлиб кетди ҳарамда.
Уқиб тонг оттиришди муҳтарамлар,
Қаниз, маҳбубалар, нозик санамлар.
Дуо айтишдилар кўп номингизга,
Шафоат кўргазиб илҳомингизга!

Валиаҳд уни момоси қўлидан олади ва Махмурга кўрсатади. Улар
ҳам томоша қиладилар.

М у ҳ а м м а д а м и н

Бунинг халкорига савфо муносиб!

Нодирабегим

(неварасининг сўзини маъқуллайди)

Бале, савфо унга аъло муносиб!
Навой шавкати кўп муҳтарамлик,
Бўлур Олимаой «зарринқаламлик!»

К а н и з а к заррин давог-қалам келтиради. Нодирабегим кўп назокат билан Олима отинга уни тутқзади, ҳам ўз'елкасидаги ипак рўмолини олиб устига ёпади. Ҳамма муборакка қўл очади, фотиҳа тортишади. Олима отин Нодирабегим истиқболига эгилади, қаттиқ ҳаяжон ичида унинг қўлларини юз-кўзларига суртади.

О л и м а о т и н

Шукур...

Ҳотамлигингизга, тасанно!
Тасанно, Ҳокимойим, кўнгли дарё!
Жаҳон тургунча тургай шавкатингиз,
Муборак етти иқлимда отингиз!

Ҳ а м м а

Муборак, Олима, «Заррин қаламлик!»

О л и м а о т и н

Ойим, кўрсатмасин ҳеч сизга камлик!

Ҳ а м м а

Илоҳим, иншооллоҳ, бўлмагай кам!

О л и м а о т и н

Баёзлар, Ҳокимойим, бўлдилар жам:
Мусамман ҳам мусаддас ўзга бўлди.

(Биринчи каниз қўлидан олиб узатади унга.)

Ғазаллар ҳам муҳаммас ўзга бўлди.

(Иккинчи каниз қўлидан олиб узатади.)

Фироқнома, мураббаъ, таркибандлар
Рубойи ҳам туюқлар, таржибандлар

Рақам бўлди, безатди уста Роқим,
Ниёз Мумтоз Муҳаммад дўсти Роқим.

(Уни ҳам узатади.)

Булар ўн нусхадин Балху Ажамга...
Бироқ форси баёз ўхшайди камга.

Нодира бегим

У майли. «Нодиранома»га ўлтир,
Ягона нусха бу, тезроқ кўчиртир.

(Қайтиб беради унга.)

Ягона нусхадир бу, ихтиёт қил,
Ҳама қилганларингдан ҳам зиёд қил.
Менинг Шоҳномаий Фирдавс рисолам!

Олима отин

Бўлур хоҳишингиз, Фирдавси олам!..

Нодира бегим

Канизлар, сизга рухсат!

Канизлар кетишади. Олима отинни тўхтатади.

Сиз қолингиз.

Олима отин ўрнида қолади.

(Бир оз ўйлаб.)

Бугун тонг даҳмада бирга бўлингиз.

Олима отин хурсанд қуллуқ қилади ва чиқади. Пауза. Нодира-
бегимнинг хаёли қочади, ўзича ўқийди.

Сунма май, эй соқий, даврон менга,
Ким, насиб ўлмиш азалдин қон менга.
Нола бир дилсўз ёримдир менинг,
Ҳамнишиндир дийдаи гирён менга.
Оҳ, найлай ўтди даврони висол,
Бевафолик айлади даврон менга.
Мушкул ишга қолди эвоҳ Нодира,
Ёраб, ул мушкулни қил осон менга...

- Намозгар бўлди ҳам ундан дарак йўқ,
 • Не бўлди унга, Ҳозиқ жонҳалак йўқ...
 Наҳот улгурди Ҳаққул, у қочолди?
 Наҳотки салтанат аърофда қолди?..
 Ким у иккинчиси, ким бўлди энди?
 Илондек Ўрдада жим бўлди энди?
 Сипоҳми, ё сипоҳсоларми, ё ким?
 Ва ё аркони давлат, ёки ҳоким?
 Ечилгай қайда бу даҳшатли жумбоқ?
 Наҳот хон шубҳаси... Олам муаллақ!
 Наҳот айғоқчи у? Оний хаёл ҳам —
 Унга шак келтирар шаксиз жамулжам.
 Хиёнат ҳамда Ҳозиқ... бу — адоват!
 Буюк хизматларига ноадолат!

Ҳамма гапни остонада тинглаб ўтирган Қанизак ўрнидан туради.

Қ а н и з а к

Маликам, айтмагандим сизга кўпдан,
 Менинг наздимда ҳам Ҳозиқ шу тўпдан.
 Адонинг мактубин эсланг, у кимга,
 Ишора қилган у қайси ҳакимга
 Буюрган, йўлдан олсин сизни деб у?

Н о д и р а б е г и м

Гумонлар солли, оҳ, кўнглимга оғу.

У в а й с и й

(Қанизакка)

Сен унга тил тегизма!

Қ а н и з а к

(истеҳзода)

Хоним ойим!

Н о д и р а б е г и м

Буни ёлғиз билур, афсус, худойим.

У в а й с и й

Билолмайсан, не сирлар бор бу кунда,
Ҳалол ким, ноҳалол ким асти бунда.

К а н и з а к

Ўтиб кетган эса у ҳам ажабмас...

Н о д и р а б е г и м

Худо кўрсатмасин!

К а н и з а к

Қошки!

Н о д и р а б е г и м

Қилинг бас!

Бирдан т ў р т н а в к а р кириб келади ва Нодирабегим остонасини ўраб тик қотишади. Ҳ о з и қ киради. Нодирабегим ҳайрон сўрайди навкарлардан.

Бу не гап?

Ҳ о з и қ

(жавоб бермоқчи бўлган навкарлардан олдин жавоб қилади)

Тинчланингиз, тинч қароргоҳ.
Булар Хон ҳазратимдан менга ҳамроҳ.
Қулингизга бу балки бадгумонлик,
Вале равшан бўлур бўлса омонлик
(Нодирабегим Увайсийга ўгирилади.)

Н о д и р а б е г и м

Мени маъзур кўринг!

У в а й с и й

Хўп-хўп, маликам.

У в а й с и й хайрлашиб чиқади. Нодирабегим Қанизакка, набирасига, Махмурга ҳам «бизни ҳоли қўйингиз» ишорасини қилади.

Қ а н и з а қ

Хўп!

Н о д и р а б е г и м

Сизга ҳам! *(Навкарларга ишора қилади.)*

Н а в к а р л а р бир-бирларига қарайдилару фармойишга бўйсунадилар, ҳоли қўядилар икки шоирни.

Боринг, ҳоли қўйингиз бизни бир дам.

Ҳ о з и қ

(бир қур сукут сақлаб қолган Нодирабегимнинг ҳолатига киради)

Қочиб улгурди Ҳаққул яхши отда,
Бутун навкарлари-ла, Қўкбекатда.

Нодирабегим изтиробда.

Бутун дарбоза қалқди, қувди ёвни,
Ўлим бирла ўтиб ҳар битта говни.
Валинеъмат ўзи бош кирди жангга,
Қиличлар тигида чақнаб аланга.
Валинеъмат ғазабдан худди ёнди,
Валинеъматни бундай кўрмагандим.

Н о д и р а б е г и м

Эшон, меъеридин ўтди вазият,
Улусга ҳаддин ошди кўп азият.
Хиёнат, фитна изғиб қолди бунда,
Не сир борки, ечилмоқда, тугунда.
Садоқат топталиб топмоқда барҳам.
Ишонган тоғда ётмасмиш кийик ҳам.

Ҳ о з и қ

(ишорага тушуниб эзилади, ҳайратда)

Бегим, басдир менга бир сўз ниҳоят,
Шу боис балки йўқ иқрори ҳожат.
Қима маълум эмас аъмоли Ҳозиқ!
Бухоро, мадраса, таҳсил — тавозу!

Хирот, Хива, Қўқанд — аркони Давлат.
Унинг иқболига беҳад иноят...
Булар умрим тарози тошидирлар,
Муҳаббат умрининг йўлдошидирлар.
Анинг бир толеи шуки, маликам,
У Сиз бор салтанатга бўлиб маҳрам.
У Сизни куйлади. Сизнинг элингиз,
Ажаб, ошифтавор Сизнинг тилингиз
Билан пайваста қилди байти, созин,
Очиб бу элга меҳрин, ишқи розин.
У шунда кексайиб, хос ҳасса тутди,
Не ёзса шу чаманга, юртга тутди.
Оёғим бунда қолди. Сиз сабабсиз.
Не қилсам — Сизга деб қилдим ададсиз.
Мени Сизга, билурман, ғаш кўрурлар.
Не тонг, майли, шу боис ўлдирурлар.
Муҳаббат толеим давлатфузога
Кам эрмас эътиқодимдин худога!

Н о д и р а б е г и м

(оғир хаёл тўзонида гаранг)

Гумон, шубҳа талайди одам ақлин,
Сўрайди шу муаммо олам ақлин...
Пешонамни таоло тор қилди,
Бу дунёни нечук хунхор қилди?!
Амир кулмоқчи мурдам устида кеб,
Талаб қилмоқда кимдан ўлдирдинг деб?
Мени овротда кўрмоқ нстаган ким?
Умархон даҳмасига қистаган ким?
Ким у иккинчи хоин, у риёкор?
Муқаддас бурчини ўтмоққа ночор?
Ўлимга розиман, овротда, майли,
Элим, юртим ва тупроғим туфайли!
Фақат дарбозалар турсин дахлсиз,
Замон бўлсин замонлардин баҳлсиз!
Тутинг иккинчи хоинни...

Ҳ о з и қ

Бегим!

Нодирабегим

У...

Илондай пойлар у солмоққа оғу.

Ҳозик

Бегим, ҳозир сипоҳлар шу билан банд,
Тутилгай бўлса ҳам маккор у ҳарчанд.

Канизак кириб дастурхон тузайди, имирсилаб икки шоирнинг
гапларини тинглайди.

Қулингиз сўз берур, фош ўлғуси у,
Пойингизда кўзи ёш ўлғуси у!

Нодирабегим

(чапак уради)

Ҳозик қўриқчилари кўриб тўрт томондан ўринларини оли-
шади.

Маликангизни айланг, яхшилар, шод,
Бориб Ҳазратга айтинг, сизлар озод!

Навкарлар қуллуқ қилиб чиқиб кетишади Ҳозик ҳаяжонда.

Ҳозик

Бегимжон, мен шикоят қилмадим-ку,
Бу тадбирни азият билмадим-ку?

Нодирабегим

Азият бўлди менга бениҳоя,
Ғазалга тушмасин бир қатра соя.

Ҳозик

Мурувватли бекам...

Нодирабегим

Майли, борингиз!..

Ҳозик

Тумандай тарқалур кулфатларингиз!

Ҳозик чиқади. Қанизак ҳайрон боқади шоирага.

Қ а н и з а к

Мурувватпешасиз одамга доим.

Н о д и р а б е г и м

Бироқ, ожиз бўлур одатда хоин.
Матонатли, саботли Ҳозик асли,
Ғазалда, созда ҳам соҳиб нафасли!
Нетармиз, майлига, бўлса ниқобдор,
Ниқобдорлар сафосин сўнгги ҳам бор.
Шошилсин, майли, эркироқ бўлсин,
Адо этмоққа бурчин соғ бўлсин.
Имони не тилар, қилсин батафсил,
Шу бирлан мақсади гар бўлса ҳосил.
Қузатсинлар уни маҳрамларингиз!

Қ а н и з а к

Кўзимга тўтиёдир сўзларингиз.

Н о д и р а б е г и м

Валнаҳд бунда келсинлар, набирам,
Менинг ёлғиз қувончим ҳам дафинам!

Қанизак чапак чалади, сахна чеккасида икки навкар кўринади
ва баланд овоз билан дейди уларга.

Қ а н и з а к

Валнаҳдни сўрарлар Ҳокимойим.
(Уларга энди наст овоз билан дейди.)

Бўлингиз даҳмайи Султонда қойим.

Н а в к а р

Бўлур, бош устига, ойим, валнаҳд!

Н о д и р а б е г и м

Валиаҳд бирла сиз тонг бирла барвақт
Сафарга отланингиз — Марғилонга.
Ироқда бўлсин у ҳар эҳтимолга.

Канизак бу кутилмаган фармойишдан зарбаланади, ҳайрон тикилади
Нодирабегимга.

Валиаҳдни ўзингизга ва сизни
Худога топширурман, токи бизни
Кутурсиз Марғилонда эҳтиёткор.
Худо билсин, тагин қисматда не бор.

К а н и з а к

Худо кўрсатмасин!

Н о д и р а б е г и м

Бале, илойим!
Ридо!.. *(Бирдан буюради шиддатли.)*
Қайда менинг даҳми ридойим?

Канизак, зудлик билан унинг қора ридосини олиб чиқиб устига ёпади.

Борингиз, тез топинг, Шаҳзодамизни,
Ироқ куттирмасинлар бунда бизни.

Канизак чиқа туриб остонада тўхтайтиди.

К а н и з а к

Ўзр, устоз, дилимда бир муаммо:
Дурустдир Марғилон ҳам балки, аммо
Фалокат бўлмасайди, бўлмай бадарга,
Дурустмасми қарори Ҳожи Дарга?

Нодирабегим бирдан бошини кўтаради. К а н и з а к ғойиб бўлади. Аммо Нодирабегимни тагин ўша Ҳожи Дарга хаёли енгади. Чироқ ўчиб, воқеа 1808 йилга кўчади. Ё ш Ҳ о ж и Д а р г а Андижон тева-рагидаги тўқайда. Бир ойдирки, у Умархон билан Нодирабегимнинг тўйини кузатади. Бугун Фарғона мулкига берилган бир ойлик тўй-нинг сўнги куни. Умархон бош йигитлар овда, қизлар тўпи ҳам. Ошиқ Ҳожи лоақал «шу ерда кўра олурман», деган умид билан писиб юрипти. У қамишлар орасида ёлғиз, бир тўнкада ўтирипти. Унинг хаёли юзида аксланади.

Ё ш Ҳ о ж и Д а р г а о в о з и. Наҳот энди уни кўрол-майман. Наҳот замона зўрники? Наҳот фарҳодлар қис-мати мажнунлик?.. Йўқ, қарорим — қарор, ўлдираман, вассалом, иккаловини ҳам. *(Ўқ-ёйни тайёр тутиб ёрни-дан туради, қамишлар орасидан ахтаради уларни.)* Бир

ойдирки, мамлакатга тўй беради Умархон. Бир ойдирки, мени масхара қилади. Энди ов билан тугалламоқчи шо-диёнасини.

Бирдан кўргандай бўлади уларни. Аммо диққатини осмони фалакда-ги бургут тортади. Ташқарида «бургут, бургут» деган овозлар эши-тилади. Ҳожи бургутни мўлжалга олади, ўқ узади. «Худди ўзига тегди» деган шовқин босади атрофни, Ҳожи ўзини чакалакка олади. Аввал куёвнинг мерганлигидан хурсанд ёш Нодирабегим пай-до бўлади, кўзлари кўкда, сўнг дугоналари. Орқасидан Умар-хон. Бошқа томондан отлар дупури ва бир неча навкарлар бағрини ўқ-ёй тешиб ўтган бургутни олиб киришади ва келин билан куёвнинг оёқларига ташлашади. Овидан хурсанд шаҳзода бургут бағридаги ўқ-ёйини суғуриб олар экан, кўзларига ишонмайди.

Ёш Умархон овози. Бу ўқ меникимас! Тагин ким ўқ узиб эрди?

Ҳамма ҳайрон. Чакалакдан ёш Ҳожи Дарға чиқиб келади ва Шаҳзода қўлидаги ўқ-ёйни олади.

Ёш Ҳожи Дарға овози. Шаҳзода! Сизнинг ўқин-гиз бургутлар кўксинимас, хонимлар кўксини яралайди-ган ўқ!

Бургутни олишга эгилар экан, дарғазаб Шаҳзода унинг қўлларини нағали билан босади, навкарлар ёпирилишади унинг устига ўлимтик-дай. Нодирабегим дугоналари орасидан ажралиб чиқади ва мурожа-ат қилади.

Ёш Нодирабегим овози. Тегмангиз!..

Навкарлар чекинишади, Шаҳзода ҳам ҳайрон, Ҳожи Дарға бургутни кўтаради ва кўзлари учрашади бир нафасга.

Ёш Ҳожи Дарға овози. Марҳаматли маликам!.. Наҳот камбағал дарди ҳисобдамас. (Аста чекинади.)

Чироқ ўчади. Нодирабегим аввалги ҳолатида, хобхонада ёлғиз.

Нодирабегим

Қанизак эҳтимол ҳақ, Мирза Саркор
Бўлур деб эрди доим икки навкар —
Шаҳар поёнида-Дашти тўқайда...

Парда

ТҮРТИНЧИ КҮРИНИШ

Қўқон бўсағаси. Тоғ оралиғи.

1842 йил, савр ойининг 11 кунн. Сешанба туни.

Ойдин кеча. Қўзғолончилар қароргоҳи. Тоғ оралиғи. Қираверишда икки қўриқчи жарликнинг икки биқинида ҳушёр туради. Ичка-рироқда навбатдаги соқчилар гулхан атрофида гурунглашиб ўтиришипти. Ҳофиз дегани ёлғиз сатода Нодирабегимнинг «Фигонким, гардиши даврон» ғазалини хиргойи қилади. Яқин ўртада от дупури. Қора Мирзанинг шаҳар чеккасида қолдирган Елдиригим исми навқари Нодирабегимни бошлаб келади. Соқчи ёнида бешовқин тўхташади. Нодирабегим ўз ғазалининг хиргойиси устидан чиқиб, ўзини четга олади ва бир оз тинглаяжанини ишора қилиб, Елдиригимга рухсат беради. Елдиригим Ҳожи Даргани излаб кетади.

Ҳофиз

«Фигонким, гардиши даврон аюрди шахсуворимдин...
Ғамим чўх эй кўнгул, сен беҳабарсан ҳоли зоримдин.
Диёрим аҳли мендин ёрсиз бегона бўлмушлар,
Ки мен ҳам ёрсиз озурдамен ёру диёримдин.
Ғаҳи йиртиб яқо, ғаҳ қон ютиб, гоҳи фиғон этдим,
Нелар ўткай бу оқшом Нодира, жони фиғоримдин?..

Қўшиқ давомида иккинчи соқчи томонда Ҳожи Дарға пайдо бўлади ва у ҳам хаёлга ботиб тинглайди. Қўшиқ тугаши билан Ҳожи Дарға соқчига мурожаат этади.

Ҳожи Дарға

Теварак тинчми?

Исоқчи

Тинч, Сардор!

Нодирабегим уни таниб қолади. Ҳожи Дарға энди гуруннга қулоқ солади. Нодирабегим ҳаяжонда уни кузатади ва гуруннга қулоқ солади.

Рамазон

Ёмон биллиб айтган доно Малика!

Шайдо

Менинг ўт олиб ётган
Дилимни ағдариб айтиб қўя қолган!

Ш о к и р т о ғ а

Аммо тили бошқа, дили бошқа-да!
Занғарни...

Ҳ о ф и з

Тоға,
Епирай, тоға!
Тангман кофир бўлиб кетмаганингга!

Ш о к и р т о ғ а

Ўғил-чи, ўғли ҳам занғаримасми?
Қара, шумшук қолган шаҳримизни кўр,
Ениб тугаб бўлди...

Р а м а з о н

Ҳа-ҳа, шуни айт,
Тамом бўлди, ҳатто майда толнинг ҳам!

Ҳ о ф и з

Майда тол Қўқоннинг бошидаги кал!
Ҳаддидан ошади қанча қашисанг!

Ш о к и р т о ғ а

Тамом қилдиларинг уни ҳам қашиб!

Ш а й д о

Тагин бирон нарса...

Ҳ о ф и з

Шошмай тур, Шайдо!..
Сен тоға, Майда тол — Майда тол, дейсан,
Қаллапазлигингдан айрилдинг холос.
Элнинг юрагига қулоқ солиб кўр.
Мана, бир тоғ бўлиб ётипти шўрлик,
На томи бошида, на чакса кепак!
Аммо инонади Ҳожи Дарғага!..
Мен ҳам хуш кўрмайман Маъдалихонни,
Эламай қўйди у онасни ҳам!

Сени элармиди бұлмаса, тоға?!
Агар ұйлаб кўрсанг, таассуфи шу!
Амир иягини қўйиб ётипти
Қачон тўхтаркин деб боши ишлашдан.

Р а м а з о н

Ҳожи Дарға бұлса икки хўкизнинг
Бўйни узулишин пойлаб ётипти.

Ҳ о ф и з

Тўғри, бу бадахлоқ икки хўкизнинг —
Шохи сингунича кутиб турамиз!

Ш о к и р т о ғ а

Ҳожи Қалла бир вақт малика билан
Ошиқ-маъшуқ бўлган дейлар, шу ростми?

Ш а й д о

Нима, Дарғамизга маликалар —
Шайдо бўлган бўлса арзимаптими?

Р а м а з о н

Шундай дейишади.
Ва лекин Дарға
«У мени ҳеч қачон
Севмаган» дейди.

Ш о к и р т о ғ а

Ана, айтмадимми!
Эҳ, азаматлар,
Қачон эл бўлипти
Камбағалга улар?!

Ҳ о ф и з

Мард одам Дарғамиз. Севса бўларди!
Бекор айтишмаган Ҳожи Қалла деб!

Ш о к и р т о ғ а

Ҳа, хирож закотдан қутуламиз деб,
Бир йўла қутулдик чолдевордан ҳам.
Муталиб кетмоқда умр ҳам энди.

Р а м а з о н

Бунча ношукурсан, каллапаз!
Ахир,
Эртанг ё индининг борми сенинг ҳам?

Ш а й д о

Индин не қилади эртаси йўқда!

Ш о к и р т о ғ а

У нима деганинг, болам Рамазон?..
Шундай ғазал ёзган аёл кўз ўнгида
Осилмагай эди эл фарзандлари
Нимта-нимта бўлиб қаерларда?!

Р а м а з о н

Лекин бунинг тўғри, Шокир ўтағаси,
Биздақанги аҳмоқ меҳнаткаши йўқ!
Сабрдан яратган баайни бизни.

Ш а й д о

Юраги кенглик ҳам катта фазилат!

Р а м а з о н

Аммо нима десанг-дегину, жигар,
Нодирабегимнинг қулиман, лекин
Ёвман абадий Маъдалисининг!

Ш а й д о

Наинки! Арзийди қули бўлсанг ҳам!

Ш о к и р т о ғ а

Ҳа, балли акаси, шуни айтдим-да!
Балони билади авом: Умархон —

Тортиб олган, дейди Маликамизни —
Тўйга оз қолганда Ҳожи Даргадан.

Ш а й д о

Ҳожи Дарғамиз ҳам арзийди унга.
Уни эшитганда соч тарашарди.
Ҳатто манман деган Қўқон қизлари!

Р а м а з о н

Бас энди, қани ол қолган еридан!

(Шайдога ишора қилади.)

Хабар оладиган расми бор тунда
Қароргоҳидаги соқчиларидан...

От кишнайти. Ҳожи Дарга от овози келган томонга ялт этиб қарайди
ва Елдиримининг отига кўзи тушади.

Ҳ о ж и Д а р г а

Нима гап, Елдирим келдимиз?..

Шошиб Нодира томондаги соқчи олдига ўтади. Гурунгда чироқ
ўчиб, Нодира бегим турган сахна ёрийди.

Б и р и н ч и с о қ ч и

Шундай!

Нодирабегимга ишора қилиб кетланади. Ҳожи Дарга билан Нодира-
бегим тўқнаш келишади. Бир неча дақиқа ҳаяжонли учрашув.

Ҳ о ж и Д а р г а

Бегим!

Марҳаматли Бегим!..

Н о д и р а б е г и м

Ҳ о ж и х о н!

Ҳ о ж и Д а р г а

Наҳотки!..

Н о д и р а б е г и м

Ҳ о ж и х о н...

Ҳожи Дарға

Қандай саодат!..

Тагин узоқ жимлик. Бирдан Ел д и р и м пайдо бўлади. Ҳолатни кўриб чекинади.

Халқ кўп билиб айтган: ноумид шайтон!
Комил умид билан шунча яшадим.
Умид тасаллиси экан умрнинг.
Наҳот қиёматга қолди дердим гоҳо
Шайтон талвасага солиб...
Ҳайрият!
Имоним соф экан, умидим комил!..
Узин эзгуликка бағишлаганни —
Енлаб ўтар экан ҳаттоки ўқ ҳам!..
Ҳақини тилаган ўғри аталди,
Қарши қўл кўтарган шаккок, муттаҳам.
«Ҳожи ўғри» бўлди Хонга Ҳожихон,
Эли элатига эса, Ҳожи Дарға!
Қимман, билолмайман, Ҳокимойимга?..

Нодира бегим

(лабида ним кулгу)

Ҳокимойимга ҳам шаккок, албатта!
Нодирабегимга эса, Ҳожи Дарға!
Балки Ҳожи-калла...

Ҳожи Дарға

Маликам... (Шошиб.) Раҳмат!
Ўттиз беш йил шамнинг бир сиқимгина —
Нурида «Нодира» варағлаб ўтдим.
Шу билан овунди юрагим бир оз,
Нари юриб қисмат масхарасидан...
Бунинг галаёнга дахли йўқ албатта.
У халқнинг, урушдан, беҳад солиқлардан —
Зада бўлган халқнинг ғазаби эди, —
Хонга, хоннинг бебурд тадбирларига!
Уни севишлари шарт эмас эмиш,
Аммо қўрқишлари шарт эмиш ундан.
Нега қўрқиш керак экан? Ажабо?!
Унга тик қараган ҳар бир фуқарони
Кўзига нил тортса, чопса, зиндон қилса.

Чакса урвоги ҳам йўқ бечоранинг —
Ҳолига қўймаса ясавуллари!..
Нега хўп деб қўрқиб туриши керак?..
Қабзланди шундан, қўрқмай қўйди юрт,
Адолатни дея оёққа турди.
Маъдали ютқизди, амир қўли баланд,
Халқи қўлламайди уни, Маликам!
Раҳмат, маврутида чиқиб олибсиз...

Нодирабегим

Лекин мен бутунлай келмадим, Дарга!
Шаҳар талвасада, қандай келаман?
Уни фалокатдан сақламоқ керак.
Ахир, ўт олдириб қараб турмассиз?..

Ҳожи Дарга

Маликам, музофот ўт олиб бўлган!
Қараб ўтирмайди албатта халқи!
Урушга киради. Лекин у фақат —
Насруллонигина эмас ва балки
Супуриб ташлайди Маъдалини ҳам!
Халқ яхши кўради шоирасини,
Маликасинимас!
Минг марта узр!
У бошига етган юртни қутқариб,
Қайтиб беролмайди қўлига тағин.

Нодирабегим

Сулҳга келмасмикин Амир мабодо?

Ҳожи Дарга

Таслим бўлсагина Маъдали фақат!
Аmmo биз келмаймиз сулҳга мутлақо!
Бун синаб кўрди Амир ўзи ҳам,
Элчилари келиб қуруқ кетишди.

Нодирабегим

Сўзлашиб кўрсам-чи, ўзим эл билан?

Ҳожи Дарға

Маслаҳат бермайман бунӣ, давлатфузо,
Раъйингиз қайтади, хижолат қилманг,
Таассуф қиласиз кейин умрбод.
Халқнинг ўзи ҳам йўқ...
Қўшда...

Деҳқонларга —

Қарашгани кетган ҳамма бу кеч.

Нодира бегим

Қарашгани кетган?

Ҳожи Дарға

Қўпчилиги... Шундай!
Ҳожи Фарруҳ билан Мирза ҳам унда.

Нодира бегим

Ҳожихон!

Наҳотки тил топмасангиз?

Ҳожи Дарға

Шундай онасини билмаган нодон,
Фавқулодда нодон фарзанд билан-а?
Душманин билмаган бетайин душман.
Қандай, қай замонда дўстини билган?!

Нодира бегим

Тўғри, ерни тўнгдиради адолатсизлик,
Наинки одамни!..
Бироқ, Ҳожи Дарға,
Яхши бўлар эди унутмасангиз,
Уни суягидан ажратиб олиб,
Дунёга келтирган волидасини!

Ҳожи Дарға

Қулман у ғаддорнинг волидасига,
Аммо ғазабидан аламзада қул!
Бугун Маъдалида эмас масала,

Маънисиз ҳаётда, эртаги кунда!
Буни бузиш керак!
Ана шу туфайли
Фуқаро оёқда. Қўнмайди энди
Токи остин-устун бўлмагунича
Уни тан олмаган ғаддор салтанат.
Бу уруш тугайди, унинг дегани —
Ўйлагани ўринламагунча!
Бу (*Қароргоҳга ишора қилади.*)
Ўша эртанги уруш қароргоҳи!

Н о д и р а б е г и м

(*узоқ ўйга толиб*)

Балки...

Балки ҳақдир, ҳақдир фуқаро:
Уни ўзгартириш керакдир балки...

Ҳ о ж и Д а р ғ а

Шоҳ улки, дейди халқ, фуқаро ғами,
Овом дарди билан тадбир юритса!
Адолат тасбеҳи унинг қўлида
Бир он ҳам қон бўлиб томчиламаса!
Шоҳлик мерос дейлар...
Меросмикин у?..

Нодирабегим кетмоққа тараддудланади.

Илтимос қиламан, энди қайтиб борманг.

Н о д и р а б е г и м

Комил ишонч мени келтирган эди...

Ҳ о ж и Д а р ғ а

Афсус!

Н о д и р а б е г и м

Минг бор афсус!

Ҳожи Дарға

Кетманг?!

Нодирабегим

Алвидо!

Тез чиқиб кетади. Елдири м пайдо бўлади.

Ҳожи Дарға

Кўпроқ йигит олинг, кузатиб боринг!

Елдири м Нодирабегим кетидан отилиб чиқиб кетади. Ҳожи Дарға унинг ортидан оғир хаёлда қараб қолади.

Пардэ

БЕШИНЧИ КЎРИНИШ

Қўқон бўсағаси. 1842 йил, савр ойининг 11 куни, сешанба кечаси.

Ярим тун. Амир Насрулло чодир. Сипоҳлар кенгаши тугаб, Адо билан Ҳаққули қоладилар. Адо ташвишда.

Адо

Сипоҳлар тарқади нохуш, нописанд,
Ноаҳил киради урушга.

Амиралмуслимин безовта бундан.

Қутқу кўринади ораларида.

Омадини берсин Амиримизнинг!

Тун оғди, бу кеча шам урди ой ҳам.

Ун иккинчи савр, чоршанба кирди.

Ҳаққули

Остин-устун бўлди бир хато билан
Барча тайёргарлик, тадбир-тадорик.

Адо

Ҳали эрта бундай дейишга, додхоҳ.

Ҳ а қ қ у л и

Тахминга айланди бутун ҳақиқат...
Миниб олган эдим худди эшакдай,
Сўйиш қолган эди Маъдалини фақат.
Худди отасидай тап-тайёр эди.

А д о

Аммо нима қилди экан Қанизак,
Бажардим экан?!

Ҳ а қ қ у л и

Қанизак-Қанизак!
Қанизак, Мавлоно Адо ҳазратлари,
Буни бажармаса, яхши билади,
Ўзининг бошидан жудо бўлишин!

А д о

Қизишманг, ҳаммаси яхши бўлади.
Аммо ўтолмайин қолса бу фармойиш,
Унинг азасига кирмаса Амир,
Наинки Қанизак, сиз билан биз ҳам
Ҳазрат ғазабига учраймиз бешак.
Бу яқин орада Мовароуннаҳр
Амир Алишернинг хаёлидан бўлак
Хаёл кўрган эмас бу тарз беибо.
Ҳаддан ошиб кетди Нодирабегим.
Ироқлашиб кетди ислом тариқидин,
Авом кеча-кундуз унинг хаёли.
Аёл мамлакатни сўраган эмас,
Сўраб қилган эмас бундай ишлар ҳам.
Унинг шавкатидан нафси олинди
Улуғ ва шавкатли Амиримизнинг.

А м и р хос навкарлари иҳотасида шифтдай бўлиб кириб келади. Адо
билан Ҳаққулига кўзи тушиб хаёлан тикилиб қолади уларга.

А м и р

Қўқон саркардаси... шавкатли Сардор!..

Ҳ а қ қ у л и

(қуллуқ қилади)

Амиралмуслимин!

А м и р

Балле, тонг билан
Қўқонга юрамиз!

Ҳ а қ қ у л и

Тақсир!

А м и р

Кенгашда
Атайин ҳеч нарса демадим сизнинг —
Тўпингиз ҳақида...

Ҳ а қ қ у л и

Шавкатли ҳоқон!

А м и р

Саркор, Ҳожи ўғри тўғрисида ҳам!
(Иржаяди ер остидан унга. Сўнг қўлини найза
қилиб дейди бирдан.)

Сиз борасиз унга, амирингизни —
Ҳимоя қиласиз унинг зарбидан!
Бу сизнинг Бухоро шаҳаншоҳига
Сўнгги хизматингиз бўлади!

Ҳ а қ қ у л и

Тақсир (титраб тиз чўкади олдида.)

А м и р

Қўрқманг, жасур сардор, «сўнгги» деганим
Тааллуқли эмас мансабингизга.
Иккисин бошини олиб келасиз,
Сўнгра ўтирасиз Қўқон тахтига!

Ҳ а қ қ у л и

Ҳожи ўғри, Амир, қирқ мингдан ортиқ.

А м и р

Ҳисобдан янглишманг, он ҳазратларӣ.
Ўғри ўн минг холос. Сиз эса...

Ҳ а қ қ у л и

Уч юз...

А м и р

уч юз сархил йигит, шавкатли Сардор!
(Амир режасидан ҳайратда турган Адога
ўгирилади.)

Ҳазрат Шайхулислом, мавлоно шоир,
Бизнинг садоқатли фикрдошимиз?..

А д о

Илтифотларига ҳазор ташаккур!
Ғоят доно тадбир, он ҳазратлари!

А м и р

Хулосайи калом, эрта бу иҳота
Қамиш тўзғоғидай учади кўкка.
Баъдаз учрашамиз Боғираънода,
Ўлик маликанинг хобхонасида!

Ҳ а қ қ у л и

Ҳазрат!..

А м и р

Ўйлайманки, эрта мудрофаа,
Ўн икки дарбоза, Қалъайи Қалон
Очирмаса керак тўплар жағини?

Ҳ а қ қ у л и

Тақсир...

А м и р

Бизнинг берган ваъдамиз-ваъда!
Баъдаз... *(Уни синчиклаб кузатади бир нафас.)*
Менга айтинг, вазири аъзам,
Бугун неча кундир дарбозалар берк,
Қириш ҳам, чиқиш ҳам қатағон,
Наинки душмани, дўстларига ҳам.
На бир деҳқон кирар, на бир савдогар,
На бир карвон кирар, на бирон элчи...

(Унга тикилади тағин.)

Собиқ ноибимиз Абдусамаднинг —
Қирдикорларидан хабарингиз бор?..

Ҳ а қ қ у л и

Тақсир!..

А м и р

Инглиз ақчаси билан ёлланган
Табриз айғоқчиси бўлиб чиқди у.
Эсингизда, ғоят усталик билан
Қириб олди бизнинг ишончимизга.
Қўшин тузиб берди ғарбий тартибда,
Тўплар, замбараклар қуйдирди махсус,
Ҳарбий аравалар, ҳар хил салоҳлар
Бухоро мулкига шавкат келтирди.
Қўтардик уни биз ноибликкача!
Давлат тақдирини, мудофаасини
Топширдик инониб унинг қўлига.
Хўжанд, Ўратепа, Шом қалъаларин
Унинг изми ила қўлга киритдик...
Худойи таоло марҳамати-ла,
Хайрият, даф бўлди ғаддор фалокат.
Аммо хуфя тадбир, фитна ҳаракатлар
Юқимли касалдек томир ёйиб кетди.

Ҳ а қ қ у л и

Тақсир!

А м и р

Шу бугун тутилди тағин биттаси,
Шаҳар чеккасида — Сиз чиққан йўлда.
Қонолли аталмиш номаълум бир пес.

Ҳ а қ қ у л и

(довдираб қолади Амирнинг сиқувидан)

Шубҳали, номаълум киши, хусусан
Хорижий кишилар учраб турарди.
Уларнинг кўплари ҳозир зиндонда.
Хоннинг ҳисобида улар ҳаммаси.
Шундай ғалат номли кишилар ҳам бор.
Аммо бунисини эшитмаганман.

А м и р

Буниси Хивадан, Хива хонидан —
Кўқон хонлигига ваколати бор.
Шахсан ўзларининг исмларига.

Ҳаққули сачраб тушади. Чапак уради Амир. Остона киради.

Ҳалиги кўппакни олиб киришсин!

Иброҳим парвоначи бошлиқ Коноллини олиб кирашади. Конолли оддий сайёҳ кийимидаги инглиз. Амир қаршисида тик туриб қуллуқ қилади.

Уэр, уйқунгизни бузганим учун,
Муҳтарам Конолли.
Сизда билмадиму ва лекин бизда
Муҳорабаларда тун-кун баробар
Гадо киссасидек кўзимиз очиқ.
Эртага эрталаб жангга кирамиз,
Вақтимиз бўлмайди сўзлашга бошқа.
Кийган дўппингизнинг битта пилтасида
Бир ёзув топилди «Ҳаққули» деган.
Шунинг маъносини ечиб берсангиз.

Ҳаққули ҳайрон, Конолли безовта.

К о н о л л и

Бундан беҳабарман, муҳтарам Амир.
Сайёҳман боҳабар илми нўжумдан.
Сизнинг заковатли улуғ бобонгиз
Буюк Амир Темур набиралари
Мирза Улуғбекни ўрганмоқчиман.
Хивада, Хоразмий кутубхонасида
Икки йил ўтирдим Бирунийни деб.

Муаллими соний — буюк Форобийнинг
Қўлёмаларини кўзимга сурдим.
Келаётган эдим зора учратсам деб,
Бу шаҳри азимда алломаларни.

А м и р

Масалан, қандайин алломаларни?

Қ о н о л л и

Албатта даставвал илми нужумдан.
Сўнг менга ҳикоя қилишди унда,
Нодирабегимни... катта фозила деб.
Лекин...

А м и р

Лекини,
Яъни дуч келдингиз фозилагамас,
Жаҳаннам ўтига!

Қ о н о л л и

Тақсир!

А м и р

Сўнг бундан?..

Қ о н о л л и

Сўнг бундан муқаддас Бухоро йўлим,
Сўнгра Самарқандга, Мирзо Улуғбекнинг —
Дахмаларига...

А м и р

Бухорода эса, Ибн Сино билан,
Абдусамад билан—Табризий билан! (*Бақиради.*)
Менинг садоқатли ноибим, сизнинг —
Садоқатли ғариб итингиз билан?!

Қ о н о л л и

Амиралмуслимин!.. Тепамда худо,
Беҳабарман тамом бундай гаплардан.

Илимдан ўзгани билмайман, Амир!
Абдусамад кимдир, Табризий кимдир...
Буларни билмайман!

А м и р

Ҳаққул-чи, Ҳаққул?

Қ о н о л л и

Бундай уламони эшитмаганман.

А м и р

Уламо эмас у. Хоннинг вазири!

Қ о н о л л и

Бўлмаса билмадим.

А м и р

Мана у Ҳаққул,
Қўқон хонлигининг улуғ вазири!

Қонолли ҳайрон бўлиб тикилади унга ва қуллуқ қилади.

Гапингни айтиб ол, тонготарга кеч.
Қани, нима гапинг бор эди унга?
Қим юборди сени бу жаҳаннамга?
Ёки фош қилгани келганми эдинг
Уни Қўқон хони истиқболида?

Ҳаққули бир оз ўзига келади.

Қимдан бу пилтали Фарғона дўппи?

Қ о н о л л и

Буни олган эдим келганимдаёқ
Хива бозоридан...

А м и р

Хивада бундай
Дўппи сотилмайди, тўғриси айт,
Бу дўппи Ҳожи ўғри қароргоҳидан!

(Бақиради.)

Жаллод!.. Зиндон қилинг, тўғри Бухорога,
Табризий ёнига зиндонга ташланг!

П а р в о н а ч и

Бош устига, менинг валинеъматим!

К о н о л л и

Амир, адолатли Амир!..

А м и р

Йўқотинг!

Парвоначи хос навкарлари билан уни ўраб олиб кетади. Бирдан соқчиларнинг тала-тўлолон ўров, найзалари орасида Нодирабегим бостириб киради. Ҳаққули, Адо ҳайратда, беихтиёр чекинишади. Амир унинг кимлигидан беҳабар ҳайратда қиличига қўл югуртади. Бирданига чодирнинг чор атрофидан икки юз найза қадалиб киради. Амир ҳар бир найзага бир-бир қараб қаршисида турган Нодирабегимга тикилади. Юзига ўртук тутиб олган Нодирабегимнинг кўзи аввал Амирга, сўнг ваҳимадан ҳали ўзига келмаган икки хоинга тушади. Ҳаққули пешвоз чиқишга интилади. Адо тутиб қолади енгидан. Адо билан Ҳаққули беихтиёр қўл қовуштириб қуллуқ қиладилар. Парвоначи қайтиб киради шошиб. Амир Парвоначига ўшқиради.

Ким бу беижозат чодирга кирган?

Парвоначи соқчилар билан бирга ҳайратда қотиб қолади.

Кимсан?

Адо Амир ёнига етиб келади.

А д о

Нодирайи даврон, амирим!

Адо беихтиёр чекинади ва тезлик билан ўзини йиғиштиради.

А м и р

Нодирайи даврон... Мулки Фарғона?
Марҳабо... Марҳабо... ажабо, қандай
Ташриф буюрдилар, шунча соқчилар,

Хос навкарлар билан ўраб олинган —
Амиралмуслимин қароргоҳига?

Нодирабегим

Барча таажжубда, бир амир эмас!
Демак, ҳамма нарса, амир, бенистисно!
Амир истисномас ўзга амирдан!

Амир

(Нодирабегимни ўраб турган соқчиларга буюради.)

Бизни ҳоли қўйинг!

Соқчилар ва навкарлар чиқишади.

Сиз ҳам!

Парвоначи ҳам ғойиб бўлади.

Сизлар ҳам!

Адо билан Ҳаққули ҳам ғойиб бўлишади. Амир ва шоира қо-
лишади чодирда. Улар ҳамон ўз жойларида. Жимликни Нодира-
бегим бузади.

Нодирабегим

Амир, соҳиб қирон! Диққат билан тингланг!
Менинг — сизча қилиб айтганимизда —
Салтанатга ножинс бир заифанинг
Бундай журъатига ҳайрон бўлмассиз.
Халқи, ватанини билган ҳар инсон,
Бошида фалокат булути туриб,
Менинг аҳволимни англаса лозим!
Узоқ муҳокама қилдим албатта.
Амир идрокига, ҳалоллигига
Таяндим албатта ҳаммадан аввал.
Яшириниб чиқдим, маҳфий, Ўрдадан.
На Ўрда билади, на шаҳар буни.

Амир

(мийғида кулиб)

Тасаввуримда ҳам шундай эдингиз!

Нодирабегим

Худо ҳайрингизни берсин, олампаноҳ,
Ҳали Ўратепа, Хўжанд, Шаҳрисабзнинг —

Совигани йўқ-ку култепалари.
Тошкент, Фарғонанинг, Хўжанд, Туркистоннинг
Бир йиллик ҳирожин бағишладик-ку.
Хутбага кирди-ку номингиз, ахир.
Тагин нима керак амиримизга?!

А м и р

Маъдалининг боши, сизнинг сўзингиз!
Ислом тупроғини оёқ ости қилган
Осий бандаларни, гуноҳкорларни,
Уни макруҳ қилган, ҳаддидан ошган,
Куфр ишлар билан машғул Маъдалининг,
Ислом пешволари, уламоларнинг
Оёғидан осиб масхара қилган
Давлат найрангбози, дажжол Маъдалининг,
Унинг волидаи муҳтарамаси,
Мовароуннаҳр ғазал мулкининг —
Ситоралигига тенгсиз даъвогар —
Ҳокимойимининг қаттиқ адабини
Бергани келганман, агар билсалар!..
Энди аввалгидек йўлдан қайтиш йўқ!
Берган ваъдасини, қилган шартимизни
Бузди Бухорога етмасимданоқ.

Нодирабегим

Бунга эли юртнинг нима дахли бор?
Масжид, мадрасалар, тақя, гузарлар,
Санъат саройлари бўлмоқда вайрон.
Тутдек тўкилмоқда халқнинг меҳнати,
Еру сув, боғ-роғ, толиблар ризқи.
Аввалги суҳбатга қайтайлик, амир,
Уша шарт шарт бўлиб қолсин, вассалом!

А м и р

Бу йўлдан қайтиш йўқ, Нодирабегим!
Эртага қирамиз тонготардаёқ.
•Тартиб ўрнатамиз аввали охир.

Нодирабегим

Қалам билан балки, қилич биланмас?..
Хайри эҳсон эмас, инсоф сўраб келди

Қўқон маликаси сиздан, шаҳаншоҳ.
Инсоф ва шафқат!
Наҳотки иттифоқ бириккан қўллар
Қиличлар юмушин қилолмасалар?!

А м и р

Қилич бас желади фақат Маъдалига!
Унинг тилига ҳам, калласига ҳам!

Н о д и р а б е г и м

Тангри ёрлақасин, кетингиз бундан!
Разил кишиларда ақл бўлмайди.
Имон ҳам бўлмайди, бу сизга аён.
Аммо сиз ақлли, доно одамсиз.
Ҳалиги палидлар сўзига кирманг.
Паноҳ топмоқдалар сиздан хоинлар,
Малъун фитначилар, хиёнаткорлар!

А м и р

Мовароуннаҳр, Нодирабегим (*истеҳзо билан*),
Икки ҳокимликка торлик қилади.
Маъдали Насрулло бош чаноғида
Шароб сипқармоққа қасам ичибди.
Мен ҳам қасамини қабул қилдим, яъни,
Фарғонада шундай бўрон турсинки,
Қўқондан қолмагай номи нишон ҳам!
Ана ундан кейин Маъдалихонга
На чаноқ, на шароб керак бўлади!

Н о д и р а б е г и м

Жаҳл-жаҳолатга салавот, амир!
Мамлакатларимиз бусиз ҳам нотинч.
Инглиз Афғонда ўрнашиб олди.
Уринбурх йўқотди ҳаловатини.
Саккиз йилда туққан лашкарбошингиз
Бизникига ўхшаб қарқиноқ чиқди.
Бухоро бу тахлид, Қўқон бу тахлид,
Хива — биёбонда адашган қўзи.
Шу тахлид иттифоқ бўлгунимизча
Еб битиришади битта-битталаб.

А м и р

Мовароуннаҳр тупроғи узра,
Бухоройи шариф Қўқон хонлигини
Тағи-туғи билан инкор этади.
Қўқон касофати афғон шўришини
Бизнинг бошимизга солмоғи аниқ...
Нима битишдингиз Қора така билан?

Н о д и р а б е г и м

Мирза Саркор менинг ўғлим.

А м и р

(сўзини бўлади)

Фарруҳ-чи?
Ҳожи Фарруҳ тарсо?

Н о д и р а б е г и м

У ҳам!

А м и р

(ўшқиради)

У кофир!
Мусулмон юртини бузган мусофир!

Н о д и р а б е г и м

Улар мамлакатнинг асил ўғиллари!
Қўқон истиқболи улар қўлида.
Охирги талабим, меҳмон бўлиб келинг,
Дарбозамиз очиқ поёндоз билан.
Бундай зўравонлик ташрифларни биз ҳам
Тан олмаймиз худди сизнинг сингари!..
Энди сўнгги сўзим: ўғлимни беринг!

А м и р

(бир оз ўйлаб қолади)

Бераман ва лекин битта шарт билан!
Ҳокима бўласиз Қўқонга...

Нодирабегим

(бирдан унга тикилади, ўзини ҳақоратланган
сезиб)

Кетинг!

Амир

Ҳаж ваъда қиламан бўлмаса!

Нодирабегим

Кетинг!

Амир

Маликушшуаро, салтанатимда!

Нодирабегим

Ўғлимни кўрсатинг!

Амир

Эрта Қўқонда,
Ўрдада қурилган дорда кўрасиз!
Менга керак эмас малика боши,
Эгиб келган бошга ўтмайди қилич.
Кетинг!

Чапак чалади. Парвоначи киради.

Маликани кузатиб қўйинг!

Нодирабегим чиқиб кетади. Найзалар ҳам тортиб олинади.
Ўзга томондан Адо, Ҳаққули кўринадилар.

Чилим!

Парда

ОЛТИНЧИ КЎРИНИШ

Қўқон. 1842 йил, савр ойининг 12-куни, чоршанба.

Саҳар. Ўрда. Боғираъно. Нодирабегим хосхонаси. Қ а н и з а к ёлғиз.

Қ а н и з а к

Қоқ саҳар. Боғираъно. Ўрда уйқуда.
Фақат тунқотарлар уйғоқ ҳудудда.
Узоқлашиб кетди хос навкарларим...

«Ўн икки, боз ўн икки, боз ўн икки...»
Бугун ўн иккинчи савр, чоршанба ҳамма,
Ҳамма нарса, ҳамма дарбозалар
Меҳмон қадамига тайёр, мунтазир!
Фақат навкарларим...

И к к и н а в к а р шипдай пайдо бўлишади.

Б и р и н ч и н а в к а р

Навкарларингиз,
Вазифаларини адо этдилар!

Қанизак кўзларида ўт чақнаб кетади ва тўрт томонга мушукдай ташланиб кузатиб чиқади, ҳеч ким йўқлигига қаноат ҳосил қилгач, навкарларига яқинлашади.

Қ а н и з а к

Наҳотки!.. Дахмада, авротда ёлғиз?

И к к и н ч и н а в к а р

Ўзингиз айтгандай, Султон Умархон —
Дахмаси ёнига бориб яшириндик.
Оз ўтмай тиловат овози келди.
Малика, тагин бир нотаниш аёл.
Аврот тугаши ила нотаниш аёл
Аста узоқлашди Ҳокимойимдан.
Ҳокимойим эса уни кутибми,
Узоқ ўтирдилар дахма бошида,
Аёл ҳадеганда қайтавермади.

Тагин бир оз кутсак ой чиқадиган.
Кутиб ўлтирмадик...

Б и р и н ч и н а в к а р

Сарамжон қилдик,
Эри оёғида ўлиги қолди.

Қ а н и з а к

(сесканиб бир оз жим қолади)

Одам холис, тагин ногаҳон бирон
Шарпа тушмадими изларингиздан:

Б и р и н ч и н а в к а р

Ҳеч қанақа шарпа!

И к к и н ч и н а в к а р

Биз юрган йўлда
Юргани қўрқади одам боласи.

Б и р и н ч и н а в к а р

Фақат бўри юрар биз юрган йўлда.
Бундан хотирингиз жам бўла қолсин.

Қ а н и з а к

Балле, энди навбат валинеъматга!
Кўздан қочирмангиз, қоча кўрмасин!
Ўлиги керакмас амирга унинг.

Б и р и н ч и н а в к а р

Икки гап ортиқча!

И к к и н ч и н а в к а р

Бир гап етади!

К а н и з а к

Мени кафил билинг беклигингизга!

И к к а л о в и

Доим пойингизда азиз бошимиз!

Чиқишади, Қанизак тағин ёлғиз.

К а н и з а к

Қандай аёл эди! Худо раҳмат қилсин!
Нодираи даврон атардилар уни —
Фозиллар, камоли хушёрлигидан
Мамлакат хоннингмас, унинг таснифида
Шарқ билан Мағрибга шуҳрати кетди,
Фуқарони эса карам билан шод,
Фарғона мулкани пуробод этди.
Мағрур эмас эди у салтанатига —
Табъи расосидин, ақли закосидин!
Банд эди кўп рангин —
Ғазал ва ашъорлар ёзиш билан у.
У менга меҳр қўйди, хобхонасида
Тутди, ҳатто севиб қилқалам этди.
Барча битикларин заррин қаламда
Котиблар, роқимлар, наққошларига,
Комил ҳалкорларга тартиб эттирдим.
Ё ҳазрат, не қилиб қўйдинг Қанизак!..
Майли, нима бўлса бўлди, битирдим!
Яхши аёл эди, камоли идрок!
Дардида кул бўлиб ёниб, ўртаниб,
Меҳрида тирилсанг ажаб эмасди!..
Энди кутиб олиш керак амирни!..

Чиқади. Эшик тавақаси орқасида Ҳ а й р а т х ў ж а пайдо бўлади.

Ҳ а й р а т х ў ж а

Тамом ҳайрат билан ўтаман чоғи!

(Еқасини тутганича атрофни кузатади.)

Тавба, хос маҳрами Ҳокимойимнинг,
Наин хос маҳрами, инонган боғи.

Қийик ётмас экан инонган тоғда.
Наҳот шундай фожиъ юз берган бўлса,
Наҳот ўлдирилган Нодирабегим!..
Қандай дош беради бу фожиага
Фуқаро, мамлакат, шўрли Фарғона...
Аттанг... йиқилгани энди салтанатнинг,
Йиқилгани Маъдалининг ҳам.
Эсиз жаннатмакон... Мен энди унга
Қандай кўринаман бу хабар билан?
Еки зудлик билан топиш керакми?
Лекин, айтолмайди мендан ўзгаси...
Ўлиги дахмада ётибди, демак.
Эсиз жаннатмакон, эсиз тилла бош!

Тез чиқади. Тонг ёришиб боради. Қ а н и з а к олдинда, кетидан
ташвишли Ҳ о з и қ кириб келади.

Ҳ о з и қ

Қиринг, қаранг ҳозир хобхоналарин.
Уйғотинг, ғоятда зарур гапим бор.

Қ а н и з а к хобхонага кириб чиқади.

Қ а н и з а к

Ҳоқимойим йўқлар, ўринлари бўш.

Ҳ о з и қ

Қайда эканларин ёлғиз сиз биласиз.
Қайда Ҳоқимойим, айтинг, яширманг.

Қ а н и з а к

Бугун ҳарамдайдим аксига олиб.

Ҳ о з и қ

Ярим тундан бери излайман уни.
Асти қидирмаган жойим қолмади.
Антар-тўнтар қилдим бутун шаҳарни.
Лоақал англатинг тириклигини.

К а н и з а к

Султон дахмасига кетган эдилар,
Бироқ қайтмадилар шу вақтгача...

Ҳ о з и қ

(синчков тикилиб)

Нечун бормадингиз у киши билан?
Ахир ҳар кун бирга борар эдингиз?

К а н и з а к

Юмуш топширдилар бу сафар менга.
Йўл тадорикини кўргин, девдилар.
Қайтиб келгунимча, валиаҳд билан.
Йўқса, бориш керак дахмага...

Ҳ о з и қ

Қўйинг.
Афсуски, малика дахмада ҳам йўқ.

Канизак ташвиш билан Ҳозик гапининг давомини кутади.

К а н и з а к

Уғли олдидадир. Баъзан она-бола
Тун оққунча узоқ ўтиришади.

Ҳ о з и қ

Лекин тонг отмоқда, ҳадемай азот.

Увайсий кириб келади.

У в а й с и й

Ассалому алайкум!

Ҳ о з и қ ва К а н и з а к

Салом!

У в а й с и й

Нима гап?

Ҳ о з и қ

Узр, тонг саҳардан безовта қилдим.

Ма х м у р билан Гу л х а н и й кирадилар.

Ма х м у р б и л а н Гу л х а н и й

Ассалому алайкум, Мавлоно!

Ҳ о з и қ

Салом!

Узр, сизларни ҳам бевақт уйғотдим.

Нодирабегим йўқ!

Канизак йиғлай бошлайди, бошқалар ҳайрон.

Кеча кетганича...

Дахмага кетдим деб кетган, вассалом.

Қарамаган жойим қолмади, бироқ,

Ҳеч қайда изи йўқ, ҳатто...

Ҳ а м м а л а р и

Ё раббий!

Г у л х а н и й

Ҳеч қандай из йўқми хобхонада ҳам?

Қ а н и з а к

Қандай из бўлиши мумкин, мавлоно?

Г у л х а н и й

Менинг хаёлимда, худо сақласин...

Ҳ о з и қ

Уғирлашиб кетган деб ўйлайсизми?

Ма х м у р

Бу ёвдан, мавлоно, ҳамма нарсани,
Ҳамма разолатни кутса бўлади!

Ҳ о з и қ

Муболаға бўлди, мавлоно, бу гап.

Ма х м у р

Балки муболаға... Балки амримаҳол...

Ҳ о з и қ

Билмайди ҳаттоки бирон пойлоқчи.

У в а й с и й

(*хаёлан*)

Йўлбарс боласини тутмоқлик учун
Йўлбарс уясига кирмоқлик керак...

Г у л х а н и й

(*ял этиб унга қарайди*)

У кишининг иборалари!

У в а й с и й

Ҳавотирда эди Султонмаҳмуддан.

Ҳ о з и қ

Мана шундан эди энг катта хавфим.
Мен сизга бир сирни ечишим керак:
Кечаги машъум хат хаёлингизда,
Ҳаққули хоинга Адонинг хати,
Амирнинг фармони, Ҳокимойимни —
Тирик кўрмоқчимас шаҳарга кириб.
Кимдир бажармоғи керак эди буни.
Бажарди бу кеча...

Ҳамма даҳшатда.

Ҳамма

Ё раббий!

Ҳозик

Бироқ
Ҳокимойимнимас, даҳма бошида
Олима отинни сўйиб кетишди.

Увайсий

Олима отинни?

Канизак

(даҳшатда)

Олима отинни?..

Ҳозик

Қотиллар янглишган, қора ридода,
Қора тун қўйнида юрган отинни,—
Уйлашган шубҳасиз Ҳокимойим деб.
Ҳокимойим эса, сўз бериб унга,
Нечундир йўл олган номаълум ёққа.
Наҳот бемаслаҳат юзланган бўлса —
Йўлбарс уясига?!

Махмур

Гумоним ҳам йўқ!

Гулханий

Тезроқ хабар бермоқ лозим Мирзога!

Увайсий

Йўқ, асло! Уғлига айтмоқлик керак!

Ҳозик

Буни қила кўрманг!

(Увайсийга қатъий тикилади.)

Хон билмай турсин.
Мавлоно Гулханий тўғри дедилар.
Хабар бермоқ керак Мирза Саркорга.
Йўлда ушлаб қолур балки Мирза Саркор.
Тулпори отлардан бирига мининг,
Учингиз уларнинг қароргоҳига.

Г у л х а н и й зудлик билан йўлга чиқади.

М а х м у р

Демак, Ҳаққулининг одамлари уйғоқ,
Пичоги яланғоч ҳаромиларнинг.
Саркорнинг гапига кирмадилар кеча.
Амуғдор ялинди зиндонда Саркор.
Унаш керак эди. Халқ ҳавотирда.
Саркор, Ҳожи Фарруҳ зўрға кетишиди
Худди Ватанини йўқотганидай.

У в а й с и й

Қандай қадрлайди мамлакат уни!

Ҳ о з и қ

У, мамлакатини...

Қ а н и з а к

Қандай қадрлайди!

Ҳ о з и қ

Тонг ёришиб қолди, етиб борайлик,
Мавлоно, шўрликнинг жанозасига.

Кетишади. Увайсий билан Қанизак овозсиз йиғлаб қолишади. Бирдан шовқин кўтарилади ташқарида, кўзида ёш билан в а л и а ҳ д
Муҳаммадамин кириб келади.

М у ҳ а м м а д а м и н

Қани менинг момом, не бўлди унга?
Нега Арк хафақон, ҳарамда йиғи,
Урда, Боғираъно қора либосда?

Увайсий ҳам, Қанизак ҳам тезда кўз ёшларини артишади.

Қ а н и з а к

Шаҳзода, тинчланинг, момомиз тирик.
Аркни ғамга солган Олима отин.

М у ҳ а м м а д а м и н

Қани маликаси Фарғонамизнинг?

У в а й с и й

Балки дадангизнинг олдиларида.

М у ҳ а м м а д а м и н

Дадамнинг?.. Мен ҳозир!..

Қ а н и з а к

Шаҳзода!

Муҳаммадамин кетаётган ерида тўхтайдн.

Шошманг,
Дадангиз, Шаҳзода, бунда эмаслар.

М у ҳ а м м а д а м и н

Нечун яширасиз мендан момомни?
Ким у қўл кўтарган ғазал тожига?
Жодида қирқаман у мурдор қўлни,
Чиркин калласига сомон тиқаман.
Қани, бакавуллар?!

Чапак уради. Ҳеч ким йўқ. Тағин чапак уради. Ҳеч ким кирмайди.

Нима, улар ҳам
Ташлаб кетдиларми бизни?

Қ а н и з а к

Шаҳзода!..

М у ҳ а м м а д а м и н

Хўш, қани бўлмаса момом?

У в а й с и й

Ҳозир келадилар, тинчланинг, болам.

М у ҳ а м м а д а м и н

Тавба, келмадилар бу кеча менга,
Ухламадим момоннинг ғазалларисиз.
Туш кўрдим. Тушимда момом оқ отда,
Тамом оқ либосда, қўлида шамшир,
Амир чодирига кириб борганмиш.

К а н и з а к

Ҳа!.. (Бирдан чўчиб ўзига келади.)
Кечиринг, шаҳзодам. Қўрқиб кетибман
Унгингиздами деб.

М у ҳ а м м а д а м и н

Нега қўрқасиз?..
Агар чиндан шундай бўлган бўлса-чи?..
Қилич яланғочлаб?.. Эсингиздами,
Овда дадамдан ҳам яхши отганлари
Учиб бораётган бургутни кўкда?
Ушанда ҳам оппоқ отда эдилар.
Олиб юрар экан бобом жангларда,
Момом ҳам ўзини аямас экан.
Қайҳусравни қумлар қаърига қувган
Тўмарисхонимни кўп эслайдилар.
Ҳавас қиладилар унга ҳамиша.
Эртак бошласалар ундан, гоҳида
Тонг ёриб кетади...

У в а й с и й

Ақлингга балли!
Унинг жасорати, тадбиркорлиги
Энка-тенкасини чиқарган ёвнинг,
Номин эшитганда тўхтаган душман,
Севаман массагетлар маликасини!
Унинг идрокени, жасоратини!

К а н и з а к

Аммо ҳалок бўлган!

Муҳаммадамин

Йўқ, Пошшоойим! (*Ўқрайди унга бор кучини йиғиб.*)

Аввал ҳалок қилиб, сўнг ҳалок бўлган!

Увайсий

У унга, унга эл ҳасад қилади,
Бошига кўтариб, севиб, ардоғлаб!

Уни, уни ҳеч ким ўлдиролмайди!

Йиғлаб юборади тағин. Муҳаммадамин унга ёпишади.

Муҳаммадамин

Сиз кўрқманг, Увайсий, мен бор, ҳеч кўрқманг.
Тўмарисни сақлолмаганлар,
Ҳалок бўлган фарзандлари ҳам.
Нодирабегимнинг фарзандлари кўп,
Шарқдан Мағрибгача, Шомдан Самарқанд!
Биз сизни, Навоий деганларидек,
Бақавл ватандек, кўз қорасидек
Асраймиз!..

Увайсий

Умрингдан барака топкин!

Муҳаммадамин

Душман ҳаддан зиёд. Каттаси аркда!
Момоннинг рақиби — мавлоно Ҳозиқ!

Увайсий

Шаҳзода! (*кўрқиб кетади.*)

Муҳаммадамин

Гапим ҳақ, исботи тайин.
Мен уни жонгашта билардим бизга!
Салтанатимизга келганиданоқ
Маликушшуаро кўтарди момом.
«Зарринқалам» унвон муборак бўлди.
Жадаллашиб кетди тилларда номи.
Бадкирдор одатда шундай бўлади,
Шундайин киради ишончингизга.

Сўнг ишга тушади Адо сингари.
Аввал яхшиларни йўлдан олади,
Яъни кучлиларни, фозил, зукколарни.
Қатл этадилар сўнгра бирма-бир,
Ё зиндон абадий, ёки бадарға...

У в а й с и й

Шаҳзода!

М у ҳ а м м а д а м и н

Гапим ҳақ, исботим тайин!
Яхши ният билан келмаган Ҳозиқ.
Ҳатто тилимизни ўрганганда ҳам
Манфий ният билан ўрганган, яъни,
Момомни бобомдан тортиб олиш учун!

Увайсий кулади.

Қулманг, Отинбуви, Бухородан у
Бекорга келмаган. Момомни алдаб,
Фарғона тахтига қасд қилиб келган.
Мана сизга исбот, ўров, Адо хати!
Изланган иккинчи Ўрда хоинингиз,
Такрор айтаманки, Ҳозиқ, фақат Ҳозиқ!

У в а й с и й

Ё тавба, қай гўрдан бу даҳшатли гап?
Тағин фитна-фасод!

М у ҳ а м м а д а м и н

Йўқ, бу фитнамас.

У в а й с и й

Қим айтди?

М у ҳ а м м а д а м и н

Гулханий, бобомнинг содиқ маҳрами!

У в а й с и й

(узоқ ўйлаб қолади)

Гулханий... Гулханий қайдан билибди?

К а н и з а к

Менга ҳам бир маҳал айтган эди у.
Аммо тусмол эди фақат.

У в а й с и й

Тусмол билан
Ёмон бўлиб кетди қанча яхшилар.
Яхши биладилар уни момонгиз.

К а н и з а к

Яхши кўрадилар...

М у ҳ а м м а д а м и н

(қичқиради)

Ҳақорат бу гап!

К а н и з а к

Мен ундай демадим, узр, шаҳзода,
Айтганингиз тўғри, анча қув одам.
У уста қирқмоққа одам пайини.

У в а й с и й

(ташвишда)

Бир нарса бўлганми сизга, Пошшоҳон?

К а н и з а к

Дахма фожиаси фақат шунинг иши!
Шовқин солишини қаранг маккорнинг?
Ҳақ эканлар тағи он ҳазратлари.

Амир Насруллоҳон чодирдаги ридосида Нодирабегим пайдо
бўлади.

У в а й с и й

Маликам, бормисиз?.. Оҳ, иншооллоҳ!

Қ а н и з а к

Қаро бўлди кўзимга икки дунё.

Н о д и р а б е г и м

Узр, ёшингни артгил, мен тирикман.
Тирикман, тупроғимга севгиликман.
Тагин кимни кўмарлар тонг саҳарлаб?

Ҳамма жим ерга қарашади.

Кўзим Ҳозиққа тушди тўпда...

У в а й с и й

Ё раб!

Н о д и р а б е г и м

Нечун жимсиз?

У в а й с и й

Авфу давлатфузо...

Н о д и р а б е г и м

Ким?

Қ а н и з а к

Бечора Олима...

Н о д и р а б е г и м

(ҳайратда)

Қандай, худойим?!
Бечора Олима отин, фаришта?
У бор ер доимо эрди саришта.

Фалак, монийнафас, зарринқаламлик
Бу қандай шўришу танглик, аламлик!
Қаерда?

К а н и з а к

Дахмада, авротда!

Н о д и р а б е г и м

Қандай?

У в а й с и й

Бақавли бир тутам озурда шамдай.

К а н и з а к

Уша сиз излаган иккинчи хоин!
У сиз деб ўйлаган авротда, ойим.

Н о д и р а б е г и м

Не даҳшат, не фалокат бошимизда!
Мадад бергин ўзинг бардошимизга!..
Сўрарсиз қайда қолдинг деб бутун тун?
Мени домига тортди пири малъун!
Бу кеч озурда куйдим бениҳоя,
Элим дардини туйдим бениҳоя.
Тугаб тоқат, тугаб дарёи сабрим,
Ва токай тортаман деб дард жабрин,
Амир бирлан йўлиқдим... тикка бордим.

Ҳамма бу гапдан ҳайратда унга тикилади.

Нечун ҳайратдасиз?
Ҳа, якка бордим.
Дедимки, бир ўлимдир битта бошга,
Ўй ўйлаб топмадим ҳеч чора бошқа.

У в а й с и й

Нечун лозим эди бу хил таваккал?

Нодирабегим

Таваккал гоҳи кўп тадбирдин афзал.
Қулоғим қар қилолмам энди ортиқ,
Кўзимни кўр қилолмам энди ортиқ!
Кўриб-кўрмасга олдим душманимни,
Қаро қилдим очиқ юз-ла ғанимни.
Мени кўрган замон ҳайратда қолди,
Не ҳайрат, бир нафас ақли йўқолди.
Ураб олди ўйин машъум чигал ип,
Бу бемаврут, кўнгилсиз, чакки ташриф...
Тамоман лол эди у, толеимга,
Инонмасди менинг танҳолигимга.
Унинг наздида чодирни бу дафъа
Ураб олган эди гўёки Дарға!

Увайсий

Наҳотки, аждаҳо комида ёлғиз!

Канизак

Наҳотки дилфузо, танҳо эдингиз?

Муҳаммадамин

(шавқ билан)

Момом Фарғонанинг порлоқ қуёши!

Канизак

Омон бўлсин Ойимнинг тилла боши!

Остонада Ҳозик ташвишли кўринади, орқасида Махмур, Гул-
ханий.

Ҳозик

Ҳалокат оғзида шавкатли Ўрда!

Нодирабегим

Нима?

Ҳозик

Даҳшатли Насрулло шаҳарда!

Парда

ЕТТИНЧИ КЎРИНИШ

Қўқон. 1842 йил, савр ойининг 12-куни, чоршанба.

Тонг. Урда. Боғи жаҳоноро. Амир Насрулло тахтада. Тўғрида тахмон. Тахмоннинг икки томонида — деворда иккитадан тўртта қозиқ. Қозиқларнинг бирида Маъдалихон, иккинчисида Султон Маҳмуд, учинчисида Ҳаққулиларнинг кулоҳлари осибди. Тахмон тагида юмшоқ курсида Нодира бегим ўтирибди. Унг томонда Увайсий, чап томонда Қаниза ктик туришибди. Улар шоирнинг ҳар дақиқа ҳушдан оғиб ёки йиқилиши эҳтимолидан хавфдалар. Атрофларини посбонлар ўраб олишган. Насруллохон тарафда Адо, Иброҳим парвоначи, ундан нарироқда Ҳозик. Ҳозиқ ҳам посбонлар ўровида.

Амир Насруллохон ўрнидан туриб Адо ёнига келади ва унинг қўлига «Нодиранома»ни олиб варақлайди. Кумуш патнисда келтирилган шаробни нари итариб дейди.

Амир

Энди бас!..

Қаниза к патнисга тўкилган шароб билан чекинади.
Амир китобни варақлайди.

Куллиёт... (Адога ўгирилади.)
Қандай китоб экан?

Адо

(истеҳзода)

Ислом исматига отилган кесак!

Амир

Яъни?

А до

Яъни, ғоят куфур ғазаллар!
Ғалат маснавийлар, ғалат фикрлар!
Ғалат ишоралар Гулханиёна!

А м и р

Гулханий?

(Кўзлари чақчайиб парвоначини қидиради.)

П а р в о н а ч и

Гулханий қочган, амирим!

А м и р

Демак, набирангиз Гулханий билан?

(Нодирабегимга ўгирилади.)

Шундайми, маликам! Бўлмаса қайда?

Нодирабегим жим.

Айтинг шошилиброқ!

Н о д и р а б е г и м

Билмадим!

А м и р

Ёлғон!

Ушлаб турган китобининг биринчи варағини йиртиб ташлайди.
Нодирабегим ўрнидан туриб кетади. Увайсий авайлаб ўрнига ўтқа-
зади уни.

У в а й с и й

Амир!.. Ёлғиз нусха...

Ҳ а й р а т х ў ж а

*(Ҳозиқ орқасида турган Ҳайратхўжа ўзича
дўнғиллайди.)*

Кошки бу муттаҳам
Илм-маърифатнинг фарқига борса.

А м и р

Айтинг, тезроқ айтинг; қайда валиаҳд?

Н о д и р а б е г и м

Албатта кўрасиз уни, Шаҳаншоҳ...

(Истеҳзо билан кулади.)

Ҳ а й р а т х ў ж а

(тағин тўнғиллайди ўзича)

Озод қилганида маҳрини сендан,
Гўрга тортганида!

А м и р

Айтинг, қаерда?

Тағин бир варағини йиртади китобнинг. Нодирабегим яна турмоқчи бўлади ўрнидан. Аммо ўтқазини қайта, мулозим киради, Парвоначига шивирлаб, тик қотади.

Нима гап?

П а р в о н а ч и

Элчилар сўрашяпти
Ҳузури муборак қабулингизни.

А м и р

Мен бунда ортиқча узоқ турмайман,

Ҳ а й р а т х ў ж а

Албатта!

А м и р

Тартиб ўрнатгунча сабр қилишсин.
Кейин қабул қилур бўлажак ҳоким!

(Илжаяди.)

Шоира ўзлари рози бўлсалар...

Нодирабегим зўрға тутади ўзини зардадан.

Қим экан уларнинг ўзлари, қайдан?

П а р в о н а ч и

Фаранг, Миср, Эрон, Ҳинд элчилари.

А м и р

Савдогарлармидур?

П а р в о н а ч и

Йўқ-йўқ, элчилар!

Ҳ о з и қ

Шоҳид бўлишмоқчи қонли қирғинга,
Қандай ўлдирмоқда бир-бирини деб
Бир она, бир ота ўғил-қизлари!
Қонли қозиқларга осилганларни
Томоша қилмоқчи ҳориж аҳкомлар.

Ҳ а й р а т х ў ж а

Балли-балли, Ҳозиқ!

Қўрқманг, кучингизни кўрсатинг, амир!
Ахир очилмаган қандай сир қолди,
Қандай шармандалик қолди ўртада?
Ярим Фарғонани тигдан ўтқардилар,
Қирпичоқ қилдилар ярим Қўқонни.

А д о

Улар кўришмоқчи ғолиб амирни!

Ҳ о з и қ

Йўқ, улар қассобни, амирни эмас,
Подшоҳни сўйган, бола-чақасини —
Қирғинбарот қилган каззобни!..

Адо

Нодон!

Ҳозик

Ва лекин хоинмас!

Нодирабегим

Мавлоно Ҳозиқ!..

Амир

Пичинг қилади Нодирабегимга.

Толдириб қўйибсиз Ҳозиқни анча,
Йўқотиб қўйибди калавасини.
Бундай эмас эди буюк Бухорода,
Мадрасаи олий имоматида.
Мулла Жунайдулло маҳдум эдилар —
Иззатда, Шаҳаншоҳ илтифотида.
Аммо тузларини эламадилар,
Нимайди, Мавлоно, ақидалари?

Адога мурожаат қилади. Адо эҳтиёткорлик билан аввал Ҳозиққа,
сўнг амирга қараб жавоб қилади.

«Эл юкин, нодон эмас, эл бирла эркак тортади,
Эл гамин у доимо эл бирла бешак тортади...»

Амир

Давоми, мавлоно... ёдингиздадур?..

Ҳозиқ

(Адони кутмай давомини ўқийди)

«Ҳар кўринган ранжини тортмоқдан асра эй,
худо,
Кори Ҳозиқмас бу юк, бу юкни эшшак тортади!»

Амир

(қаттиқ кулади заҳарханда билан)

«Кори Ҳозиқмас бу юк, бу юкни эшшак тортади».

Иккимиз ҳам унда ўспирин эдик,
Асти тушунмадик бир-биримизга.

Ҳ о з и қ

Ёлғон, тушунганмиз мадрасадаёқ!
Насрулло бошқайди, Ҳозиқ мутлақо!
Ҳозиқ шоир эди, Насрулло жаллод!

А м и р

Лекин хизматига кирди шаккокнинг,
Шаккок ҳукмдорнинг салтанатига!

Ҳ о з и қ

Фирдавс монанд аёл тасарруфига!

А м и р

Балле!
Фирдавс монанд аёл элати!
Шу сабаб ўзига қолдирмоқчимиз.
Кеча маликага ҳаж ваъда қилдим,
Ҳажни рад этдилар, астағфирулло!
Сўнгра ваъда қилдим ҳокималикни.

Ҳ о з и қ

(дарғазаб)

Икки фарзандининг мурдасигами?

А м и р

(эътиборсиз бир маромда)

Қабул қилмадилар уни ҳам ойим.
Маликушшуаро...

Адога кўз қирини ташлайди. У эгилиб маъқуллайди илжайган ҳолда.

Ваъда этдим сўнгра,
Бухоройи маъруф салтанатига.

Ҳ а й р а т х ў ж а

Безбетликни кўринг!
Кўнма, Малика!

А м и р

Алишер, Бойқаро салтанатининг
Тожи бўлганидек тож бўлинг сиз ҳам —
Амир Насруллонинг салтанатига.
Тўпланг фозиллару шуароларни.
Ташриф буюрсинлар етти иқлимдан,
Қуйланг Бухоронинг маҳобатини,
Унинг матлабига бағишланг ўзни.
Бу ёғи Ажамга, бу ёғи Балхга,
Бу ёғи Мисрга кетсин номингиз!

Ҳамманинг диққати Нодирабегимда. У Насруллохонга узоқ тикилади.
Ҳамон унинг гўзал жамолида заҳарханда. Нимадир демоққа интиладию лекин демайди.

Нечун индамайсиз, Нодирабегим?
Сизни ўрдангизни, мамлакатингизни
Инқироз қаҳрига рўбарў қилган
Нодон, мансабпараст фарзандларингизни
Айриб, майдонда қирпичоқ қилган
Ҳаққулининг ҳам, ана, боши қозиқда!
Менга ҳам панд берди нодоннинг боши,
Қора такага ҳам бас келолмади.
Тоғ оралиғида қопқонга тушиб,
Ўзи қочиб кетди ит боласидай.
Кеча Тўмарисни эсга солдингиз,
Тўғри, Тўмарисга ўхшашингиз бор.
Аммо Тўмарисга ўхшаманг, мен ҳам —
Қайхисрав бўлмайин!

Н о д и р а б е г и м

Қайхисрав, амир,
Эсингизда бўлса, чўлда малика
Қопқонига тушиб боши чопилди.
«Мана энди қонга тўя қол» дея
Солдилар-да уни қон тўла мешга,
Итлар талашига улоқтирдилар.
Иложи бўлганда, лекин, ўхшардим!
Аърофда қолдирди мени хиёнат!

А м и р

Хиёнат?.. малика, бу хиёнатмас,
Бу идрок ўйини!

Н о д и р а б е г и м

Инсон бошига,
Мамлакат бошига битган фалокат.

А м и р

Еқиб тугатамиз, демак китобни?!

(Қўлидаги китобга ишора қилади.)

Айтинг, қайси бири маъқул, малика?

Н о д и р а б е г и м

Амир, ким бўлади Шоҳмурод сизга?

А м и р

*(хайрон тикилади, бу жумбоқомуз саволдан шуб-
ҳаланиб)*

Шоҳмурод?

Бирдан икки навкар Муҳаммадаминни олиб кириб ке-
лишади. Амир кўзларини яшнаб кетади.

Маликаи киром! Мана валиаҳд!

Ҳ а й р а т х ў ж а

(қаттиқ ларзага келади)

Аттанг!...

Тамом бўлди энди салтанат!

А м и р

*(ўлжасини кўриб қолган бўридай кўзлари ёнади,
қўлидаги ҳалиги китобни Адога қараб улоқтиради,
Муҳаммадаминга тикилади)*

Гулханга! Гулханга ташлангиз буни!

У в а й с и й

Мавлоно!

Ҳ о з и қ

Мавлоно!

Адо амир улоқтирган ҳалиги китобни ташқарига отади.

А д о

Гулханга ташланг!

Ҳ о з и қ

Ҳайф сизга санойи нафис, мавлоно!

У в а й с и й

Буни қилолмасди тўрт мучали соғ!

М у ҳ а м м а д а м и н

(момосини посбонлар ўровида кўриб югуради)

Момо, момогинам!

Посбонлар унинг йўлини тўсишади. Нодирабегим даҳшатда ўрнидан туради.

Н о д и р а б е г и м

Муҳаммадамин!

Нечун, қайда эдинг, қайдан топишди?

М у ҳ а м м а д а м и н

Марғилон йўлида тутишди бизни.

Н о д и р а б е г и м

Гулханий, Гулханий қаерда қолди?

М у ҳ а м м а д а м и н

Саркорга юбордим, Мирза Саркорга!

Нодирабегим

Унга тегманг, амир, у норасида.

Амир

Жаллод!

Нодирабегим

(қалқиб туради ўрнидан)

Раҳм қилинг, амир, ё раббий!

Муҳаммадамин

Менинг отам қани?

(Амирга тикланади.)

Нодирабегим

Муҳаммадамин!

Муҳаммадамин

Момо! Менинг отам, Фарғона хони,

Уни (амирга бармоғини нуқтайди)

Жангда чопиб, ўтини ёрган

Соҳибқирон қани?

Амир

(бўкиради)

Жаллод!

Муҳаммадамин

(қичқиради)

Жавоб бер!

Жаллод пайдо бўлади, жаллод олдига бостириб боради у.

Шошма, улгурасан! (Амирга.) Жавоб бер, амир!

А м и р

Бухорои шариф уламолари,
Уламои аъло ва ҳазалқиёс —
Пешволари салтанатингизни,
Отангизга берган фатволаргача
Бекор эълон қилди. Уламои киром
Отангизни, яъни Маъдалихонни
Аҳкоми исломдин юз ўғирди деб,
Уни унутди деб, фатво киритди!
У энди жамоа исломияга —
Амирмас, шарирдур ва кофирдур ва кофиру
лайн!

Шу боис жазосин топди фарзи айн!

Қозиқларга ишора қилади. Муҳаммадамин жовдираб қозиққа
интилади.

Муҳаммадамин. Дада, давлатпаноҳ!.. (Узоқ тикилиб қолади қозиқдаги отасининг бош кийимига. Узига келгач, амирга нафрат билан қичқиради.) Бадавий иблис! (Аламига чидолмай тиз чўкади ва қаттиқ ҳўнграб йиғлайди. Ғазаб билан тикланади.) Бешбел камзулликлар!

Ҳ а й р а т х ў ж а

Улма, қотирдинг!

А м и р

Жаллод!

Муҳаммадамин

(унга қараб келаётган жаллодга)

Тақилма!
Оллони ёдингдан чиқардинг ўзинг!
Мени ўлдиришга ҳаддинг йўқ, амир,
Улим йўқ салтанат таомилида
Мамлакатнинг сўнгги валиаҳдига!
Қўқонни фатҳ этдинг фирромлик билан!
Менгамас, ўзингга тўртинчи қозиқ!

А м и р

Қарчиғай экансан, бола!

М у ҳ а м м а д а м и н

Боламас!..

Мен бола эмасман, Қўқон хониман!
Мамлакат хунини талаб қиламан!

А м и р

Шароб!

Шароб келтиришади. Бирданига икки чинни шаробни тагигача
сипқоради.

Салласини олинг бошидан!

Н о д и р а б е г и м

Амир (қичқиради.) Елвораман!..
(Бирдан тиз чўқади курсидан тушиб кутилмаганда.)

Ҳ о з и қ

Амир!

Н о д и р а б е г и м

Увол-ку...

А м и р

Нон увол, шоира, кўрнамак эмас!
Бу ҳам кам аслида бу хонадонга!
Бажаринг, бўйнини узинг жодид!

М у ҳ а м м а д а м и н н и ж а л л о д л а р о л и б ч и қ и б к е т а д и л а р. У
жаллодлар қўлида кета туриб Ҳозиқни ўровда кўради ва ҳайратда
бир момосига, бир унга ўгирилади ва Ҳозиққа дейди.

М у ҳ а м м а д а м и н

Қиёматга қолди узрим, Мавлоно!

Амир тамомила ҳолдан тойган, аммо ҳамон юзидан заҳархандаси
йўқолмаган Нодирабегимни ҳайратда кузатади ва тепасига келади.

А м и р

Бўшашманг, маликам, ҳали эртaroқ!
Ҳали сўрадингиз менинг бобомни,
Яни Шоҳмуродни, қулоғим сизда?

Нодирабегим бу даҳшатли хунхорликни енгмоққа интилади, ёв олди-да бош эгмасликка ҳаракат қилади, зўр-базўр тикланади ва унга узоқ тикилади.

Н о д и р а б е г и м

Манғитшоҳ!..

Амир сесканиб тисарилади.

Маъжусий сулоласининг —
Мусулмон бошига битган яраси!
Шарқни чигирткадек кемирган разил,
Қонхўр Чингизхоннинг, яъжуж-маъжужларнинг
Тўқол хотинидан бўлган ҳароми!

Ҳ а й р а т х ў ж а

Ёмон йиқитти-ку Нодирабегим!

А м и р

Жаллод!

Икки жаллод келиб Нодирабегимнинг икки қўлидан тутади. Парвоначи Муҳаммадамининг бош кийимини тўртинчи қозиққа илади. Нодирабегим Парвоначи қўлидаги набирасининг бош кийимини мўлтиллаб кузатади. Амир ҳамон ҳайрат билан тикилади Нодирабегимнинг жасорати ва ҳолатига.

Шароб беринг! Шароб, Худайчи?

Шароб келтиришади. Кўзлари Нодирабегимда-ю, тагин икки коса шаробни симиради.

Гисубурида!..

Аъёнлар ҳаяжонда, жаллод Нодирабегимнинг сочини қириб олади.

Тахмонга!

Тахмонга уриб ташлангиз!

Жаллодлар Нодирабегимни тахмонга олиб боришади. Нодирабегим ҳамон мағрур, жаллодларни итариб ташлаб, тахмонга ўзи кўтарилади. Гувала олиб келишади.

Уринг!

Ҳ о з и қ

Амир! (*Қичқиради.*)

У в а й с и й в а Қ а н и з а к

Амир, шаҳаншоҳ!

Қ а н и з а к

Худо ҳайрингизни берсин, шаҳаншоҳ!

Оёғига йиқилади, этакларини, оёқларини ўпиб ялинади.

А м и р

Йўқол, кўзларимга кўринма, қўрқоқ!
Шуни ҳам удалай олмадинг ахир!

Ҳ о з и қ

(*ёқасини ушлайди*)

Ё раббий!

У в а й с и й

Қанизак! (*Бақириб юборади.*)

Демак Қанизак?

Ичимизда юрган илон, алвасти?!

Н о д и р а б е г и м

(*босиқ*)

Қарғаманг, арзимас қарғишингизга!..

Ё раббий!

А м и р

Қимирланг тезроқ, йўқолинг!

Гувала уришни тезлатишади, девор Нодирабегимнинг кўкрагига чакилади. Кутмаганда шонра қаҳ-қаҳ отиб кулади.

А д о

Малика, кеч бўлур, бирига кўнинг!

Малика тагин қаҳ-қаҳ солади.

Н о д и р а б е г и м

Разолат мулкининг кўшандалари!

А м и р

Тезлатинг!

Н о д и р а б е г и м

(яна кулади)

Манғитшоҳ!

Бирдан шовқин кўтарилади орқада. П а р в о н а ч и киради шошиб.

А м и р

Нима гап ўзи?

П а р в о н а ч и

Халойиқ!.. Сўрайди шоирасини!

А м и р

(жаллодга ўкиради)

Бузингиз!.. Жодуда чопинг бошини!
Қўқон қуёшини!..

Нодирабегим тагин кулади унинг устидан.

Ҳ о з и қ в а У в а й с и й

Амир, шаҳаншоҳ!

Ҳ о з и қ

Эсингизни йиғинг!

А м и р

Тез бўлинг, чопинг!

Қанизак югуриб бориб Нодирабегим оёғига йиқилади, унинг оёғини, этагини йиғлаб ўпа бошлайди. Нодирабегим этагини тортиб олади.

Н о д и р а б е г и м

Ўпма этагимни, жаллод оёғини,
Этагини ўпган жирканч оғзингда!

Жаллодлар шоирани олиб кета бошлайдилар, орқасидан Увайсий югуради. Ҳозик интилади. Остонада Увайсийнинг елкасига суюнар экан, Нодирабегим унга, келаётган Ҳозиққа майин табассум билан «келманг» ишорасини қилади.

Н о д и р а б е г и м

Алвидо, севикли мавлоно...

Кўздан йўқолади. Ҳозиқ турган жойида туриб қолади. Шовқин кўтарилади ташқарида. Увайсийнинг фарёди эшитилади. Амир Парвоначига бақиради.

А м и р

Бошини келтиринг!
Шароб, қон, шароб!

Шароб келтиришади, чиннини қўлга олар экан, ташқаридан жаллод тилла барқашда қора мато ёпилган Н о д и р а б е г и м бошини келтиради.

Очинг!..

Жаллод Нодирабегим юзидаги қора матони олади. Боши гисубурида этилган шоира ҳамон аввалги таҳлитда амирга қараб кулиб турар эди. Амир сесканиб орқага тисарилади. Унинг қулоғида бирданига Нодирабегимнинг ҳалиги қаҳқаҳаси янграйди.

Олинг! Олиб кетинг!

Ҳ а й р а т х ў ж а

У ҳам тамом бўлди,
У ҳам тугади!

Жаллод олиб кетади. Аммо амир қулоғида Нодирабегимнинг қаҳқаҳаси ҳамон янграйди. Узини қаерга қўярини билмай қозиқларга отилади, Адога, Ҳозиққа, жаллодларга интилади жинниларча. Қаҳқаҳа ҳамон тинч қўймайди уни. Парвоначи югуриб киради, мурожаат этади.

П а р в о н а ч и

Амир, шаҳаншоҳим, шаҳарда Дарға!..
Ҳожи Дарға кириб келмоқда жадал!

П а р д а

МУНДАРИЖА

ШЕЪРЛАР

Қитъалар

Қўналға	5
Хаёл	6
«Энг дилбар одамни сўрдилар мендан»	7
Зарра	8
Онам	9
Таомил ва такомил	10
Баҳор	11
«Билурмисиз булбул тилини»	12
Байзо	13
Инъоминг	14
Арзиҳол	15
«Дарё водий узра оқади сокин»	16
Уфқ	17
Муашшах	18
Сабоҳатга деганим	19
Сабо	21
Туғилиш	23
«Сени кутсам, сени соғинсам»	24
«Қалавланиб йиқилди мағрур»	25
Лолақизғалдоқ	26
Доира	27
Оқ кеча	28
Дард	29
Бевафога	30
Муҳаббат ўйини	31
Ранг	32
Нозим Ҳикматдан	33
Қизимга (икки шеър)	34
Май қўшиқлари	35
Мушоираларда	37
... га (Лермонтовдан)	51

Расул Гамзатовдан	52
Расул Гамзатовдан	53
Оқибат	54
Ҳамид Раҳим хотирасига	55
Муқояса	57
Тошбақа	59
Тўртликлар	62
Фардлар	68

ҚҶШИҚЛАР

Ўзбекистоним	71
Тошкент жамоли	72
Самарқанд, Самарқанд, Самарқанд	73
Коммунист ҳақида уч қўшиқ	74
Бир пиёла май	76
Янгир яллasi	77
Мажнунтол	78
Юлдузлар	79
Табассум	80
Олтин балдоқ	81
Биринчи ваъда	82
Газли кўҳликлари	83
Фестиваль вальси	84
Лолазор диёр	85
Саволим	86
Сабо	87
Гули лола	88
Қайда у	89
Шофёр ашуласи	90
Саргарош қўшиғи	92
Ер йўлағи	93
Самарқанд	95
Оҳангарон лапари	96
Тасаддуғингман	97
Қарши қақаноқлари	98
Консерватория гимни	99
Эслайсанми	100
Масхарабоз қўшиғи	101
Тонг	102
Сув оқади гулдур-гулдур	103

Туген	104
Қуёшман	105
Андижонга борай дедим, боролмадим	106
Йўлдаман	107
Маҳбубга	108
«Бас қил, мени на мунча ҳам ортмоғладинг, эй дил»	109
Лапар	110
Ошён	111
Патруллар	112
Овозим	114
Тошкент	115
Шунчами	116
«Момо ер» қўшиқлари	117

ДОСТОНЛАР

Суюк момо	123
Қувван қаҳқаҳа	229

На ўзбекском языке

ТУРАБ ТУЛА

СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ В 3-ТОМАХ, ТОМ III

Стихотворения, песни, поэмы

Редакторлар Р. АБДУРАШИДОВ, Ж. НАСРИДДИНОВА

Рассом А. БОБРОВ

Расмлар редактори И. КИРИАКИДИ

Техн. редактор Е. ПОТАПОВА

Корректор Ш. СОБИРОВА

ИБ № 1208

Босмахонага берилди 28.02.80. Боснишга рухсат этилди. 05.09.80.
Формати. 84×108 ²/₃₂, Босмахона қоғози №. 1. Адабий гарнитура.
Юқори босма. Шартли босма л. 19,32. Нашр л. 15,57+0,16 вкл. Ти-
ражи 10000. Заказ № 1311. Баҳоси 2 с. 10 т. Фафур Ғулум номидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти. 700129, Тошкент. Навоий кўчаси, 30.

Ўзбекистон ССР Нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси ишла-
ри Давлат Қомитетининг Тошкент «Матбуот» полиграфия ишлаб
чиқариш бирлашмаси. Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Тула Туроб.

Асарлар: 3 жилдлик.— Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 3-жилд. Шеърлар, қўшиқлар, дostonлар. 1980. 368 б.

Ўзбекистон халқ ёзувчиси Туроб Туланинг уч жилдлик «Асарлар»и нашр қилинмоқда. Ушбу учинчи жилдга шеърлар, қўшиқлар, таржималар ва «Суюк момо», «Қувваи қаҳқаҳа» сингари йирик жанрдаги асарлар киритилди.

Тула Тураб. Собрание сочинений. В 3-х т. Т. 3 Стихи, песни, поэмы.

**ГАФУР ҒУЛОМ НОМИДАГИ АДАБИЁТ ВА САҢЪАТ
НАШРИЕТИ ҚУЙИДАГИ КИТОБЛАРНИ БОСМАДАН
ЧИҚАРАДИ:**

Комил Яшин. Асарлар. Олти жилдлик. Бешинчи жилд.
Публицистик мақолалар.

Комил Яшин. Асарлар. Олти жилдлик. Олтинчи жилд.
Таржималар.

Миртемир. Асарлар. Тўрт жилдлик. Биринчи жилд.
Шеърлар.

Раҳмат Файзий. Асарлар. Уч жилдлик. Учинчи жилд.
Ҳикоялар, очерклар.

Иброҳим Раҳим. Асарлар. Уч жилдлик. Учинчи жилд.
Қиссалар, «Фидойилар» (Роман).

**ҒАФУР ҒУЛОМ НОМИДАГИ АДАБИЕТ ВА САНЪАТ
НАШРИЕТИ ҚУИИДАГИ КИТОБЛАРНИ БОСМАДАН
ЧИҚАРАДИ:**

Жуманиёз Жабборов Сайланма. Икки жилдлик.
Биринчи жилд. *Шеърлар, дostonлар.*

Акмал Пўлат. Сайланма. *Шеърлар, қўшиқлар.*

Матёқуб Қўшжонов. Ижод масъулияти.
Адабий мақолалар.

Сергей Иванов. Жондай сўз. *Таржималар (рус тилида).*